

Hilda von Klausenburg

*Magyarellenes atrocitások
Erdélyben és Romániában:
1784-1956*

Budapest, 2006

Tartalom

Bevezető sorok

I. Erdély: 1784. A rossz emléku Horea, Closca és Crisan felkelés

II. Az 1848-49-ben a románok által Erdély területén elkövetett atrocitások

III. Az I. világháború után a románok által elkövetett atrocitások.

Budapest román megszállása

Garázdaságok Erdélyben

IV. Kölcsönösség a magyar-román viszonyban

Emlékirat a dél-erdélyi magyarság helyzetéről

A magyar oktatásügy helyzete Dél-Erdélyben

1943: A dél-erdélyi magyarok és a magyar-román viszony

A magyarság helyzete a román kiugrás után

Népmozgások Romániában a második világháború alatt és után

V. A kommunizmus bunei

1. A CASBI. Az Ellenséges Vagyontokat Kezelő és Ellenőrző

Intézet felállítása

A vélelmezett ellenség fogalom

A CASBI tisztázatlan helyzetben: 1946-1947

Kölcsönös lemondás a javak visszaadásáról és kártalanításáról

2. A kényszerlakhely rendszere

3. A romániai népbíróságok működése. 1945-1946

VI. Magyarellenes atrocitások 1944 után

A Sziguranca átalakulásának folyamata: a Szekuritáté 1948-1965 között

VII. A magyarországi forradalom hatása és következményei Erdélyben

Bevezeto sorok

A szerzonek e kis könyvecske összeállításakor könnyu dolga volt. Mert a teljesség igénye nélkül mindössze válogatás a legkirívóbb atrocitásokból, amelyet a románság követett el az elmúlt néhány évszázadban a magyarság személye és vagyona ellen.

Mindössze annyit kellett tegyen, hogy a könyvtárakból, levéltárakból elobányássa azokat a dokumentumokat és forrásokat, amelyeket az elodök: diplomaták, politikusok, történészek, hivatalnokok vagy az egyszeru szemtanúk leírtak és elbeszéltek, majd ezeket magyarázó és összeköto szöveggel lássa el. Illetve az olvasmányosság érdekében, modernizálja a források nyelvét némiképpen, a tartalmat nem változtatva, s a rövidítéseket kiegészítse, hogy az esemény idoben és térben elhelyezhető legyen.

Az atrocitások különböző jellegűek.

Volt közöttük *spontán*, mint a Horea Closca és a Crisán vezette lázadás, volt az osztrákok (és/vagy az oroszok) által feltüzelt románság *fegyveres felkelése*. Erre legkirívóbb például az 1848-49-es események szolgálnak Erdélyben.

A magyarság sérelmére elkövetett rablások, fosztogatások, gyilkosságok *rendkívüli állapotok között, katonai megszállás vagy fennhatóság alatt*. Erre a történelem több példát ismer. Ilyen volt a Magyarországot 1919-ben megszálló románok, majd 1944-45 között a Maniu-gárdisták által, a magyarság sérelmére elkövetett cselekmény sorozat.

A két világháború közötti versaillesinek nevezett „*békerendszer*” sem volt mentes a törvényteleniségektől. Mindaz eltörpül az 1945 után berendezkedett baloldali rendszerek bünétől, beleértve a kriptokommunista Groza-kormány idejét is.

A *totális kommunista hatalomátvétel után* valamennyi törvényi fékezést semmibe véve, bizonyos társadalmi osztályok, rétegek, nemzetek totális megsemmisítése lett a cél.

Természetesen szándéktól nem volt mentes a többségi, jelen esetben a román nemzet sem. A kommunista hatalom azonban a kisebbségek számára a jogfosztás, sérelmek változatos módszereit valósította meg. Például a kényszerlakhely intézményét a németekkel, szerbekkel és a székely és magyar kisbirtokosokkal szemben.

Az 1956-os magyarországi események hatására történtek, a totális rendszer általános bírálata, emberi és nemzetiség ellenes cselekedetei miatt bekövetkezett megmozdulások, memorandumok, és az azokat követő bebörtönzések a koncepciók perек sorába illik ugyan, de nagyság rendben, a halálos ítéletek számát és a bizonytalan körülmények között eltuntek, és életüket veszítették számát illetően megközelíti a magyarországi megtorlásokat.

I.

Erdély: 1784. A rossz emléku Horea, Closca és Crisan felkelés

II. József anyjával, Mária Terézia császárnóval való hosszas, 15 éves társuralkodói viszony után 1781-ben végre hozzáláthatott nagyszabású terve végrehajtásához. Reformjainak lényege: egy központosított, egynyelvu birodalom megteremtése, amelyben természetesen megszűnnek a magyar rendi viszonyok, a decentralizált megyerendszer, és a német elv, rendszer, nyelv, egy szóval: a német hatalom érvényesül mindenhol.

Erdélyben, ahol a nemzeti autonómiák élő gyakorlatnak számítottak, mint az önrendelkezés legmodernebb megnyilvánulása lényegében az előző századoktól folyamatosan, 1784-ben egyetlen tollvonással eltörölte a székelyek és a szászok kiváltságait, oket beolvasztotta a 11 új vármegyébe. Ez nemcsak a magyar nemzet ellenállását váltotta ki, hanem a németekét, a szászokét is Erdélyben, mert kiváltságaik, önkormányzatuk került veszélybe. Az új megyékben is megszűnt a régi megyei önkormányzat.

1784-ban II. József előkészületet tett a nemesi birtokok megadóztatására. Ennek érdekében, hogy tisztában legyen a földbirtokok tulajdoni viszonyaival, elrendelte a népszámlálást. Az a

hír járt továbbá Erdély szerte, és minden társadalmi réteg körében, hogy a magyar korona országaiban is eltörlik a jobbágyrendszert.

Így hát amikor megkezdődtek a népszámlálási összeírások, a parasztság, első sorban a románok azt hitte: ezt hamarosan a jobbágyság felszabadítása követi. Tömegesen tagadták meg a szolgáltatásokat.

Rendkívül feszült volt a hangulat, amelyet csak fokozott, hogy az uralkodó ki akarta terjeszteni a határvidék katonai rendszerét, először a Maros vidékén, majd máshol is. Erre a hírré tömegesen jelentkeztek a román jobbágyok, mert ez a kötelező szolgáltatások megszüntetését jelentette volna számukra. Igen rövid idő alatt 81 falu lakóit írta össze a császári megbízott.

Az ilyen módon megrövidített magyar nemességnek sikerült II. Józsefnél leállíttatni a határvidék jelentkező román parasztságot összeírását.

Még egy sérelem volt, ami a véres román jobbágyfelkelés kiindulásához vezetett: a zalatnai uradalomban a két örmény kocsmabérlo túlkapásai.

A román jobbágyok panasszal fordultak az uralkodóhoz. Követeik, Nicolae Ursu, más néven, Horea és Ion Cloșca sikerrel járnak, az uralkodó melléjük áll. Ezen felbátorodva Horea 1784. október utolsó napjára népgyűlést hirdet. Az összegyűlt, mintegy 5-600 román parasztságot Horea közeli embere, Crisan mint a császár parancsát teszi közzé, hogy aki határvidék áll, felmentik a jobbágyság alól.

Horea a bécsi kérelmező útja alkalmából keresztet e szavakkal mutatott fel az összegyűlt román jobbágyoknak: „Öljétek a magyarokat, a jókat, a rosszakat is, mind, akik nem térnek át román hitre!”

A parasztságot Gyulafehérvárra indultak, hogy ott felvegyék őket katonának, és fegyvert kapjanak. Amikor a rendfenntartó pandúrok feltartóztatták őket, a feldühödött tömeg megölte a karhatalmat vezényelő két Zaránd megyei szolgabírókat. Ez a véres lázadás kezdetét jelentette.

Az érchégyeségi románokhoz csatlakoztak az Arad és Hunyad megyeiek, majd a tordai és a kolozsi románok is. A felkelők felgyújtották a magyar nemesi udvarházakat, templomokat, megölték a kezük közé kerülő nemeseket, családjukat, papokat. Kegyelmet esetleg az kaphatott, aki áttért ortodox hitre. A magyar nemesi lányokat román parasztságot fiúkhöz kényszerítették.

A Kolozs megyei Bonchidán – itt volt a Bánffy család kastélya, akinek leszármazottja, a 20. század elején magyar külügyminiszter és polihisztor gróf Bánffy Miklós volt – a román parasztek így „kedveskedtek” a magyaroknak: „nem volna bun titeket, magyarokat mind megölni”.

Kristyorban például 17 magyar nemest öltek meg, közöttük a református pap feleségét. Pakot Mihály lányát, Apollóniát egy Szerb János nevu román jobbágyhoz kényszerítették. Brádon a magyarok a templomba menekültek, ott azonban rájuk törtek, és többeket megöltek. November 4-én ugyan itt az asszonyokat és a leányokat ortodox vallásra térítették, és a fiatal lányokat románokhoz adták noül. Ezen a napon egy csapat román jobbágy Korösbányán betört a ferences-rendi kolostorba, ott Szuz Mária képét átszúrták, azzal, hogy íme „Ez a magyarok Boldogságos Szuze”.

November 8-án Abrudbánya piacán azt hirdették, hogy minden, amit cselekszenek az Isten és a császár akaratából történik. Aki pedig nem tér át a románok vallására, és nem veszi fel az o ruhájukat – szólt a fenyegetés -, karóba húzzák. Hogy életüket mentsék, többen áttértek az ortodox vallásra.

Három nap alatt itt, Abrudbányán és Verespatakon ortodox hitre térítettek 65 katolikust, 41 luteránust, 468 reformátust, 548 unitáriust, ez összesen 1122 személyt jelent. Megverték 6 katolikust, 3 luteránust, 36 reformátust, 61 unitáriust, összesen 106 embert és 7-et megöltek.

A nemesség természetesen szervezni kezdte az ellenállást, a székelység egyértelmuen kinyilvánította segítökészségét. A román határorök a felkelok mellé álltak, egyikük jóslata szerint Erdély hamarosan a románoké lesz. Az osztrák parancsnokság alatt álló katonaság azonban nem mozdul, és tétlenül nézi a gyilkolást. Nagy sokára megérkezett a császár parancsa: le kell verni a román jobbágyok felkelését. A parancsnok, Preiss báró ezután is igyekezett húzni az idot. Ekkorra a felkelok száma elérte a 30.000-et és bevonultak a bányavárosokba is. November 23-án érkezik meg a császár határozott parancsa a felkelés elfojtására és a megtorlásra.

Két hét után, december 7-ére véget vetettek a lázadásnak, Horea fejére 300 arany korona vérdíjat tuztek ki, a vezeteket elfogták. További sorsuk: Crisan öngyilkos lesz a börtönben, Horeát és Closcat 1785 február 18-án 2514 paraszt jelenlétében kerékbe törték.

A tragikus esemény, melyben szerepet játszott az uralkodónak az a szándéka, hogy a lázadó jobbágyokkal tartsa sakkba a magyar nemességet, Preiss báró tétovázása, az első szervezett etnikum közötti konfliktus Erdélyben románok és magyarok között, amely a maga véres eseményeivel, a felkoncolt magyarok, férfiak, nők és gyerekek képével kitörölhetetlen fájdalmas emléket hagyott hátra maga után.

Felhasznált irodalom:

Makkai László: Magyar-román közös múlt. Budapest, Teleki Pál Tudományos

Intézet, 1948.

Erdély rövid története. Bp. Akadémiai Kiadó, 1989

Száraz György: Erdély múltjáról jelenidőben. Bp. Magveto, 1988.

David Prodan: Rascoala lui Horea. Bucuresti. 1984

Szuk Ödön: „Magyar számára pedig nem volt kegyelem”. In. Erdélyi Magyarság, 1992. február. 9. nr. 38-39 p.

Szilágyi Ferenc: A Hórea-világ Erdélyben. Pest, 1871.

II.

Az 1848-49-ben a románok által Erdély területén elkövetett atrocitások

A magyar forradalom és szabadságharc idején a román-magyar elmérgesedett és tragédiák sorozatát okozó viszony illusztrálására elégséges volt egyetlen forrást felhasználni. Ez Budapesten a Magyar Országos Levéltárban található és mindenki számára hozzáférhető. /Jelzete, melyen megtalálható a dokumentum: Magyar Országos Levéltár. K 63. 1940-27/7.1., 241-246 p./ A dokumentum tulajdonképpen egy felsorolás: hol, melyik helységben kit, milyen atrocitás ért a megvertetéstől, a sadista kínzásokon át, a gyilkosságig, a románság részéről. Ezeket a szemtanúk és a kor jeles történészei foglalták össze.

A történelmi elozményekről, csak pár mondatban szükségeltetik szólni.

1848. március 15-én Párizs és Bécs után Magyarországon is kitör a forradalom. Az országgyűlés megszavazza a jobbágyfelszabadítást, a közteherviselést és a polgári egyenlőséget. Az osztrák önkényuralommal szembe helyezkedő magyar forradalom a legelső időben meghátrálásra készítette V. Ferdinándot, és az osztrák uralkodó elfogadja mindazt, amit az országgyűlés szentesített, beleértve Magyarország közjogi önállóságát, és felelős magyar minisztériumot nevezett ki.

Az 1848-as VII. törvény pedig megvalósítja a tizenkét pont utolsó kívánságát: ami nem más, mint „Unió Erdéllyel!” A szászok és a románok közül azonban csak néhányan, osztrákellenes okok miatt fogadják el az Uniót.

A szászok jelentős része május 8-án Szebenben lépnek fel Magyarország és Erdély egyesülése ellen, a románok a május 15-iki Balázsfalvára meghirdetett gyűlésükön. Az erdélyi országgyűlés

május 31-án szentesíti az Uniót. A románok részéről június 23-án küldöttség ment Bécsbe, hogy feltárják az uralkodónak követeléseiket, o azonban azokat a magyar országgyűlés elé utalta.

Ekkor sajnálatos módon a magyarság megtagadta a nemzetiségeknek nyújtandó autonómiát, a nyelvi jogokat, és a többi követelést. A forradalom utolsó idején, 1849-ben a Kossuth Lajos és a román Nicolae Balcescu által megkötött „Megbékélési paktum” már késon következett be.

Mindezt használta ki a bécsi udvar a magyar forradalmi vívmányok megdöntésére, azzal, hogy felvetették azt a lehetőséget, hogy létrejöhet osztrák vezetés alatt az Egyesült Nagyrománia. Az oroszok is hasonlókkal bíztatták az erdélyi románokat. A románok ideiglenes kormányt alakítottak, fegyverkezni kezdtek, amelyet az osztrák hatalom, és az azt képviselő katonaság is támogatott.

1848 októberben azután kitört a harc Erdélyben az osztrák hatalommal szemben fegyveresen fellépő magyarok és az osztrák támogatásban bízó és katonai támogatásukat bíró románok között.

Jellemző módon a román szakirodalom úgy állítja be, mintha a magyar részről valóságos vérfürdőt rendeztek volna az 1848-49-es években Erdélyben. A román kortársak 40.000 román, a kortárs magyarok, 100.000 magyar meggyilkoltról beszéltek. Jakab Elek úgy tudta (id. mu. 576 oldal), hogy 1848/49-ben összesen mintegy 10.000 ember esett áldozatul „az oláh hordáknak” és sok száz falu pusztult el.

A hiteles adatoknak napjainkban a történészek a következőket tartják: *fegyveres harcokban, csatában* elhunyt 6112 személy. Nemzetiségi összetétel szerint: 5404 román, 310 szász, 304 magyar, 93 egyéb.

A következő lista az egyes helységeben zaklatásnak kitett magyarokról adnak számot, vagy a legyilkoltakról. Ok azonban nem a hadi események, fegyveres összeütközések áldozatai. Rájuk otthonukban rontottak a felboszult románok, ott verték meg, ott ütöttek csúfot belőlük, ott gyilkolták meg.

Algyógy: 85 embert meggyilkoltak (A dátum: 1848. október) (Gracza II. 424.)

Abrudbánya: 1849. május: 1000 védtelen és lefegyverezett embert lemészároltak; az asszonyokat és leányokat megkínózták és meggyalázták. (Jancsó II. 743. Gracza IV. 433.)

Asszonynépe: 1848 október: több magyart legyilkoltak. (Gracza II. 422.)

Balázsfalva: 1848. október. 13.: a helység volt az első nagy vérengzés színtere. Gyárfás Elek főbíró, Czirják József gazdatisztet, Dobay Miklóst és három leányát megkínózták és megölték, (Gracza II. 376., Jakab 385. és Kalonday 4.)

Beszterce: 1848. október: 25 magyart véresre vertek. (Jakab 386.)

Boklya: 1848. október: 30 magyart legyilkoltak. (Gracza II. 424.)

Bolyavölgy: 1848. október: a magyar nemeseket legyilkolták. (Jakab 385.)

Borbánd: 1848. október: Baranyay Károly karját és fejét családja szemeláttára lefűrészelték. (Bracza 422, 425 és Jakab 574.)

Borosbenedek: 1848. október: az úri osztály tagjait agyonverték, Szöllössy Eleket elevenen megnyúzták. A magyar lányokat román emberekhez kényszerítették. (Jancsó II. 629, Gracza II. 419 és 426.)

1849. január: a görögkatolikus pap parancsára 150 aggastyánt, not és gyermeket az árok partján fejszével agyonverték. Előbb megkínózták őket. (Jancsó II. 695.)

Borosbocsárd: 73 magyart meggyilkoltak. Köztük Székács tanárt és Péterffy gazdatisztet eke elé fogva verték agyon. (Jakab 574. és Jancsó II. 695.) 48. okt.

Bucesd: 1849. májusban 200 embert legyilkoltak (Jancsó II. 746.)

Bucsim cserebi híd: 1849. május: A foglyokat baltával verték agyon. (Jancsó II. 746. és Gracza IV. 437.)

Bugyfalva: 1848. októberében a falubeli magyar nemeseket megkínózták és megölték. (Horváth II. 129.)

Csáklya: 1848. október: több magyart meggyilkoltak. (Gracza II. 422.)

Csanád: 1848. október: A László család tagjait lemészárolták. (Jakab 385.)

Diósd: 1848. október: sok magyart megöltek. (Gracza II. 422.)

Dombós: 1848. október: egy átutazó magyar embert megcsónkítottak és élve eltemették. (Horváth II. 129. és Gracza II. 422 és 426.)

Fejérvár: (Gyulafehérvár) 1848. október: A helységet felgyújtották és Mégai órásmestert elevenen megsütötték. Az áldozatok száma 42. (Gracza II. 337 és Kalonday 4.)

Felső Fehér vármegyében: 1848. októberben valamennyi tisztviselőt megöltek és a főbíró megkínózták (Gracza II. 422.)

Forrószeg: 1848. október: több magyart meggyilkoltak. (Gracza II. 422)

Gerendkeresztur: 1848. október: 200 magyart lemészároltak. (Gracza II. 424.)

Gilád: 1848. október: A község magyar érzésű papját lemészárolták. (Horváth II. 66.)

Hari: 1849. január: A községet felgyújtották, és 18 magyart megöltek. (Jancsó II. 695.)

Hátszeg: 1848. október: 15 magyart a pápa parancsára megöltek. (Gracza II. 376 és 424.)

Hosszúaszó: 1848. október: több magyart megöltek. (Gracza II. 422.)

Jára: 1849. január: a község magyar lakóit legyilkolták. (Jakab 385., Gracza III. 433., Kemény G. 348.)

Kisenyed: 1848. október: 45 magyar család 141 tagját, aggodat, gyermekeket és nőt legyilkolták. Köztük egy kereskedő feleségét és két leányát, a református papot és a Dacsó, Farkas, Bányai, Hodor, Zavar és Szalánczy családok tagjait. (Gracza II. 394.22 és Jakab 385)

Kisfalud: 1848. október: több magyart megöltek. (Gracza II. 420.)

Kocsárd: 1848. október: 60 magyar embert oly kegyetlenül öltek meg, hogy akik elrejtözve látták a mészárlást, félelmükben öngyilkosságot követtek el. (Gracza II. 424.)

Konop: 1848. október: több magyart megöltek. (Gracza II. 430.)

Kövesbánya: 1848. október: a Brády család 14 tagját s a község görög katolikus papját megölték. (Jancsó II. 622. és Gracza II. 422.)

Krassó: 1848. október: A környékből menekülő magyarok közül kétszázat megkínóznak és bottal agyonvernek. Péchy Ferencnek például az orrát és fülét vágják le, (Jancsó II. 621., Jakab 385., Gracza II. 418.)

Magyarigen: Csak a református papot hagyták életben a magyarok közül, hogy elmondhassa a történeteket az utókornak. (Gracza II. 420.)

Marosújvár: 1848. október: 90 magyart agyonvertek. (Gracza II. 422.)

Mihályfalva: 1848. október: a Földváry család tagjait megölték. (Jakab 385.)

Mikeszásza: egy kivétellel valamennyi magyar családot meggyilkoltak. (Jakab 385.)

Muzsna: 1848. október: a toborzó oláhok több magyart megöltek. (Gracza II. 376.)

Móra: Kemtly tábornokot menekülés közben, 1849. augusztusában elfogták s a máglyahaláltól csak Bem mentette meg. (Gracza V. 763.)
Nagyenyed: 1848. október: a visszavonuló oláhok a város határában legyilkolták foglyaikat. (Jancsó II. 621.)
1849. január: a várost felgyújtották, és teljesen kirabolták. A tuzvésznek áldozatul esett a híres Behlen kollégium is. 30.000 kötetes könyvtárával. A lakosok közül 2000 ember szinte teljesen ruhátlanul menekült el. Négy száz elfogott magyart nemre és korra való tekintet nélkül a legállatiasabb kegyetlenséggel gyilkoltak le. A terhes asszonyokat leírhatatlan módon megkínózták és megölték. Az asszonyokat és leányokat meggyalázták. Török Dániel ügyvédet elevenen megsütötték. A református papot leszúrták. (Jancsó II. 682 p., Kemény G. 348., 347.)
Nagylak: 1849. január: a magyar asszonyokat és gyermekeket botokkal verték agyon. (Jancsó II. 694-5)
Nagyremete: 1848. október: több magyart meggyilkoltak. (Gracza II. 430.)
Naszódvidék: 1848. október: a magyar nokedt és férfiakat oszlophoz kötözve kínozták és ölték meg. Huszár bárót lefejezték. (Gracza II. 424.)
Örményszékes: 1848. október: a Szalánczy családot kiirtották. (Jakab 385.)
Pókafalva: 1848. október: a Hosszutelkin lakó Veress családot kiirtották (Gracza II. 426.)
Sásd: 1848. október: az elfogott férfiakat felkoncolták, sok embert a község kútjába hajítottak. (Horváth II. 132., Gracza II. 420., Jancsó II. 628 sqq.)
Soborsin: 1848. október: több magyart megöltek. (Gracza II. 420.)
Szancsal: 1848. október: több magyart megöltek, (Gracza II. 422.)
Szászrégen: 1848. október: a táborozó oláhok több magyart megöltek. (Gracza II. 376.)
Szélkút: a magyar tisztviselőket félholtra verték. László Zsigmondot elevenen megnyúzták. (Horváth II. 129. és Gracza II. 422.)
Szentmihály: 1848. október: három kispapot megöltek. (Jakab 574.)
Torda: a környéken több faluban vérengzés kezdődött és több magyart megöltek. (Gracza II. 402.)

Veresegyház: 1848. október: Dobay Zsigmond két leányán, apjuk szemeláttára eroszakot követtek el, azután mindhármukat holtra kínozták. (Gracza II. 422. és Jakab 385.)

Vesszod: A Farnius család több tagját meggyilkolták. (Jakab 385.)

Zalatna: 1848. októberének utolsó hetében Zalatna városában és a mellette fekvő preszákai réten folyt le az 1848-49-es évek legszörnyűbb vérfürdője. A város maga teljesen elpusztult, s vele együtt pusztult el a kamara teljes bányaberendezése. A raktárakban levő pénzkészlet teljes egészében az oláh bandák kezére jutott. 13.000 darab aranyat, 20.000 darab ezüst húszast és 6000 forint papírpénzt raboltak el.

A vérengzés a város lakói közül 640 áldozatot követelt. Szemtanúk vallomása szerint a vér még a kocsiutak árkában is araszosan folyt. A oláh asszonyok is kivették részüket embereik munkájából, s kapával verték agyon a magyar asszonyokat.

Az áldozatok hosszú ideig temetetlenül heverték. A románok a lefegyverzett férfiakat és hozzátartozóikat sortuzzal lőtték, majd kaszával-kapával verték agyon. Nem kímélték a csecsemőket és a várandós asszonyokat sem. A fiatal leányokon és asszonyokon sorra a eroszakot követték el. Az áldozatokat megölésük előtt kegyetlenül megkínozták. Több mint kétszáz asszony és gyermek halt kínhalált. Elpusztult a város egész vezetőrétege (bányahivatalnokok, bányabírók, papok, tanárok, orvosok, patikusok, kereskedők). Megöltek 200 iparost és 136 bányamunkást. (Jancsó II. 622., Horváth II. 129., Gracza II. 405.)

Zám: sok magyart megöltek.

Zsibó: 1848. október: a református papot megkínozták. (Jakab 386.)

Irodalom:

br. Kemény Gábor: Nagyenyednek és vidékének veszedelme.

Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848-49-ben II. kötet.

Kováry: Erdély története 1848-49-ben.

Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak.

Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. kötet. Bp. 1896-99

Jakab Elek: Szabadságharcunk.

Gracza György: Az 1848-49-es magyar szabadságharc története

Kiegészítés:

Gorbó: özv Szentpálinén eroszakot követtek el, majd családjával együtt kútba dobták. (Kemény 14.)

Hosszútelke: A hat tagú Veres családok (szülök és négy kis gyerek) kiirtották. (Kemény 7.)

Keresztur: Mikus oláh vezér 200 magyart öletett meg. (Kemény 14.)

Kisenyed: 1848. október 18-19-én több mint 50 embert öltek meg. (Kemény 23-6.)

Kisenyed: Apáthi Klárát (80 éves) nyoszolyáján az udvarra vitték, s itt megégették. (Kemény 71.)

Kocsárd: Több mint 60 magyart lemészároltak. (Kemény 14.)

Krassó: A lovaglói iskolában 200 magyart mészároltak le. (Kemény 13.)

Zalatna: Nemegey adminisztrátort lelőtték, feleségét és nyolc éves fiát megsebesítették, négy éves fiát megölték. (Kemény 6.)

Zalatna: Császár kamarai assessort és feleségét lándzsa döfésekkel és bunkós botokkal ütötték le és ölték meg. (Kemény 6.)

Zalatna: Decani orvos feleségét lándzsával döfték át, a földön hanykolódott, védekezett a lándzsaszúrások ellen, míg egy oláh méhébe döfte lándzsáját. (Kemény 6-7.)

Zalatna: Az 1848. október 23-án Zalatnán legyilkoltak száma 640. (Kemény 11.)

Zalatna: Matókot, egy 70 éves aggastyánt, azt oláhok elevenen felnégyeltek. (Kemény 11.)

Zalatna: Miske úrnak két szemébe izzó drótot böktek. (Kemény 12.)

Felvinc: A várost 1848. november 13-án porrá égették az oláhok és 200 székelyt legyilkolnak.

Földvár és Vörösmart: Axente 1849. januárjában felégeti a városokat.

Kalotaszeg: November 3-án az oláhok a város környékét előzönlük és Zentelkét, valamint Szentkirályt felgyújtják.

Sikló: Az oláhok egész menekülő csapatot ölnek le.

Váka: 1848. október 25-én az oláhok a Brády családot legyilkolták. 19 halott volt, s ugyanekkor a papot tuzbe dobták.

Irodalom:

ifj. Kemény István báró: Emléklapok, Budapest, 1903.

A felsoroltak csak néhány eset a sok közül. Ugyanis az egész könyv a románok kegyetlenkedéseivel foglalkozik.

Egy ismeretlen kortárs kéziratát megorizte a történelem, hogy hiteles tanúságot tegyen az utókornak, az 1849. január 8-án kezdődő és 11-ig tartó nagyenyediromán vérengzésről.

”...Éppen első álom idején fáklyákkal, s elkészített gyújtó eszközökkel legelőbb is a magyar utcákban s a város többi részeiben is gyúlnak a házak... fegyverrel és lándzsákkal kurjong az emberiséget levetkezett, mintegy hét-nyolcszáznyi, rabló oláhság, öldököl és gyújt. Fut ki-ki amerre lehet, szívszakadva, nem tudja az apa: magát, nejét vagy ártatlan gyerekeit ölelve óvja a borzasztó jelenben...

A katolikus templom melletti refectórium tömve vala néppel, s a nép előtt feszületet állítva, mégis körükbe lövének, s omlott le a nép, még Jézus sem tudja magát menteni, hát a magyar. Itt az enyedi református papot neje és gyerekei között hosszas küzdés közt lemészárolák. Szeretot szeretője karjai között agyalák le, s még a lány fejére is lándzsával vágnak.

A Várszeg utcában, mint többen állítják, a jámbor Török Dánielt elevenen vetik az égo tuzbe. Borzasztó jelenetek mindenfelől. Utczák üszökkel és gyilkoltakkal valának tele, sehonnan sem jó népek Istene, reménysugár. A nő nemet vetkeztetik s kergetik, hurczolják a táborba, szünet nélküli a gyilkolás...

Január 11-én egy század honvéd, 25 Mátyás huszár és számos nemzetőr elindulának segédelmökre, a még imitt-amott bujkálóknak. A menekültek szívszakadva keresik az övéiket, kiáltozva mindenfelől: magyarok, kik elbújva vagytok, jertek elő. Sokan elé is jöttek és házról-házra jártak, kereste ki-ki a magáét. Iszonyú öröm és bánat. Ez örvend, hogy menekülhet, s rátalált az övéire, amaz atya sír, mert megtalálta holt nejét, s mellett lándzsával átvert kisdédét, könnyekkel áztatja, de vissza soha sem hozhatja.”

In. Erdélyi Magyarság, 1996. 26. nr. 2-3 p.

III.

Az I. világháború után a románok által elkövetett atrocitások.

1. Budapest román megszállása

A bolsevizmus terjedése 1919-ben, miután gróf Károlyi Mihály átadta a hatalmat Kún Bélának, és Magyarországra szabadították a vörös pestist, reális veszély volt, ennek megakadályozása nemzeti és nemzetközi érdek. Magyarország számára az lett volna a kedvezőbb, ha az antant nagyobb szerepet vállal - pontosabban nem hárítja át a szomszédos országokra első sorban Romániára e feladatot - a Tanácsköztársaság megdöntésében.

Így ugyanis a románok helyzeti előnyhöz jutottak - a történelem szerencsés alakulása folytán. Miután a háború győztesei először Magyarországra engedték a szomszédait, harapjanak ki belőle minél nagyobb részt, Budapest - tágabb értelemben Magyarország - elfoglalásával kezdetét vette egy újabb játszma, ezúttal a békekonferencia és Románia között. Bár ennek végeredménye nem volt kétséges, hosszú időbe telt, míg az antantnak 1919 novemberében sikerült rábírnia Romániát a kivonulásra, azzal, hogy kilátásba helyezte: nem támogatják az Erdélyre vonatkozó román igényt, ha nem hagyja el Magyarország területét.

Ionel Constantin Brătianu azzal indokolta meg a román hadsereg által elkövetett rablásokat és statáriumot, hogy a békekonferencia kérte fel a román hadsereget Magyarország megszállására. A Tanácsköztársaság elleni sikeres hadjárat új helyzetet teremtett. **Joguk volt** tehát Budapestet megszállni, és az ott található hadianyagot és készletet elszállítani. /Hivatkozás a jogalapra, történelmi hagyomány lett: 1944-45-ben a hitleri német csapatok kiűzésében való szerepükkel indokolták budapesti jelenlétüket, 1956-ban a forradalom leverésére jelentkeztek./

A helyzet rendkívül bonyolult volt. Magyarország a háború következtében kivérzett ország volt. Ezt csak tetőzte a román megszállás. Kormányára már volt, a minisztertanács rendszeresen ülésezett, de sem a külső erőviszonyok nem voltak tisztázva, sem az ország külpolitikai helyzete, még inkább jövője.

A tanúság kedvéért érdemes a magyarországi, pontosabban budapesti román megszállás néhány eseményét kronológia rendben sorra venni.

1919 augusztus 1-én lemondanak a Tanácsköztársaság vezetői, és Peidl Gyulát nevezik ki, aki megalakítja szakszervezeti kormányát, és az antanthatalmak budapesti képviselőjén, Guido Romanelli

alezredesen keresztül kéri, hogy hassanak oda, hogy román hadsereg a Tisza vonalát ne léphesse át.

Ennek ellenére augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre, megszállta a főváros stratégiai pontjait, épületeit és hivatalait, Friedrich István volt hadügyi államtitkár lemondatja segítségükkel a Peidl-kormányt. Friedrichet Habsburg József főherceg kormányfőnek nevezi ki. A párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa amerikai, olasz és francia tábornokokból álló bizottságot küld Magyarországra, amelynek az lett volna a feladata, hogy biztosítsa a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, és megakadályozza Magyarország szomszédainak tólkapásait az általuk megszállt területeken. Tagjai: George Gorton, Harry Hill Bandholtz, Jean Cezar Graziani, és Mombelli tábornokok.

1919 augusztus 10-én a román királyi katonai városparancsnokság hivatalos közleménye arról adott hírt, hogy a „A budapesti és környéki gyárakban a lefegyverzés teljes rendben és sikeresen folyik. Nagyon sok a hadizsákmány, amelynek összeszedése és leltározása folyamatban van” 1/ Ugyancsak a Budapesti Közlönyben tették közzé, hogy a fegyvereket be kell szolgáltatni, és minden hivatalos és magán postai küldeményt cenzúráznak.

A Budapestre rendelt szövetségi tábornoki bizottság egyelőre annyit tett, hogy bejelentette: a román fegyverszüneti feltételek, melyben hatalmas jóvátételt követeltek a Tanácsköztársaság megdöntésében játszott szerepükért és a megszállás költségeiért, érvénytelenek. A román fegyverszüneti feltétel irreális voltát leginkább annak tartalma bizonyítja. Romanelli feljegyzéseiből ismert, hogy a románok követelték az összes fegyver átadását, 300.000 román katona felfegyverzését, a magyar vasút 50, a marhaállomány és mezogazdasági gépek 30, a hajóállomány 50 százalékának átadását, 20 ezer vagon búza, 10 ezer vagon kukorica, 5 ezer vagon zab valamint szén kiszállítását. 2/

Augusztus 12-én az új magyar miniszterelnök, Friedrich István a minisztertanács ülésén elterjesztette arra vonatkozó kérelmét, hogy minden tárca nyisson panaszírodát, amely a románok okozta károkat összegyűjti és a panaszokat a Fegyverszüneti Bizottság elé utalja.

A panaszírodák felállítása összefüggésben volt azzal, hogy a román katonai parancsnokság jóváhagyásával ami csak mozdítható volt,

folyamatosan szállították ki az országból. Gregory kapitány, az amerikai segélyszervezet egyik vezetője jegyezte fel ezen a napon: „Míg a tábornokok haboznak, a románok rabolnak.” 3/ A tömeges kivégzések napirenden voltak, több helyen internálótábort állítottak fel.

A minisztertanács ülésére, Schnetzer honvédelmi miniszter mint megoldást vetette fel a megegyezést a románokkal, olyképpen, hogy vagy fegyverszünetet kötnek velük, vagy a két ország perszonáluniós szövetségi viszonyt hoz létre. Az augusztus 8-án Budapestre érkező Constantin Diamandy, a megszálló román hadsereg polgári kormánybiztosa erről azonnal megkezdte tárgyalásait különböző magyar politikusokkal, így Teleki Pállal - Diamandy titkos missziója a perszonálunió elokészítése volt. Ami ekkor Budapest magyar katonai helyzetét illeti, 1203 gyalogos és 167 lovasrendor tartózkodott, és összesen: 2588 gyalogos és 231 lovasrendor volt mozgósítható. A védorség 57 tisztból, 1500 katonából állt, akiknek alig volt fegyverük, mert elvitték a románok.

A belügyminiszter is arról számolt be, hogy a románok még a Hadügyminisztérium és a rendorség autóit is elvitték, valamint hogy több személyt letartóztatnak, s utána jó pénzért szabadon engedik az illetőket. Bejelentette: a románok kivonulása esetén vállalja a belső rend fenntartását. A minisztertanács tudomásul vette ezt és megbízta a belügyminisztert, hogy tárgyaljon a románokkal és az antant tábornokokkal, és lépjen fel a sérelmek megszüntetése érdekében.

Az ország kettészakadt. Keleti felén a románok, nyugati felén a magyar hadsereg volt a hatalom letéteményese. Utóbbi látta el a közigazgatási funkciót is. Itt szerveződött Horthy nemzeti hadserege, a fővezérség intézménye, és a kormány részéről felállított kormánybiztosságok. Egyelőre a Dunántúl mentes maradt a román megszállástól, de a franciák támogatását maguk mögött tudva a románok hamarosan a Dunántúl egy részét is megszállták.

Augusztus 15-én Horthy Miklós átveszi a magyar fegyveres erők foparancsnokságát. Délután fél ötkor Bandholtz átadott A megszállók katonai vezetőjének, Gheorghe Mardarescu román tábornoknak egy dokumentumtervezetet. Ez nyolc kérdéssel foglalkozott: 4/

1. Azonnal szüntessék be a rekvirálásokat, kivéve a Misszió által engedélyezett övezetet, de csakis amire feltétlen szüksége van a román hadseregnek.

2. A román főparancsnok mutassa be azt a térképet, amelyen ezek az övezetek fel vannak tüntetve. Ez egyúttal a román csapatok elhelyezését is mutatja.

3. Azonnal szolgáltatassák vissza tulajdonosaiknak, amit magánszemélyektől elrekviráltak.

4. Szervezzék meg a magyar államtól elvett vasúti, postai és távíróvonalak visszaadását.

5. Ne rekviráljanak több épületet, ingatlant, haladéktalanul ürítsék ki az iskolákat, kollégiumokat és más hasonló épületeket.

6. Azonnal hagyjanak fel a gördülőeszközök vagy bármilyen magyar tulajdon hajón történo elszállításával, vigyenek vissza minden úton lévo vagy külső állomáson hagyott gördülőeszközt vagy magyar tulajdont.

7. Korlátozzák a köz- és magánügyek felügyeletét a Misszió által megállapított szintre.

8. A román kormány legkésőbb augusztus 23-ig készítsen listát minden Magyarországról elszállított tulajdonról. Felszólították továbbá, hogy a románok ne lépják át a Duna vonalát, és ne foglaljanak el újabb magyar területeket. Mardaescu erre azt válaszolta, hogy csak járőrök tévedtek át a túlsó partra. Jellemző volt a románokra, hogy teljesen figyelmen kívül hagyták a Békekonferencia felszólításait, illetve téves információkat közöltek velük. Csak ezen a napon, augusztus 16-án ismerték például el a Szövetséges Katonai Bizottságot.

Budapesten augusztus 18-án folytatódott a kormány ülése. A külügyminiszter, Lovászy Márton folyamatos román elorennyomulásáról számolhatott be. Álláspontja szerint meg kell egyezni a románokkal, vagy legalább el kell érni a fegyvernagyvást. Hivatkozott a román ígéretre, hogy tárgyalás esetén kivonulnak a Dunántúlról, és a Tiszántúltra vonatkozóan a megállapodáshoz tartják magukat. Azzal érvelt, hogy a románok a perszonálunió esetén a magyar vármegyéket visszaadják, Erdélyt is, csak ott román autonómiát vezetnek be. Másik érve, hogy megegyezés hiányában mindent elvisznek, a múzeumoktól kezdve az ágyúig.

A kereskedelemügyi miniszter óva intett, hogy hitelt adjanak a románok ígéreteinek. Az ehhez hasonló tárgyalás csak Románia számára hasznos – mondta -, Magyarország nem tudná pozícióit visszaszerezni. A hozzászólók pedig sorolták: a románok leszerelték a

MÁV gépgyárat, a Weisz Manfred Muveket. A Dunántúlon lefegyverezik a magyar haderot, a tiszteket pedig elviszik. A külügyminiszter végezetül leszögezte: a kibontakozás útja csak az lehet, ha a románok kivonulása esetén az antanthoz fordulnak, hogy garantálják a rendet, mivel nekik is érdekük a bolsevik restauráció megakadályozása.

A minisztertanács ülésén elhangzottakkal megegyezett az, amit, Bandholtz naplójában a román hadsereg „áldásos” tevékenységéről feljegyzett: "A románok a maguk részéről belekezdték Magyarország fosztogatásába, elvittek minden gépkocsit, mozdonyt, vasúti kocsit és más gördülőeszközt, eltulajdonították, és Romániába szállították az összes megtalálható fegyvert, töltenyt, és hadianyagot, ezt követően pedig elkezdtek megtisztítani az országot a magán gépkocsiktól, boltfelszerelésektől, jószágoktól, ruháktól, cukortól, széntől, sótól és tulajdonképpen mindentől, ami értékkel bír. Fosztogatásaikat azt követően is folytatták és folytatják, most is, hogy a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa felszólította őket, hogy hagyjanak fel az effajta rekvirálásokkal. Megszállták az adminisztráció valamennyi ágazatát, az összes vasúti távíró-, telefon- és postai rendszert, s jelenleg Magyarországot teljes rémuralomban és térdre kényszerített állapotban tartják." 5/

Augusztus 19-én a minisztertanácsban ismét két álláspont körvonalazódott. Az első szerint meg kell egyezni a románokkal, mert különben az ország vagyonának nem 30 %-át viszik el, hanem 100 %-át. Találó volt a kisgazda miniszter megjegyzése: „a románok minket teljesen föl akarnak ravatalozni.” A második szerint a saját erőt kell erősíteni és az antantra támaszkodni. A kormány forduljon írásban az antanthoz, hívja fel a figyelmet a helyzet tarthatatlanságára.

Ezen a napon hangzott el Horthy beszámolója is a minisztertanácsban. Szerinte az antant is tehetetlen velük szemben - ezt ok is bevallották -, a románok a parancsaikat figyelmen kívül hagyják. Ami a román rekvirálásokat illeti, például csak az o falujában 420 lovat vittek el. Jellemző, hogy idoközben eladták a lovak élelmét, így azok többsége elpusztult, s csak 31 jutott el a határra. Sürgősen vissza kell tehát rendelni a románokat - ez volt Horthy végző konklúziója - egészen a Balkánig. Ismertette azt a párbeszédet, ami közte és Mardarescu között folyt, aki rossz néven vette, hogy Horthyék a vörösök elleni harc ürügyén szervezik újjá a magyar hadsereget. Horthy érve szerint

erre azért van szükség, hogy a románok kivonulása után a rendet fenn tudják tartani.

A magyar fegyveres erők mielőbbi megszervezésének kérdést a minisztertanács ülésén elhangzottak szerint, haladéktalanul az antant elé kívánták terjeszteni. Napnál is világosabb volt ugyanis, hogy a románok nem sietnek segítséget nyújtani, budapesti tartózkodásukat megindokolandó, a magyar rendfenntartó erők felállításához, azaz nem sietnek távozni.

A Párizsban ülésező Békekonferencia a románokat mérsékletre intette, és a megszállás felfüggesztését kérték Mindezt táviratban hozták a román kormány tudomására. A román politikai magatartás iskolapéldája, hogy Bratianu szeptember 4-én egyszerűen letagadta, hogy megkapta volna a Békekonferencia táviratát. Reagálásából az derült ki: nagyon is tisztában volt a távirat szövegével. Titokban a francia követ is bízatta: folytassa a megszállást.

Ez végre sok volt a Békekonferencia résztvevőinek is. Mindenekelőtt azonban Frank Lian Polk - az Egyesült Államokat képviselte a Békekonferencián - és Arthur James Balfour brit külügyminiszter határozottságának köszönhető, hogy végre megszületett a Romániának szánt ultimátum. Anglia külügyminisztere világosan látta, hogy a román pénzügyminiszter tulajdonképp elszólta magát, amikor kijelentette: „a románok Budapesten szándékoznak maradni, ügyeiket saját maguk, saját elképzeléseik szerint kívánják rendezni; kaptak egy sértő levelet a Békekonferenciától, melyre a legmegfelelőbb módon válaszoltak, figyelmen kívül hagyták. Románia egyáltalán nem tart a szövetségesektől, akik fenyegetéseiket úgysem tudják tényleges akciókkal alátámasztani." 6/

A Békekonferencia négy kérdésre kért azonnali választ: hajlandó Románia

1. egy kijelölt időpontig csapatait kivonni Magyarországról;
2. megszüntetni az ország kifosztását;
3. az elrabolt javakat átadni a Jótételi Bizottságnak;
4. együttműködni a szövetségesekkel a rend helyreállításában, egy felelős magyar kormány létrehozásában, amellyel megköthetik a békét.

Bratianu is megírta levelét, ez 11-én érkezett meg Párizsba. 7/ Ebben azt állította: ha a románok kivonulnak, akkor Magyarországra ismét

vagy a bolsevizmus, vagy a monarchia tér vissza. „A szuverén Románia - írta Bratianu - melyet a szövetségesei a háború alatt elárultak és elhagytak, tiltakozik, hogy a nagyhatalmak ráeroszokolják akarataikat, és ezzel függetlenségét csorbítsák." Rubinek földművelésügyi miniszter bejelentése után, mely szerint a román rekvirálások óriási kárt okoztak a mezőgazdaságnak, a minisztertanács elhatározta, hogy panasszal fordul a budapesti szövetségközi misszióhoz.

Grünn János pénzügyminiszter hozzáfuzte, hogy a románok lefoglalták Budapest állami dohányraktár készletét, és emiatt is panasszal kívánnak élni. Bandholtz feljegyzéseiben arról is szó van, hogy több milliót éro tokaji bort foglaltak le a megszállók.

Párizsban szeptember 7-én úgy döntöttek, hogy Sir George Russel Clerk a legalkalmasabb személy, aki a Szövetséges Békebizottság képviselőjeként átadja a román kormánynak szánt jegyzéket. Clerk előtt érkezett Bukarestbe Bandholtz tábornok, a Budapesten állomásozó szövetséges katonai bizottság amerikai tagja. A román miniszterelnökkel történő találkozáson Bratianu azt állította, hogy azokat a területeket, amelyeket a szövetségesek Romániának ígértek, Németország is odaígérte.

A magyarországi állapotok konszolidálása a feltétele, hogy kivonuljanak onnan - mondta Bratianu, aki egyúttal bejelentette tiltakozását, és a nagyhatalmak eroszak tevésének minosította, amellyel országa függetlenségét csorbítják, hogy a román-magyar határ megvonásánál nem ismerték el a bukaresti szerződést és a Gyulafehérvári Nemzetgyűlés határozatát /1918 december 1-én Gyulafehérváron kb.1000 erdélyi román naggyűlés keretében kimondotta Erdély és Románia egyesülését, még a béketárgyalások előtt/, hogy Bánátot kettéosztották, s hogy a kisebbségi jogokat biztosító cikkely aláírását kötelezővé tették Románia számára is.

Románia Békés megyében is jelentos területeket követelt, Makót és vidékét magyar lakosságát létét figyelmen kívül hagyva. Bratianu szerint a Debrecen környékén élő románság kiegyenlítő elvesztésüket. Az osztrák békeszerződés aláírását tehát kerek pereg megtagadta. Arra is emlékeztetett, hogy a háború véget ért, de Románia azóta is harcban áll a kommunistákkal - tehát további áldozatokat hoz a békéért. Egyenesen románellenes magatartásnak

minosította, hogy a békekonferencia a hadianyag szállításokat megszüntette. 8/

Clerk szeptember 10-én távozott Bukarestből, azon a napon, amikor Saint Germainben aláírták a békét a területileg megkisebített Ausztriával. Budapesten ezen a napon, a minisztertanácsban a hadügyminiszter emelkedett szólásra és eloadta, hogy magához kérette a román vezérkari főnököt és megkérdezte tőle, hogy mennyi idő alatt tudja a kivonulásuk után a rend fenntartását átvenni. E kérdéssel azt az alaptalan reményt keltette, hogy készek hamarosan elhagyni a magyar fővárost. A válasz: Dunántúlon azonnal, Szombathelyen Lehar ezredesnek 10.000 ezer embere van, akik a románokat kivonulásuk után 1 órával követni tudják az elorenyomulásban, Budapesten a karhatalom szervezéséről szóló plakát megjelenése után 14 nappal.

Ernst Charles Troubridge brit tengernagy, aki Gorton mellett Horthy egyik fő támogatója volt, felajánlotta, hogy tartja a hidakat és Bajáról monitorokon felhossa a magyar csapatokat, akiket 2 angol és 2 francia ezred támogatna. A hadügyminiszter 30 ezer fegyvert, több millió töltényt és 300 gépfegyvert kért az antanttól. Kijelentette, hogy 30 fonyi karhatalmat szervez, és 8 ezren teljesítenek állandó szolgálatot. Itt is elhangzott, hogy a románok 150 millió korona fehérpénz átváltását követelik a magyar kormánytól. Ez nemcsak a sarc újabb formája volt, hanem a kék és fehér pénz átváltása a meggazdagodás egy új lehetősége a megszállók számára.

A budapesti Misszióban szeptember 10-én immáron sokadszor került terítékre a magyar hadifoglyok ügye. /Több mint 20.000-en tartózkodtak különböző, románok által felállított táborokban./ Bandholtz, hogy felhívja a Legfelsőbb Tanács figyelmét a helyzet komolyságára, a következő tartalmú táviratot fogalmazta meg és küldte el Párizsba:

„Amennyiben nem sikerül valamiféle kormányt létrehozni, amelyet az Antant elismer, a helyzet a tél közeledtével egyre nagyobb sebességgel romlik. A katonai Misszió nem viheti keresztül terveit a magyar csendőrség és rendőrség újjászervezésére, a magyar

hadifoglyok szabadon bocsátására és a Magyarországról való kivonulásra vonatkozóan egy olyan kormánnyal, amelynek nincsen tekintélye...a románok véget nem érően fenntartják a megszállást és az ezt kísérő fosztogatást .. Javasoljuk, hogy vagy ismerjék el a Friedrich- kabinetet, vagy adjanak explicit instrukciókat azt illetően, hogy mit fognak elismerni." **9/**

A távirat három tényről árulkodik kérésselhetetlenül: 1. a megszállók magatartása semmit nem változott; 2. Magyarország, közelebből Budapest népe a kétségbeesés és kilátástalanság határához érkezett; 3. *az antant mindezt hetek óta tétlenül nézi ezt - Bandholtz tehát nem is titkolta, hogy nagy felelősség terheli az antantot.*

Budapesten az elkövetkező napokban a Misszió ezúttal tudomásul kellett vegye, hogy a román katonák a tüzeltő készülékeket szerelik le és viszik el, Párizsban a Békekonferencián Clerknek a bukaresti tapasztalatait összefoglaló táviratát tárgyalták meg, amiből az derül ki, hogy naivan először készpénznek vette Bratianu ígéreteit. Ennek megfelelően tájékoztatott, aminek a hadianyag szállítások kilátásba helyezése lett az eredménye.

Nem telt bele sok idő, míg napnál is világosabb lett: Clerk az ígéreteken kívül dolga végezetlenül tért vissza Bukarestből, s ha ezen okulva nem következik erősebb fellépés, akkor csak az idő telik -, és végül soron ez a román háborús céloknak kedvez. Valóban: még másfél hónapnak kellett eltelni, hogy komoly szankciókat helyezzenek kilátásba, ami rendkívül fájdalmasan érintette Romániát.

Szeptember 26-án a kortárs Ágoston Péter írta naplójába, hogy a román /és olasz/ tisztok szívesen kísérik bevásárlókat Romániába és Olaszországba, ahonnan hatalmas mennyiségű áruval térnek vissza, és maguk is részt vettek az árusításban.

Valami azért csak történt. A Vezérkari Főnökség szeptember 29-iki napi jelentése szerint a románok megkezdték a Dunántúl kiürítését, pontosabban Székesfehérvárról és Veszprémről volt szó, ahol már csak a gyalogság és a lovasság egy része maradt. **10/**

Gyorben is minden jel arra mutatott, hogy távozni készülnek. Természetesen nem mentek üres kézzel. Siófokra, a Fovezéségnek szóló napi jelentés szerint eddig 40-45 felmálházott szekeret vittek el, és 150-200 lovat, és 200 szarvasmarhát hajtottak el. **11/**

Október 1-én a magyar fovárosba visszatérve Clerk azt kellett tapasztalja, hogy folytatódott a rekvirálás. A hónap közepéig Szolnoknál 8877, Csongrádnál 9391 teli vagon hagyta el az országot, és a románok ígéletükkel ellentétben szabotálták a magyar csendorség és rendorség szervezését, amely hivatott lett volna felváltani a románokat, és a rendet biztosítani, annak ellenére, hogy szeptember 19-én Diamandy és Mardarescu 10 ezres nagyságrendu rendorség felállításába egyezett bele. A megszállás további fenntartását azzal indokolták, hogy a dunántúli fehérterror Budapestre majd az egész országra kiterjedne, ha ok nem lennének.

Diamandy, aki szerint a reakciós Friedrich-kormány nem fogja átadni a hatalmat egy koalíciós kormánynak, a rekvirálásokat ismét teljesen jogszerunek nevezte, arra való hivatkozással, hogy minden gyár és üzem termelt hadianyagot. Ha közelebbrol megnézzük, ez a kormány sem volt reakciósabb a többinél; mindössze ennek a hangsúlyozása állt a románok érdekében. Párizsban az antant-körök tolük vették át ezen minosítést, ellentétben a Budapesten lévo Misszióval.

Október 5-én délután 6 órakor a Nemzeti Múzeumnál megjelent Serbescu tábornok 14 kamionnal és egy román különítménnyel, hogy elszállítsák a Múzeumnak az Erdélyre vonatkozó anyagát, mondván: Erdély már az övék, oket illeti meg minden rá vonatkozó kincs, érték, könyv. A helyzetet, illetve a múzeum mukincseit Bandholtz mentette meg, aki lepecsételte a raktárt. **12/**

A Béketanácsban október 10-én a napon tárgyalták meg Clerk írásbeli tájékoztatását. A románokban nem lehet megbízni - húzta alá nyomatékkal. Túlásnak nevezte viszont a magyarországi reakcióról és a fehérterrorról szóló híreszteléseket. Diamandyval szemben a szövetséges tábornokoknak az volt a véleménye, hogy a kormány rendet tud tartani akkor is ha a románok kivonulnak.

Clerk, aki egy koalíciós kormányalakítás nemzetközi támogatására is érkezett Magyarországra, s aki kereszténynemzeti koalícióban gondolkodott és abban, hogy a román hadsereget majd Horthy nemzeti

hadserege váltja fel természetesen különböző politikai körökben tájékozódott. Véleménye szerint egy átalakított Friedrich-kormány alkalmas lenne a magyar kormány előtt álló feladatok teljesítésére, de felvetette annak a lehetőségét is, hogy összehívják az alsó és felsőházat a választások kiírására.

Október 12-én a Legfelsőbb Tanács ezután két jegyzéket intézett, egyet a román - ezt Clerk és Berthelot dolgozták ki - és egyet a magyar kormányhoz. A románnak szóló öt lényeges kérdéssel foglalkozott. 1. A békekonferencia túlzottnak minősítette az újabb területi követeléseket, amelyet a románok Magyarországgal szemben támasztottak; 2. ragaszkodnak ahhoz, hogy Románia aláírja a kisebbségi szerződést; 3. közös bizottság tegye vizsgálata tárgyául a rekvirálásokat. Ezzel kapcsolatos volt az a javaslat, hogy 4. a jogtalanul elszállított javakat adják vissza. 5. támogassák az új, koalíciós kormány megalakítását, a magyar rendőrség és csendőrség létrehozását és ezzel egy időben hagyják el Magyarországot.

A Magyarországnak szánt jegyzék a Friedrich-kormány kibővítését vagy új, koalíciós kormány alakítását javasolta, amely alkalmas a szövetségesek által kijelölt határokon belül a rendet biztosítani, a választások megtartására és a békeszerződés aláírására - ez tehát újat nem tartalmazott. Annál bonyolultabb volt az a kérdés, hogy milyen formában adják át a jegyzéket. Az írásos jegyzék ugyanis a kormány elismerése és a belügyekbe való beavatkozás bizonyítéka lett volna. E képen a szóbeli jegyzék mellett döntöttek, ami a személyt illeti, a békekonferencia, pontosabban Anglia számára, a francia befolyás ellensúlyozására ismét Clerk bizonyult a legalkalmasabbnak. Errel Clerk távolléte miatt egyelőre elvi döntés született.

Károly, román trónörökös, akinek ezrede Budapest környékén állomásozott, este a város főparancsnokának, Mosoiunak a vendége volt, ahol a magyarországi belpolitikai iránt mutatott nagy érdeklődést. Ebből világosan kitetszik: nem tett le arról, hogy elfoglalja a magyar trónt.

A Misszió október 13-i. reggeli ülésén drámai beszámoló hangzott el a főváros helyzetéről, ahol a szeptemberi élelmiszeremennyiséget harmadára csökkentették a románok, a román parancsnok nem engedélyezte az élelmiszer biztosnak, hogy a kb. 600.000 lakosú peremkerületeket ellássa. Végezetül: olyan mértékben fosztották ki az

országot, ami a szállítási eszközöket illeti, hogy gyakorlatilag az élelmiszer és az üzemanyag szállítás lehetlenné vált. **13/**

Idközben Budapesten más téren is tovább szigorodtak a megszállás körülményei. A román tisztok több fővárosi magánlakásban lakrészeket foglaltak le maguknak. Mosoiu ptktóber 14-én tette közzé Budapest román királyi csapatok parancsnoka minőségében, hogy "az engedélyezett gyuléseken a felvállalt kötelezettségek nem teljesítése végett minden eddig már engedélyezett gyulésekhez az engedélyt ezennel visszavonom." **14/** A gyülekezési és gyulás tilalmat október 27-én vonták vissza.

Mindez még mindig nem volt elég. A román vezérkari fonök azt követelte a magyar hadügyminisztertől, hogy délig adjon át neki 1.250.000 koronát, ellenkezo esetben teljesen beszünteti a főváros élelmezését. **15/**

A vita a Békekonferencián folytatódott a magyarországi helyzetről. Az október 16-iki ülést a Misszió újabb tájékoztatója határozta meg, mely szerint a rekvirálásokat tovább folytatják a románok. Már sokszor, ez alkalommal is elhangzott, hogy ez is szükségessé teszi mielőbbi távozásukat. Ismét ütközött az antantban meglévo két vélemény: Stephen Jean Marie Pichon volt francia külügyminiszter azt állította, hogy ha a románok kivonulnak, felborul a rend: Polk pedig azt, hogy nem kell megvárni a román megszállóknak az új magyar kormány megalakítását. Az is szóba került, hogy a románok - ígéletükkel ellentétben - nem adtak át a 10.000 fegyvert a magyar csendorségnek.

A román megszállókat amikor lassan eljött a távozás ideje egyáltalán nem érdekelte milyen emlékeket hagynak magukról Budapest népében. A vezérkari fonökségnek szóló jelentés szerint, a József pályaudvarról útnak indított román csapatok az elutazásuk előtt az összes kocsit és raktárat feltörték. **16/**

A minisztertanács október 21-én a következő kérdéseket tárgyalta: a hadero csökkentésével fölöslegessé vált épületek átengedése a polgári lakosságnak, kormánybiztos és helyettese kinevezése az Osztrák-Magyar Bankhoz, a román-magyar gazdasági kapcsolatok intézésére hivatalnok kinevezése.

Október 23-án Clerk újból megérkezett Budapestre, ezúttal a Szövetséges Hatalmak megbízottjaként, azzal a céllal, hogy támogassa egy koalíciós kormány megalakítását. Tájékozódása után hivatalosan is megállapította, hogy a helyzet augusztus óta romlott. Elismerte, hogy antiszemita hangulat uralkodik, és a jobboldal erőteljesen szervezkedik, de szerinte az új kormányban épp ezeknek kell nagyobb befolyást biztosítani, Horthyval együtt. Horthy alkalmasságához nem fért kétség tehát az antant szemében

A hadügyminiszter Siófokra, a fővezérségre küldött október 24-iki távirata rendkívül bizakodó hangvételű. Ebben ugyanis az áll, hogy az antant a románokat rövidesen Budapest elhagyására kényszeríti. A napi rendőrségi jelentés a lakossági bejelentés alapján arról számolhatott be, hogy a biztosító intézeteknél mindennaposak a betörések, amelyeket a románok követnek el. 17/

A román csapatok a következő napokban a teljes felbomlás állapotában voltak. Egy részük polgári ruhában szökésben, más részük továbbra is fosztogatott. Így Rákospalotán is tovább folyik a kíméletlen rekvirálás - állapították meg a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérségen. 18/

A Misszió október 31-én határozott hangú levelet intézett Holbanhoz a hadifogolytáborokban uralkodó viszonyok miatt. Kérték, hogy helyezzen szabadlábba minden 18 évnél fiatalabb és minden 60 évnél idősebb személyt, lássa el a foglyokat megfelelő élelemmel és biztosítsa orvosi ellátásukat is. Kiderült az is, hogy a foglyok látogatóit, női hozzátartozóit a román örök bántalmazták. 19/

November 2-án végre megérkezett a román válasz a Béketanács október 12-iki jegyzékére, melyben a legnagyobb készséggel ígérték meg mindent: együttműködnek a szövetségesekkel, hozzájárulnak a rekvirálások felülvizsgálásához, visszavonulnak a Tisza vonaláig, a magyar csendőrséget és rendőrséget megfelelő fegyverrel látják el. Sőt. A válaszjegyzékben azt állították, hogy már ellátták a magyar rendőrséget és csendőrséget megfelelő fegyverrel és hadianyaggal, és november 10-vel kezdődően hozzákezdnek a kiürítéshez. Ezt megerősítette a budapesti antant misszió Párizsba küldött távirata is.

Hozzájárulásokat adták ahhoz, hogy a Szövetséges Katonai Misszió /vagy Bizottság/ a helyszínen lefolytassa a vizsgálatát a román rekvirálásokkal kapcsolatban illetve, hogy ellenorizze a Szolnokon és Csongrádon áthaladó szerelvényeket.

A békekonferencia ülésén november 3-án ismételten megállapíthatták - Clerk jelentése alapján is -, hogy a románok figyelmen kívül hagyják a konferencia jegyzékeit, sőt: félrevezetik a Béketanácsot. Egy francia jelentés a magyarországi helyzetről - nem minden szándék nélkül - épp a jobboldali veszéllyel, Horthy katonai diktatúrájával és revansista szándékával riogatott, s azzal, hogy a rendet csak a románok tartják fenn mindezekkel szemben.

A békekonferencia tanácsának ülésén Polk tehát joggal állapította meg, hogy három hónapja sem a magyarországi helyzet nem változott, sem a szükséges megoldásban nem tudtak megegyezni. Clerk, aki november 5-én találkozott az ellenzéki pártok képviselőivel és Horthyval, akik hozzájárultak Horthy bevonulásához, táviratában a románok mielőbbi kivonulását javasolta, s azt, hogy Horthy ebben az esetben képes a rend helyreállítására. Olyan koalíciós kormányt javasolt, amelyben a Keresztény Nemzeti Párttá a vezető szerep, és felemlégette a románok magyarellenes atrocitásait Erdélyben.

Ennek, valamint a francia vélemény alapján Berthelot a következőket javasolta:

1. Magyarországra helyezzenek át szövetséges haderókat,
2. ezek megjelenése után a románok vonuljanak ki,
3. mondjon le a Friedrich-kormány,
4. alakítsanak olyan demokratikus kormányt amelyik megrendezi a választásokat.

Clerk a legnagyobb határozottsággal utasította el, hogy Budapestet a románok után szövetséges, tehát csehszlovák és jugoszláv csapatok szállják meg.

Nehéz volt bevallani a románoknak, hogy a budapesti intermezzónak vége. Az erdélyi csapatok parancsnoksága november 4-én a következő tartalmú közleményt tette közzé: „A közönség körében tendenciózus híreket terjesztenek arról, hogy a régi királyság kebelében felmerült mozgalmak következtében a román hadsereg kivonul Budapestrol.

Ezeket a hamis híreket a leghatározottabban megcáfoljuk. Ezek csakis rosszhiszemu emberektol eredhetnek, akik nem ismerik a román nép józanságát, a mely a legnehezebb idokban és a legsúlyosabb megpróbáltatások között is egységesnek, emelkedettnek és megfontoltnak mutatkozott." **20/**

Nélhány napra rá, november 11-én azonban "*Kiáltvány*" hozta Budapest lakosságának tudomására, hogy a román hadsereg kivonul.

„A román hadsereg visszavonul, Budapestet kiüríti. Mielott elhagyja Magyarország fovárosát, Románia kötelességének tartja újból kijelenteni, hogy katonai akciójában, amit a tiszai támadás tett indokolttá, más nem vezérelte, mint csupán a jogos védelem és katonai érdekek. Az elnyomatásnak vagy megtorlásnak minden gondolata távol állt tole.

A román hadsereg mindig arra törekedett, hogy a csapatoknak Magyarországon való jelenléte a lakosságnak a lehető legkevesebb mértékben legyen terhére, és semmit el nem mulasztott a tekintetben hogy a szenvedo lakosság során segítsen.

Azon érzéssel, hogy humánus kötelességet teljesített és jogait gyakorolta, a román hadsereg még egyszer kijelenti, hogy Magyarország belügyeit mindedig úgy kezelte, mint saját jogkörét a magyar népnek, amelynek kívánsága, hogy a nyugalom helyreálljon, elkerülve mindennemu politikai társadalmi vagy felekezeti üldözést.

Ezek a feltételei egy tartós kormányzásnak, amely a magyar nép akaratát van hivatva kifejezni, hogy lehetővé tegye a múlt sebeinek gyógyulását és létrehozta a békekötést, amit Románia és szövetségesei kívánnak.

A román hadsereg köszöni a fováros lakosságának korrekt viselkedését, amelyet a megszállás egész ideje alatt tanúsított." **21/**

*a román csapatok foparancsnoka, Mardarescu tábornok
a kormány megbizotta, Diamandi miniszter*

Ami Budapest román megszállását illeti, Románia történetének dicso haditetteként tartják számon. Ezen túl egyfajta örökségnek, követendo örökségnek. Errol így vall Gheorghe I. Bratianu 1940-ben: „... a magyarországi hadmuvelet, annak tetopontjával: Budapest megszállásával. északadok szenvedéseinek és fájdalmanak ragyogó

megkoronázása volt. Másfelől, ami az utóbbi idoban a szemünk láttán lejátszódik, az egyre hangsúlyosabb aktualitást ad az eseménynek." **22/**

A román megszállás okozta károkat a Központi Statisztikai Hivatal által összeállított adatokból ismertek. 23/ Ennek összege mintegy 30 milliárd korona volt. /1 korona 1919 augusztusában 12.68 svájci frank volt./ Ebbe beletartoznak az ostermelést, ipart, forgalmi életet, a közgazdaságot, vasutat, postát, távírodát, katonai kincstárat, csendorséget ért tényleges károk. Ugyanezen forrás szerint 647 ember veszítette életét, *nem harci cselekményben*.

Az 1924. március 14-én Genfben között egyezmény szerint, mely Magyarországnak 200 millió kölcsönt biztosított, a magyar állam lemondott az egyéves román megszállás által okozott károk érvényesítésének a békeszerződés 18 paragrafusában biztosított jogáról.

Jegyzetek

1. Bp. Klny. 74. sz. aug. 10.
2. idézi: Ránki György: A Clerk-miszió történetéhez. In. Történelmi Szemle, 1967. 2. 157-187 p.
3. u.o. 159. p.
4. Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módon. Román megszállás Magyarországon. Bp. Magyar Világ K. 1993. 29 p.
5. u.o. 32.
- 6,. Ránki... 166.p.
7. Bandholtz... 65. p.
- 8.. u.o. 59.p.
9. u.o.. 80.p.
10. Vezér Kari Fonökség /VKF/ 1919 II/a csop. 929/II.a 1799;
11. VKF 1919 II/a csop. 1433/II.a Jelentés a Fovezérlet II-osztályának Siófokra
12. Bandholtz... 97. p.
13. u.o. 104.p.
14. Budapesti Hírlap, 1919. október 18
15. Bandholtz... 109. p.
- 16, Vkf 1919 II/a csop. 1919/II cs.a.
- 17, u.o. 1859/II/a távirat

18. u.o. 2081 sz. helyzetjelentés
19. Bandholtz... 127. p.
20. Az Újság, 1919. nov. 4.
21. Szózat, 1919. nov. 11.
- 22.. I.C. I. Bratianu: Actiunea politica si militara a Romaniei in 1919 in lumina corespondentii diplomatice a lui Ion I.C. Bratianu. Bucuresti, Cartea Romaneasca, 1940. 192 p.
23. Magyar Országos Levéltár /MOL/ K. 63-1940-27/7.1 247-259.p.

Erdélyi túlkapások

A magyar főváros román megszállásán kívül sokan voltak, akik nagy figyelemmel kísérték a magyarság sorsának alakulását az első világháború befejezése után Erdélyben, és tapasztalataikat pappírra is vetették. A nyugati szerzőkről nem lehet azt feltételezni, hogy elfogultak lettek volna, és eltúlozták a magyarokat ért sérelmeket. A huszadik század első negyedében Erdély román fennhatósága alatt visszatért a középkorra jellemző nyilvános botozás, deresre húzás.

Louis Cornish a magyar kisebbség helyzetéről a román kormánynak átnyújtott memorandumában több (szám szerint 25) román atrocitást sorol fel (46-64. 1.) A könyvben párhuzamosan közli a román kormánynak ezekre a vádakra adott hivatalos cáfolatát is.

A református presbiteri világszövetség keleti bizottságának jelentésében olvashatjuk a következőket: „Meggyőződünk róla, hogy durva eroszakosságok egész sora jellemezte a most már átengedett magyar terület megszállását és közigazgatását, hogy a faji bosszúérzet elnézte és elősegítette egy felháborító terrorisztikus elkövetett sérelmeket, eroszakosságokat, kegyetlenkedéseket és jogfosztásokat, melynek áldozatul eloszeretettel választották hitközségeinket és lelkészeinket nem azért, mert protestánsok, hanem mert származásuknál és iskoláztatásuknál fogva magyarok, és mint ilyenek a politikai elégedetlenek született vezéreinek tekintettek. Lelkészek és köztisztviselők, kiket kihallgattunk, csoportostul lettek megbotozva, bebörtönözve, vagy eroszakkal, vagy halállal fenyegetve. Egyeseket hónapokon át tartanak börtönben anélkül, hogy bírói ítélet értelmében, vagy legalább törvényesen emelt vádak alapján cselekednének.” (Curtus-Fleming-Webster 23.1.)

Bandoltz többször említi Magyarországnak a románok által történt kifosztását (38,48,131,322-3.1.)

A Szolnokra küldött Borrow orvosi jelentése szerint a románok szeptember közepéig átvittek a Tiszán 684 mozdonyt, 231 szalon és Pullman kocsit, 946 személykocsit, 2900 teherkocsit, 1300 vagon búzát és állatot, 1300 vagon loszert, 298 ágyút, 43 autót, 56 repülőgépet, 1400 tankkocsit, 2000 vagon vasúti anyagot és mezőgazdasági gépet, 1435 vagon hadianyagot és 4350 ismeretlen tartalmú vagon. (Bandholtz 90.1.)

Munro dr. (British Food Commission) és Brunier svájci kapitány (International Red Cross) ellenőrző körúton voltak a románok által megszállt következő városokban: Hatvan, Gyöngyös, Miskolc,

Sátoraljaújhely, Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok, Nagyvárad, Békéscsaba Gyula, Arad, Temesvár, Szeged. Ok jelentik a következőket: „Minden a románok által megszállt városban olyan elnyomást találtunk, amely az életet teljesen elviselhetetlenné teszi. A gyilkosságok napirenden vannak, gyerekeket és nőt megvesszőznek, egyeseket vizsgálat nélkül bebörtönöznek, ok nélkül letartóztatnak, a magántulajdont rekvirálás címén ellopják.” (Bandholtz 154.1.)

Néhány adat a románok által elvitt értékekről. Hatmilliárd értéket vittek el a románok Magyarországról. A Dunántúlról 5 millió 128 ezer aranykorona élelmiszert, 27.465.000 a.K. állat, 21.179.000 a.K. tenyészállat, 4.377.781 a.K. takarmányt – elvitték a MÁV mozdony és kocsiparkját, a posta üzemberendezését az anyagraktárral. Jármuteleppel s mozgópostájával és a telefonközponttal. Leszerelték az összes gyárat és raktárakat és elvitték az egész hadifelszerelést. (Marjay 160.1.)

A román rendőrség megengedte az erkölcstelenkedéseket magyar temetőkben. (Thomas: 178.1.) Az érdekesség kedvéért megjegyzendő, hogy 1927. január 10-én a román katonaságnak dróra lévén szüksége kobzási parancsot adtak ki Thomas kerítésének a lebontására. Amikor Thomas erre panaszt tett, bocsánatot kértek tőle mondván, hogy mindez azért történhetett, mert azt hitték róla, hogy kisebbségi (Thomas 120.1.)

A szerző, Thomas a későbbiekben is figyelemmel kísérte a romániai magyarság sorsát. Könyvének 305. oldalán található, amit a Glas Romanesc 1936. nov. 12-i számában olvasott, hogy ti. „a románok Szent Bertalan éjszakát ígérnek a magyaroknak s majd akkor „az olaszok eljöhetnek összeszedni a magyarok holttesteit Erdély földjén”. A következőkben a 48-as sérelmekhez hasonlóan felsorolás következik, amelyben néhány kiemelt esettel foglalkoznak.

Abrudbánya: Az unitárius és presbiteri egyház lelkészeit együtt csukták be, mert nem húzatták meg a harangokat a románoknak Budapestre történt bevonulásakor. (Drummond 13.1.)

Alsórákos: Az unitárius kántort megverték, mert ellent állt rekviráló katonáknak öltözött román parasztnak. (Drummond 10.1.)

Alsósófalva: Három embert megöltek

Arad: 1921. novemberében egy sztrájk alkalmával a rendőrségre bevitt 14-15 éves munkáslányokkal leírhatatlan módon eroszakoskodtak. (Szász, angol kiadás 118.1.)

Kossuth szobrát lerombolták (Olay 6.1.)

Atyha: Négy embert megöltek. (Szádeczky: 196.1.)

Árkos: Több embert megvertek, mert azt a hírt terjesztették, hogy a románok Nagyváradot kiürítették. (Drummond 10.1.)

Bácsfalu: Egy Bálint Vilmos nevu egyén a román börtöntől való félelmében felakasztotta magát. (Szász, angol kiadás 116.1.)

Borossebes: Nagypénteken a románok váratlanul megjelentek Borossebesen és 250 magyar katonát foglyul ejtettek. Ezeket kifosztották, levetkoztették és bajonettekkel halálra szurkálták, de vigyáztak arra, hogy kínlódásuk minél tovább tartson. (Bandholtz 153.1.)

Bölnön: A sorozás alatt több magyar fiút félholtra vertek 1920-ban. (Szász, angol kiadás 115.1.)

Brassó: A millenáris emlékművet 1916-ban felrobbantották. (Olay 15.1.)

Budapest: A románok azzal, hogy a Nemzeti Múzeum kincseinek egy része Erdélyt illeti, október 6-án 14 autóval megjelentek a Múzeum előtt. A tábornoki tanács erről értesülve, Bandholtz tábornok lement a rablást megakadályozandó, lepecsételte a kapukat. (Bandholtz)

Budapest: A románok október 10-én a Schmitt és Társai cégtől elvitték a gépeket és így 2000 munkás munka nélkül maradt. Sok hasonló eset történt még – teszi hozzá Bandholtz (Bandholtz 151.1.)

Budapest: Az I. számú katonai kórházból kikergették a betegeket, csak 57-et hagytak meg, kiket nem lehet elszállítani. (Bandholtz 42.1.)

Budapest: A Központi Egészségügyi Raktárt teljesen kifosztották. (Bandholtz 43.1.)

Budapest: A Leszámitoló Bank közraktáraiból 2400 kocsirakomány rekvirált holmit vittek el. (Bandholtz 42.1.)

Budapest: A foposta központi raktára előtt hét megrakott szekeret talált Bandholtz. Kettő cipovel, öt pedig pokróccal és szonyegekkal volt megrakva. (Bandholtz 42.1.)

Bukarest: Az egyik moziban megvertek egy magyar újságíró, mert magyarul beszélt – jelenti a Curentul. (Thomas 311.1.)

Csatád: Lenau szobrát megrongálták. (Olay 7.1.)

Csegez: Az unitárius kántort puskatussal elverték, mert gyanú volt rá, hogy puskát rejteget. 8-10 másik embert pedig megkorbácsoltak. 1919. (Drummond 9.1.)

Csegez: Bartók András lelkészt, mert nem köszönt a csendornek, több órára becsukták. (Drummond 13.1.)

Csíkmádéfalva: Bíró Ferenc plébános a cenzúra által engedélyezett újságban olvasta, hogy szabad magyar zászlót kituzni és a magyar himnuszt énekelni. Mikor ezt megtette, a csendorök félholtra verték és Szebenbe vitték. (Transsylvania Viator 16.1.)

Csíkszentgyörgy: Wagner kereskedelmi utazót, mert nem köszönt a csendoröknek, megverték és három napra bezárták. (Borbély-Fall 107.1.)

Etéd: 22 embert meggyilkoltak a románok. (Szádeczky 197.1.)

Etéd: 1919 márciusában a román csendorök magyar asszonyokra és gyermekekre lövöldöztek (Szász, angol kiadás 146.1.)

Felsorákos: Két ember belehalt a verésbe. Egyiket azért verték meg, mert lopással vádolták, a másikat pedig, mert fegyver alkatrészt találtak nála. (Drummond 11.1.)

Felsősófalva: Négy embert meggyilkoltak. (Szádeczky 196.1.)

Gyergyószentmiklós: Tódor Veronika cselédlányt Netoteanu rendorkapitány véresre verte és eroszakot követett el rajta. A lány öngyilkos lett. (Borbély-Fall 105.1.)

Hodgya: A román csendorök összetörték a falu valamennyi népművészeti emlékét és alkotását. (Borbély-Fall 136.1.)

Homoródkarácsonyfalva: Barabás Dénest az unitárius konzisztorium tagját a mezon, ahol senki sem látta, megverték, majd elengedték. Ezt minden ok nélkül követték el. (Drummond 10.1.)

Homoródszentmárton: Zoltán Sándor tiszteletest, mert egy beszédében egyetlen mondatot mondott, a kormány ellen, egy hétre becsukták Kolozsvárott, majd tárgyalás nélkül elengedték, de csendori felügyelet alá helyezték (Drummond 12.1.)

Homoródszentpál: A lelkészt, Ürmösi Józsefet négy napra becsukták. Okát sohasem tudta meg. (Drummond 12.1.)

Ikland: az unitárius kongregáció egyik tagját megverték, mert nem adott szállást egy csendornek. (Drummond 10.1.)

Izsó: Az unitárius egyház kurátora szilvapálinkát főzött, s nem fizette meg ennek adóját. A csendorök felfedezték és két liter pálinkát megittak vele. A kurátor rövidesen belehalt. (Drummond 11.1.)

Kénos: Egy embert megvertek, mert magyarul szólt egy román katonához. (Drummond 11.1.)

Kézdivásárhely: Egy embert, kit már hatszor vagy hétszer jelentettek fel eroszakoskodásért, de mindannyiszor eredménytelenül, egy tehetetlen 10 éves fiú fejét beverte, testét összezúzta, haldokló állapotban hagyta a helyszínen. (Curtis-Fleming-Webster 24.1.)

Kisborosnyó: Két földbirtokost megöltek (Szádeczky 192.1.)

Kissolymos: Pünkösdi vasárnap az istentisztelet után a csendorok a tömeget szétszórták, és az utcán több fiatal embert megvertek. (Drummond 10.1.)

Kobátfalva: Négy gazdát megöltek. (Szádeczky 197.1.)

Kolozsvár: Vermes Teréz nyolc éves kislányt véresre verték, mert piros-fehér-zöld színű virágokból kötött csokrot. (Borbély-Fall 7.1.)

Kolozsvár: Báró Bánffy Kolozsvár környéki birtokost és feleségét súlyosan bántalmazták. Az ügy a Népszövetség elé került, ahol eltussolták. (Jancsó Benedek Emlékkönyv 241.1.)

Kolozsvár: Stenczel Lajos brassói adminisztrátort az utcán elfogták s minden ok nélkül bekísérték a rendszobába. Itt levetkoztették, megvertek, és egy tömegbörtönbe dobták, majd másnap elengedték. (Transsilvanus Viator 14.1.)

Kolozsvár: Az utcán megvertek három cseléd lányt, mert az egyiknek piros szalagja, a másiknak fehér blúza, a harmadiknak pedig zöld szoknyája volt. (Thomas 308.1.)

Kolozsvár: Megrongálták, vagy elpusztították a következő szobrokat: „Orszem a Kárpátokon”, Ferenc József, Katona József, Döbrentei Gábor, Wesselényi Miklós, Jósika Miklós, és Mátyás szobrának mellékalakjait. (Olay 10.1.)

Korond: 18 embert megöltek. (Szádeczky 196.1.)

Lupény: Lajos Balázs segédlelkészt éjszaka román katonák felzavarták, kivitték a Zsil völgyébe a jég hideg vízbe kényszerítették, vaktöltésekkel lövöldöztek utána. A másik parton egy ág nélküli hideg szobában magára hagyták. (Transsilvanus Viator 15.1.)

Máramarossziget: 1920-ban elpusztították a honvéd emlékművet. (Olay 14.1.)

Marosvásárhely: 1919-ben elpusztították, vagy megrongálták a következő szobrokat: Bem, Kossuth, Bocskay, Rákóczi, Honvéd, Szabadság. (Olay 11.1.)

Nagyenyed: Egy perben tartott vizsgálat folyamán 1919 áprilisában több mint 20 embert megverték. (Drummond 9-10.1.)

Nagykároly: Kossuth szobrát ledöntötték. (Olay 8.1.)

Nagyoklós: Geller Áront két román csendor meggyilkolta és kirabolta. (Szász, angol kiadás 117.1.)

Nagyszalonta: 1919 májusában Kossuth szobrát elpusztították. (Olay 6.1.)

Nagyvárad: 1920 áprilisában Vajslovics kereskedőt, mert expatriáló magyaroknak szállást adott, agyonverték. (Szász, angol kiadás 116.1.)

Nagyvárad: 1927. dec. 11-12-én a diáktüntetések során, melyben 6000 diák vett részt, átmentek a magyar határon, s ott egy zászlót leszakítottak. A New York Herald jelentése szerint ugyanekkor megöltek több magyart, köztük egy gyermeket is. (Thomas 303.1.)

Nyárádszereda: Bocskay szobrára a csendorok célba lottak. (Olay 13.1.)

Nyomát: 12 embert, mert nem akartak tanúskodni a lelkész ellen, négy óra hosszat kukoricaszemekre térdepeltették őket. Közben az egyik fülét úgy megütötték, hogy megszakadt a dobhártyája. (Drummond 10.1.)

Oroszhegy: 17 embert megöltek. (Szádeczky 197.1.)

Parajd: 37 férfit és 7 nőt megöltek, 20-at pedig elhurcoltak. (Szádeczky 196.1.)

Sepsikoröspatak: Székely Kálmán lelkészt becsukták, majd egy hónapi fogva tartás után még egy hónapra elítélték, 1000 koronára büntették, mert inasa puskát rejtegetett. (Drummond 13.1.)

Sepsiszentgyörgy: Az unitárius egyház kántorát és még egy férfit becsuktak, a himnusz énekléséért. (Drummond 8.1.)

Sepsiszentgyörgy: Kovács Kálmán ügyvédet becsukták, mert nem tett esküt a királynak; éjszaka megverték és két nap múlva tárgyalás nélkül elbocsátották. (Drummond 10.1.)

Siklód: 11 embert megöltek. (Szádeczky 196.1.)

Siménfalva: 2 férfit és 2 nőt megöltek. (Szádeczky 197.1.)

Sinfalva: 1933-ban a románok tüntetések során több házat elpusztítottak és több magyart megsebesítettek. (Thomas 304.1.)

Szatmárnémeti: 1921: Kölcsey szobrát ledöntötték. (Olay 8.1.)

Székelyudvarhely: A székelyszobrot és az ezredéves emlékművet elpusztították. (Olay 14.1.)

Székelyderzs: A tanítót és a kongregáció három presbiterét becsukták, a kormány elleni izgatás címén és el sem engedték őket Drummondék ott-tartózkodásáig. Az egész mindenféle tárgyalás nélkül történt. (Drummond 9.1.)

Székelykál: Mátyás Ferencet a csendorök megkardlapozták. (Drummond 10.1.)

Székelykeresztur: Az unitárius egyház zsinatát 1934. szeptember 3-án szuronyos csendorök durván szétszórták. (Gower 44.1.)

Székelykeresztur: Az unitárius kollégium tanítóját és több tanítványát letartóztatták, mert az iskolában a háborút Romániára kedvezőtlenül tárgyalták. (Drummond 9.1.)

Szentgerice: Gál Gábort az unitárius kongregáció pénztárosát 1919. február 21-én megölte egy tiszt. Gál azzal vádolt egy katonát, hogy ellopott egy pénztárcát. A katona tagadta, de a vizsgálat folyamán Gál megtalálta nála, mire a tiszt haragjában agyonlőtte a pénztárost. (Drummond 11.1.)

Telekfalva: A népművészeti alkotásokat összetörték (Borbély-Fall 136.1.)

Tordátfalva: Öt gazdát megöltek. (Szádeczky 197.1.)

Vargyas: Egy embert megkorbácsoltak, mert nem köszönt a csendoröknek. (Drummond 10.1.)

Végvár: A Nikolényi postáskisasszonyokat a házkutatást végző detektívek mezítelenre vetkőztették. (Borbély-Fall 111-112.1.)

Zalán: Két katonaköteles férfit megöltek. (Szádeczky 192.1.)

Zilah: Laczkó Györgyöt és Albertet a börtönben megkínózták. (Szász, angol kiadás 147-8.1.)

Zsombolya: Kossuth szobrát dinamittal felrobbantották. (Olay 7.1.)

Irodalom

H.H. Bandholtz: An undiplomatic diary. New York, 1933.

Louis Címu Cornish: The religious minorities in Transylvania. London, 1926.

Curtis-Fleming-Webster: A református presbiteri világszövetség keleti bizottságának jelentése Középeurópának, főleg az oláh uralom alatti Erdélynek helyzetéről. Budapest, 1921.

Sir Robert Gower: The Hungarian minorities in the succession States. London, 1937.

Marjay Frigyes: Ámokfutó Bukarest.
Szádeczky-Kardoss Lajos: Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916-1917.
Transsilvanus Viator: In Siebenbürgen. Budapest, 1921.
William H. Drummond: Transylvania under the rule of Roumania. (Report of the American Unitarian Commission. Budapest, 1921.
D'Olay: La compagne de destruction contre les monuments hongrois 1918-30. Budapest, 1931.
Borbély-Fall: Román uralom Erdélyben. Budapest, 1936.
Szász Zsombor: The minorities in Roumanian Transylvania. London, 1927.
Szász Zsombor: Erdély Romániában. Budapest, 1927.
Jancsó Benedek emlékkönyv. Budapest, 1931.
Thomas: Les Roumains, nos alliés?

IV.

Kölcsönösség a magyar-román viszonyban 1940-44

Észak-Erdélyben a magyarság a visszatérést ünnepelte, Dél-Erdélyben, másodrendű állampolgárból harmadrendű lett. (Észak-Erdéllyel Magyarországhoz került 43.591 km² terület 21.85.546 lakóssal, - ebből 51,4 % magyar 42,1 % román volt-, az Erdély területének 42 %-át és lakóinak 43 %-át érintette).

A második bécsi döntés után a Romániában maradt magyarság létét a következőképpen képzelte el: 1/

1./ Bekapcsolás a román-magyar bizottságok tárgyalásaiba mindazokban a kérdésekben, amelyek a dél-erdélyi magyarság helyzetével kapcsolatosak.

2./ Viszonosság a magyarországi román- és a romániai magyar-kérdés kezelésében. Részletezve:

a. Mindaddig, míg „a visszamaradt magyarságra” nézve az 1925. Évi magánoktatási törvény, az 1923. Évi kultusztörvény, s az 1939. Augusztus 4-i kisebbségi statútum van érvényben, ugyanezt alkalmazzák a magyarországi románságra nézve,

- b. Román képviselőknek a magyar parlamentbe való behívása maradjon függőben addig míg a román kormány arányos számú romániai magyar vezetőknek hasonló közjogi pozíciót nem biztosít,
- c. Teljes legyen a viszonyosság sajtó, gyülekezési jog, munkavállalás, stb., vagyis a közélet és gazdasági élet minden vonalán.

3./ Iskolai, kulturális és szociális feladatok és akciók az egyházak hatáskörébe utalandók. E célból a katolikusok Gyulafehérvárt, a reformátusok Nagyenyedén, s az unitáriusok Tordán központot állítanak fel.

4./ A politikai vezetésre e kérdésben csak két feladat hárul:

- a- védelmet nyújtani és érvényesülést biztosítani az erre szoruló intézményeknek,
- b- a kormány felé az egyházak közötti feltétlen szolidaritás és taktikailag is azonos magatartás biztosítása.
- c- Gazdasági kérdésekben a magyar intézmények, illetve ezek újjászervezendő részei hivatottak a megoldandó feladatok érdekében minden lehetőt megtenni.

5./ A megmaradt magyar pénzintézetek hozzanak létre egységes szervezetet, ebbe illeszkedjenek bele a budapesti nagybankok romániai fiókjai.

6./ A politikai sajtóorgánumok támogatása csak a politikai vezetés útján képzelhető el.

7./ A politikai szervezet részére nyújtandó mindennemű anyagi támogatás – személyi és dologi egyaránt – csak a politikai vezetés előzetes meghallgatása útján és ezen keresztül folyósítható, a bemutatandó és jóváhagyandó költségvetés alapján.

8./ A politikai vezetést támogatja:

a./ az elnöki tanács, mely a 3 egyház legfőbb papja mellett 9 tagból áll.

b./ az intézobizottság, melynek a fentiekén kívül tagjai a magyar elnökök és a parlamenti csoport tagjai:

Már 1940. szeptember-októberében kitetszett - ezen alapelvekkel ellentétben – a román hatóságok közvetve, vagy közvetlenül igyekeztek a magyarok elköltözését előmozdítani. Utasították például a gyárat és iparvállalatokat, hogy állítsák össze az észak-erdélyi magyarok névjegyzékét. A bankoknál és vállalatoknál rögtön meg is jelentek a vasgárdista ellenőrök az alkalmazottak és munkások nemzetiségi hovatartozásának felülvizsgálására.

Másik mód a katonai, vagy munkaszolgálatra való behívás volt, amely alól készségesen kiadták a hatóságok a mentességet, ha az illető lemond az állampolgárságról. Az újoncok bevonulása 1940. november 20-ára volt kitűzve, de többen bejelentették, hogy inkább átszöknek a határon, minthogy a román katonai szolgálatra bevonuljanak. A székely és magyar lakosság távozása következtében például Brassó város magyar lakossága 20.000-rel csökkent.

Az elkövetkező hónapokban nyilvánvalóvá vált, hogy az optálásokat mind Magyarország, mint Románia hivatalosan is ösztönözte. A Magyar Közösség tagozatai tehetetlennek bizonyultak az áradatot megállítani. A román hatóságok azt terjesztették novemberben – még hivatalosan nem volt erre vonatkozó egyezmény –, hogy náluk is lehet optálni, ha aláírnak egy nyilatkozatot, s azt közjegyző előtt hitelesítik.

A budapesti rádió felhívása Dél-Erdély tömeges méretű elhagyásának megakadályozására, nem jutott el az érdekeltekhez. A bukaresti magyar követség is felhívta a figyelmet, hogy a román hatóságok eljárása jogtalan volt, hiszen például a két ország között lebonyolítandó optálási ügyekkel kapcsolatos megállapodás hiányában a vagyoni ügyek nem bonyolíthatók. 2/

Antonescu tábornok 1940. november 9-én délelőtt 11-kor fogadta a Magyar Közösség vezetőit, kijelentette: amíg ő a helyén van, addig a dél-erdélyi magyarság élete és vagyona biztonságban van. Utalt ugyanakkor arra, hogy az észak-erdélyi románüldözések miatt alig tudja megfékezni a Vasgárdát. 3/ Gyárfás Elemér és Szász Pál, a dél-erdélyi magyarok hivatalos képviselői a következő ügyek elintézését kérte a találkozón:

1./ a magyar sajtó megjelenésének biztosítása, ugyanis egyedül a „6 órai újság” jelenthetett meg. 2./ A Gyulafehérvári Római Katolikus Fogimnázium és Kollégium visszaadása. 3./ Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület működésének és az Erdélyi Gazda megjelenésének biztosítása. 4./ A magyar nyelven való telefonálás tilalmának feloldása.

Gyárfás Elemér egyúttal kérte a magyar diplomáciát, hasson oda a magyar kormányra, hogy vegye elejét a románság kiutasításának, velük szemben elkövetett érzéktelen cselekményeknek.

Egyik jegyzék a másik után született, mind Magyarországon, amely a dél-erdélyi magyarság sérelmeit foglalta össze, mind Romániában, ahol az észak-erdélyi románság hasonló súlyú és típusú panaszait

sorolták fel. E képen Erdély kettéosztásában szerepet játszó tengelyhatalmak nem háríthatták el a felelősséget, és róluk több ajánlás készült el azzal kapcsolatban, hogy kölcsönöségi alapon minként lehetne a két ország között a kölcsönös kisebbségellenes politika miatt az egyéb, így a területi kérdésekkel kapcsolatos nézeteltérést mérsékelni, a kapcsolatokat normalizálni.

1941. nyarán a tengelyhatalmak egy német és egy olasz követből álló különbizottságot küldtek ki Észak-, illetve Dél-Erdélybe, akik november végén fejezték be a vizsgálatukat és ennek eredményeit, valamint a vonatkozó kormányoktól kapott felvilágosításokat összefoglalva készítették el jelentéseiket kormányaiknak. Magyarországon 1942. március 29-én adták át a különmegbízottak összefoglaló jelentését, valamint a tengelyhatalmak ajánlását a kormánynak. 4/

A Minisztertanácsnak az ajánlásról készített beszámolója kiemeli, hogy – „a magyar kormány szükségesnek látja felhívni a figyelmet arra, hogy a néhai Teleki Pál gróf kormánya a magyar közvélemény osztatlan támogatása és lelkesedése mellett el volt határozva az erdélyi kérdést fegyveresen megoldani, amely fegyveres konfliktusnak a kimenetele – Románia akkori belső zavaros helyzetét és hadseregének zilált állapotát tekintve – nem lehetett kétséges. A magyar kormány csak a tengelyhatalmak politikai érdekei előtt meghajolva tért el ettől az úttól és fogadta el a tengelyhatalmak közvetítő jó szolgálatait. Teleki Pál gróf kormánya tehát – és ezt külön is ki kell emelni – nem kérte a tengelyhatalmak döntobírói közbelépését, hanem azt magasabb politikai érdekekből elfogadta”.

A dokumentum – épp úgy, mint román megfelelője – helyi túlkapásokról beszélt, minden mást román provokációnak és magyar jogos önvédelemnek nevezett. Egyben kifejezésre jutott a magyar kormány készsége, miszerint kész közvetlen tárgyalásokra a román kormánnyal a „függő és kisebbségi kérdésekről”, mivel „szem előtt tartja a tengelyhatalmaknak azt az érdekét, hogy a magyar-román atmoszféra megjavuljon”. A különmegbízottak jelentésére és ajánlására adott válaszjegyzékben megjegyzésként szerepeltek a román kormánynak rólukról átadott ajánlásokkal kapcsolatos magyar kifogások és:

Ezek a következők voltak: 5/

a./ - A román kormányhoz intézett ajánlások nem javasolják a magyar nemzetiségűek állami és megyei szolgálatba való felvételének lehetőségét amint ezt észak-erdélyi vonatkozásban teszik.

b./ - Nem domborodik ki továbbá a jelentésből és az ajánlásokból a dél-erdélyi magyarsággal való embertelenül brutális bánásmód a román katonai és munkaszolgálatban. A büntető századokban való beosztás megszüntetésétől eltekintve kevés pozitívumot tartalmaznak a javaslatok, úgyhogy továbbra is azzal kell számolni, hogy a Dél-Erdélyben maradt magyar férfilakosság a katonai és munkaszolgálat embertelen bánásmódja elől ki fog szökni.

c./ - A különmegbízottak nem tették magukévá a dél-erdélyi magyarság számos panaszát például az élelmiszerek kiosztásánál történt megkülönböztetések miatt és e tekintetben nem intéznek ajánlást a román kormányhoz.

d./ - Az ajánlások nem terjeszkednek ki a magyar munkásoknak legutóbbi időkig bezárólag történő tömeges elbocsátásának jóvátételére, jóllehet ezt a tényt a jelentésben magában kiemelik.

e./ - Úgyszintén nem tartalmaznak a román kormányhoz intézett ajánlások javaslatokat arra nézve, hogy miként volna a katonai és határzónákban élő magyarság vagyoni kiszolgáltatottsága orvosolható jóllehet maga a jelentés erre nézve helyes megállapításokat tartalmaz.

f./ - Nem terjeszkednek ki végül a román kormányhoz intézett ajánlások a katonai célokra lefoglalt magyar iskolaépületek felszabadítására.

Emlékirat a dél-erdélyi magyarság helyzetéről

Gyárfásék Antonescu államfőnek átadott a sérelmeket tartalmazó 1940. november elején keltezett emlékirata óta több tucat, kisebb vagy nagyobb terjedelmű készült el és került a romániai vagy a magyarországi hivatalos szervek, és a nemzetközi fórumok elé. Közel száz oldalas volt az az összeállítás, amely az 1940-43 közötti időszak vonatkozásában a dél-erdélyi magyarság helyzetének teljes igényű bemutatásának szándékával készült el.

Az általános utazási és levelezési korlátozások is akadályozták a dél-erdélyi magyarok egyetlen politikai szervezetének, a Magyar Közösségnek /MNK/ a működését, és vezetőit, tagjait nyíltan zaklatták. A gyülekezési tilalom miatt nem sikerült 1940. November

4-e óta elnöki ülést, illetve megyei vezetőségi ülést tartani. A tagszervezeti munka és illegálisnak minősített tagdíjbeszedés miatt 1943. márciusában, és áprilisában hadbírószági eljárásokat indítottak a Magyar Közösség több vezetője ellen. Összességül: a MNK, mint a romániai magyarság érdekképviseleti szervezete szabadon fejtheti ki társadalmi, kulturális, gazdasági tevékenységét.

1941. júniusában a hatóságok rendelkezése megtiltotta a magyar nyelv használatát, mind a magán, mind a hivatali életben. Bár a rendeletet hivatalosan visszavonták, a hatóságokkal való érintkezésben változatlan maradt a tiltás. Tilos volt a magyar nyelvhasználat a bel- és külföldi telefonbeszélgetésben. A magyar nyelvű postai küldemények hátrányosan megkülönböztető tiltást az 1941. szeptember 24-én feloldották, de a román posta változatlanul kezelte azokat. 1943. január 15-től újból bevezetett utazási engedélyek rendszere egyértelmű volt a magyarság lakhelyéhez kötésével. Az engedélyek kiadása a helyi csendőrségtől függött, amely a beteg-, vagy iskolalátogatást is megtagadta esetenként. A magyar-román határ 20 km-es körzetében szintén engedély kellett az utazáshoz. Az 1938. december 16-i és az 1942. április 2-i törvényrendeletek a katonai övezetekben és a határzónákban (ezek 10-30 km szélességben húzódnak a határ mentén) lehetetlenné tették a magyarok életét.

A belügyminiszter 1942. május 20-i 12.098. számú rendelete szerint az észak-erdélyi román menekülteket magyarlakta helységeken, magyar családoknál kellett elhelyezni, akik kötelesek voltak őket ellátni.

1942. június 7-én a román közellátási államtitkárság részéről kiadott élelmiszer és terményrekvirálási rendelet kizárólag a magyarokat érintette. Az 1942. Szeptember 10-i 594.648, és az október 15-i 598.566 számú bizalmas rendeletében a román nagyvezérkar utasította a dél-erdélyi prefektusokat, hogy az erdogazdálkodásban alkalmazott tisztviselőket és munkásokat napszámoként kell alkalmazni. Aki ennek 48 órán belül nem tesz eleget, azt vagy el kell bocsátani, vagy katonai szolgálatra kell behívni.

1./ A román hadseregben szolgáló magyarok általános panasza volt, hogy a legalantasabb munkára használták fel őket, drasztikus fenyegető eszközöket alkalmaztak, elégtelen volt a ruházat, rossz az elhelyezés, ki nem elégítő az orvosi szolgálat, tisztálkodási lehetőségek hiányoztak, a magyar nyelv használata miatt üldöztetéseknek voltak

kitéve, a magyar nemzetiségűek közönséges bunözökkel és vasgárdistákkal voltak büntető ezredekbe besorolva, az addig katonai segédszolgálatot teljesítő, vagy munkaszázadokba osztott magyar nemzetiségűeket menetszázadokba osztották be, ahonnan őket, vagy elégtelenül kiképezve, vagy teljesen kiképzés nélkül frontszolgálatra alkalmazták, hogy a román nagyvezérkar 108.608/1942.sz. rendelete alapján a magyar nemzetiségűek a 20 %-os arányt a fronton bevetett egységeknél elérjék.

2./ A román munkaszázadokba behívott magyarok általános panaszai: a legnehezebb fizikai erőkifejtést kívánó munkákra osztották be őket (alagút, vasútépítés), drasztikus fenyítőeszközöket, például botbüntetést alkalmaztak, futetlen az időjárási viszontagságoktól védelmet nem nyújtó barakkokban helyezték el őket, s az orosz hadifoglyokkal szinte teljesen egyenlően kezelték őket.

Amíg a román nemzetiségűek mindössze 2-3 havi munkaszolgálatot teljesítettek, addig a magyar nemzetiségűek 9-10 hónapot szolgáltak megszakítás nélkül. A 48-50 év közötti és annál idosebb magyar nemzetiségűeknek egészségi állapotukra való tekintet nélkül történő behívása szintén szerepelt a panaszok között.

Nagyvezérkar 221.453/1942. sz. rendelete alapján a magyar nemzetiségűek szabadságra nem bocsáthatók, csupán karácsonykor engedték őket haza 8 napra, hogy elkopott ruháikat kicserélhessék, míg a más nemzetiségűek ugyanekkor 30-45 napi szabadságot élveztek. A magyar nemzetiségű munkaszolgálatosokat gyakran szólították fel, hogy a román görögkeleti vallásra térjenek, ha a munkaszolgálatból szabadulni akarnak.

1942. második felétől bizalmas központi utasításra Dél-Erdélyben szinte valamennyi pari és kereskedelmi kamara megtagadta a jogosítványok kiadását. Ugyanakkor a munkakamarák a munkakönyvek és a biztosítási könyvek kiadását, cseréjét a tanoncok szerződésének regisztrálását tagadták meg, Aradon, Temesváron, Nagyszebenben, Gyulafehérváron, Erzsébetvárosban, Dicsőszentmártonban és Tordán.

Az 1942. április -vel kezdődő pénzügyi évben a magyar szabadfoglalkozásúakat olyan magas adóval sújtották, amely az előző évi 4-30-szorosa volt. 1942-43-ban – bizalmas és nyílt rendeletek tanúsága szerint folytatódott a magyarok elbocsátása.

A román kormány évek óta folytatta azt a gyakorlatot, hogy a megüresedett állásra megválasztott lelkész nem kapott segítyt. Ez kb. 40-50 lelkészt érintett 1943-ban. Számptalan magyar lelkészt sújtottak ezen kívül a hadbírószági eljárással. A Kultuszminisztérium – 385 magyar származású pap kivételével – megvonta a félárú vasúti igazolványt tőlük. A magyar egyházak adóterhei is arányptalanul nagyok voltak.

Katonai szükségletekre való hivatkozással számptalan magyar ingatlanát sajátították ki, kártalanítás nélkül. Az 1942. június 29-i rendelettvörvény a kiskapusi gazdák 62 holdját, a szentmihályi magyarok 86 holdas legelőjét, a gyulafehérvári 425 holdas püspöki erdot, valamint 53 brassói magyar és 2 román földjét sajátították ki.(Elofordult csekély kártalanítás is).

Nemcsak az iparosok, kereskedok nem kapták meg az engedélyt, hitelt, árút, hanem a dél-erdélyi magyarság egészét érintette, hogy 1943-ban esetenként és helyenként az élelmiszerek, élelmiszertjegyek kiosztásánál is hátrányosan megkülönböztették oket, illetve teljesen kizárták oket.

Több memorandum – e közel százoldalas is – érintette azoknak a magyar tisztviseloknek a panaszait, akiket a Regátba helyeztek. Nemcsak arról volt szó, hogy helyükre románok kerültek, hanem arról is, hogy az új körülmények között sokan inkább a bizonyptalan egzisztenciát, mint a magyargyulöletet választották. Visszahelyezésükre semmi remény nem volt.

Annak ellenére, hogy 155 dél-erdélyi községben a magyarság aránya meghaladta az 50 %-ot, oda román tisztviseloket neveztek ki, akik nem ismerték a helybeliek nyelvét, szokásait. A városokban hasonló volt a helyzet. Más felterjesztésben, itt is szerepelt, hogy a magyarság nincs képviselve a kereskedelmi, az ipari, a gazdasági, a munkakamarákban. 6/

A magyar oktatásügy helyzete Dél-Erdélyben

A dél-erdélyi magyar felekezeti iskolák tanítói közül sokan már 1940. október november hónapban elmenekültek, helyüket a tanítói képesítéssel nem rendelkezo lelkészek voltak kénytelen betölteni. Mivel a hatóságok az ideiglenes tanítói engedély iránti kérelmet

visszautasították, az a veszély fenyegetet 26 református és 2 római katolikus egyházi iskolát, hogy be kell szüntesse működését.

A román magánoktatási törvény értelmében a felsőbb középiskolákban hat, az alsóbb középiskolákban legalább két képezési vizsgával rendelkező tanárokat kellett alkalmazni. A felettes hatóságok ezeket a vizsgákat igyekeztek elhalasztani. Például a népnevelési minisztérium 1942. október 28-án értesítette a gyulafehérvári püspökséget, hogy a magyar tanárok jelentkehetnek a vizsgákra, mégis 1943. januárjában a 25 római katolikus és református középiskolai tanár vizsgázót azzal utasították el, hogy csak román származásúak jelentkezhetnek vizsgára.

A tengelyhatalmak külön megbízottainak ajánlása, és a rá adott magyar válasz központi kérdése volt 1942-ben az anyanyelvű oktatás biztosítása a kettéosztott Erdélyben. 1943-ban újabb elvonások következtek. Így 1943 májusában a közoktatásügyi minisztérium 74072. sz. rendelete utasította az iskolafenntartó egyházi fohatóságokat, hogy – bezárás terhe mellett – legszigorúbban tartsák be a magánoktatási törvények azon részét, hogy egy taneros iskolákban kizárólag, több tanerosben többségében férfi tanárokat alkalmazzanak.

1943. szeptemberében a kormány bizonytalan időre felfüggesztette a nagyenyedi Bethlen Kollégium fogimnáziumában és a brassói leánygimnáziumban és kereskedelmi iskolában a tanítást. 7/ Az iskolák bezárásával egy időben a román illetékesek kérték a magyar kormánytól: Észak-Erdélyben a román felekezeti iskoláknak iskolaalapítás, nyugdíj, stb. szempontból teljes egyenjogúságot a magyar felekezeti iskolákkal, a naszódi román gimnáziumban az 1918. előtti álláspontok visszaállítását, hogy az összes állami és felekezeti iskolában, tanonciskolában 20 román tanuló esetében nyissanak román osztályt. Ezenkívül állami iskolák alapítását, román tanítóképzők felállítását, az iskolák számára könyvkiadási jog biztosítását.

1943. nyarán a román kormány tárgyalásokat kezdeményezett a magyar kormánnyal. Az eszmecserék során leszögezték kívánságaikat, amelyek középpontjában az észak-erdélyi román felekezeti iskolák felállításának engedélyezése állt. Viszonossági alapon a román fél hajlandónak mutatkozott biztosítani a dél-erdélyi felekezeti oktatást.

Ghyczy Jenő külügyminiszter elnöklete alatt a 1943. november 10-i ülésen az erdélyi iskolákról volt szó, melyen több magyar diplomata, Erdélyből Márton Áron gyulafehérvári római katolikus és Nagy Ferenc református püspök-helyettes vett részt. Utóbbiak ismertették álláspontjukat. A külügyminiszter kérdésére, hogy ti. a dél-erdélyi egyházi iskolák megmentése érdekében, az észak-erdélyi román igényeket milyen mértékben lehet kielégíteni Márton Áron elutasította, hogy a dél-erdélyieknek ebben illetékességük lenne. Mint mondotta „kizárólag a magyar kormánynak döntenie”. 8/

Ezzel az állásponttal, azt a látszatot szerették volna elkerülni a dél-erdélyi magyarság vezetői, hogy ok befolyásolták volna bármilyen mértékben a magyar kormányt. Nagy Ferenc osztotta Márton Áron véleményét, egyúttal ismertette a nagyenyedi Bethlen Kollégium előjáróságának október 12-i határozati javaslatát: „E határozati javaslatban a kollégium előjárósága elvben a hitfelekezeti oktatásnak viszonyossági alapon való elismerése mellett nyilatkozik, mert a dél-erdélyi magyar felekezeti oktatás megmentését csak a viszonyosság biztosítása mellett látja lehetségesnek.

Külön kiemeli a határozat azt, hogy ha a magyar tanuló ifjúság a felekezeti iskolákat nem látogathatná Dél-Erdélyben, úgy ez az egész magyarságra súlyos hatást gyakorolna, oket reményvesztetté tenné, tanítás és iskola nélkül maradt gyermekek és ifjak ezrei lézengésnek elfoglaltság és irányítás nélkül. Iskola hiányában sok szülő és gyermek megkísérelné a Magyarországra való szökést, amivel városok és falvak fokozottabb mértékben ürülnének ki. Felmerülhet ez esetben az a veszély is, hogy a román kormány a megszüntetett magyar felekezeti iskolafenntartók vagyonára rátenné a kezét, és hogy a tanítás hiányában a tanszemélyzet katonai felmentési kedvezménye is megszűnnék, ami további szökésekre vezetne.

Mindezeknek a megállapításoknak ellenére azonban leszögezi az előjáróság, „ha a magyar kormány magasabb érdekekből mégis elzárkóznék a román felekezeti oktatás bevezetésétől, abban az elhatározásban az előjáróság nem kívánja a magyar kormány befolyásolni és ezeknek a magasabb érdekeknek alárendeli magát és viseli a magyar kormány döntésének mint következményét.”

Szinye-Merse kultuszminiszter állítása szerint a magyar kormány a második bécsi döntés idopontjában talált tényleges helyzet fenntartására törekedett, ami azt jelenti, hogy nem kívánt változtatni

például azon a tényen, hogy a románok államosították a görög keleti és a görög katolikus iskolák egy részét. Annál is inkább, mivel ezek az iskolák – a magyar érában – a nacionalizmus, a magyarellenesség melegágyai lehettek. Pataky Tibor azt az álláspontot képviselte, hogy a románoktól nem lehet megtagadni a felekezeti iskolák felállítását, mivel ezzel – remélhetőleg – biztosítani lehet a dél-erdélyi magyar felekezeti oktatást. Ez harmonizált a magyar kormánynak azzal a politikájával, amely a dél-erdélyi magyarok helyben maradását írta elő.

A külügyminiszter összefoglalójában kiemelte, hogy minden érv amellet szól, hogy biztosítani kell – a dél-erdélyi magyarok érdekében – az észak-erdélyi románok felekezeti oktatását.

Ennek érdekében a következő választ küldte a román kormánynak a magyar fél. 1./ Biztosítják a román felekezeti iskolák könyvkiadási jogát, 2./ hozzájárulnak ahhoz, hogy Naszódon egy alapítványi jellegű földműves iskolát létesítsenek, 3./ kello számú tanító hiányában, a magyar állami iskola alkalmazhat oklevél nélküli taneroket, az újraalkalmazott román tanítók helyettesi tanítói besorolást kapnak, 4./ tiszta román, vagy román többségű helységekben az állami iskolákban román tagozatokat indítanak 40 tanuló esetében, ha csak 20 tanulóról van szó, akkor biztosítják az írás, olvasás, fogalmazás, ének tantárgyak anyanyelvu tanítását, 5./ hozzájárulnak, hogy Nagyváradon egy felekezeti középiskola leány, Máramarosszigeten egy alapítványi fiú kollégiumi, és esetleg ipariskola létesítéséhez, 6./ hozzájárulnak a román nemzetiségű tanárok újraalkalmazásához, 7./ a kolozsvári és nagyváradai állami román nyelvű gimnáziumokon kívül kello számú tanuló esetében tagozatos osztályokat indítanak, 8./ a naszódi állami gimnáziumot kívánságra alapítványi kezelésbe adják át.

A jegyzék vitatta azonban annak a kérésnek a jogosságát, hogy a román állam által 192 után államosított felekezeti iskolákat adják újból vissza az egyházaknak. A magyar külügyminisztérium rendkívül barátságosan lépésnek tekintette, hogy az iskolák kérdésével kapcsolatos megbeszélések idején 1943. október elején a nagyanyedi Bethlen Kollégium református fogimnáziumában, a brassói református leánygimnáziumban, a brassói fiú felsokereskedelmiben és leánykereskedelmi iskolákban elrendelték a tanítás felfüggesztését, és nyomtatékosan kérték a rendelkezés megváltoztatását. Egyúttal – szolt a román kormányhoz eljuttatott jegyzék – megtorló intézkedést

helyeztek kilátásba: a kolozsvári állami román gimnázium bezárását. Emlékeztettek arra is, hogy milyen kérdésekben várnak azonnali intézkedést:

1./ Függesszék föl a román közoktatásügyi miniszter 74.072/1943. számú rendeletének alkalmazását Dél-Erdélyben a magyar iskolákra nézve és az említett rendeletek alapján tett intézkedések hatályát szüntessék meg, adjanak lehetőséget a magyar iskolafenntartó egyházaknak arra, hogy az állami iskoláknál a hadbavonult tanérok helyettesítésénél alkalmazott megoldást vehessék igénybe. A dél-erdélyi magyar iskolafenntartó egyházak számára tegyék lehetővé, hogy alkalmazzák tanár-, illetve tanítóként a nyugdíjazott magyar nemzetiségű tanítókat és tanárokat. Képesítéssel nem rendelkező tanítók hiányában engedjék meg, hogy a magyar hitfelekezeti iskolákban teológiát, és középiskolát végzett egyének taníthassanak.

A nagyenyedi református fiú, a nagyszebeni római katolikus tanítóképző intézetben nyert okleveleket ismerjék el teljes jogúnak, az állami iskolákban való alkalmaztatásra jogosító érvényűnek. A dél-erdélyi iskolafenntartó hatóságokat hatalmazzák föl arra, hogy fiú-középiskoláikban női, leány középiskoláikban pedig férfi tanárokat alkalmazhassanak és ezek alkalmazása ne köttessék évről-évre kérendő engedélyhez.

2./ Tekintsenek el Dél-Erdélyben az ún. képesítési-vizsgák letételétől a felekezeti magyar iskolák tanárai vonatkozásában, és hogy az iskolák nyilvánossági jogát és tanáraik véglegesítését az említett vizsgához kötik.

3./ Engedélyezzék a nagyenyedi református főgimnázium, a brassói római katolikus főgimnázium alsó osztályaiban és a nagyszebeni római katolikus tanítóképzőben a párhuzamos osztály fölállítását. Tegyék kötelezővé 20 magyar nemzetiségű tanuló esetében a dél-erdélyi románállami középiskolákban a magyar nyelvnek magyar nemzetiségű diákok számára való tanítását.

4./ a román állami iparos tanonciskolákban kello számú magyar nemzetiségű növendék jelentkezése esetén állítsanak magyar tanítási nyelvu tagozatokat, és e tagozatokban alkalmazzanak magyar nemzetiségű tanárokat.

5./ Engedélyezzék az 1940. augusztus 30-a óta bezárt magyar hitfelekezeti iskolák újbóli működését, továbbá adják meg újra a magyar iskoláktól megvont nyilvánossági jogot. Ezen felül meg kell

adni a nyilvánossági jogot az aradi római katolikus gimnázium felső tagozatának is.

7./ A Romániában kiadott és kormányhatósági jóváhagyásra szoruló tankönyvekből a Magyarországot és a magyar népet sértő kitételeket távolítsák el. A dél-erdélyi magyar iskolafenntartó egyházak számára tegyék lehetővé az iskolakönyvek kiadását. 9/

1943: A dél-erdélyi magyarok és a magyar-román viszony

A diktatúrák Romániáját nem látszott befolyásolni az esetleges retorziók kilátásba helyezése az észak-erdélyi románokkal szemben. 1941-ben lakosságcserével ijesztgették őket, majd 1941. júliusában újabb katonai zónákat jelöltek ki Dél-Erdély nagyvárosaiban a magyarlakta körzetekben. Míg 1940. májusában és 1941. májusában a lakhatási engedélyt ezekben a körzetekben minden további nélkül megkapták, 1941. augusztus 5-én közlemény jelezte: a magyarok és zsidók lakhatási engedélyét különböző korlátokhoz kötik. 10/

A kérvény elutasítása kilakoltatással járt együtt. 1942-ben a katonai zónákkal kapcsolatos újabb szigorítás következtében sikerült ezeket a részeket „magyartalanítani”

Magyar céget továbbra sem jegyezték be, magyar nem kapott iparengedélyt, munkakönyvet – a magyar földműveseket korábban 1942-ben a gabonarekvirálás, 1943. novemberében az állatrekvirálás érintette súlyosan-, 1941-1942-ben a diszkriminatív adókvitétést csak Hunyad és Temes megyében alkalmazták, az ott élő szabadfoglalkozású magyar nemzeti kisebbségi esetében, 1943. áprilisától ezt egész Dél-Erdélyre és minden foglalkozási ágban bevezették: az ügyvédtől kezdve a piaci árusig. Az adósok fellebbezési kéréseinek többségét elutasították.

1943. augusztusában megkezdődött a magyarok munkaszolgálatra való behívása, az osztre alig volt olyan 50 év alatti férfi – tehát családfenntartó – aki valamelyik munkatáborban ne teljesített volna szolgálatot. A rövid szabadságból sokan nem tértek vissza, inkább a szökést választották.

Az aradi magyar konzul számolt be 1942. December 18-án a Alba-Sarata-táborról, ahol 12.000 személy állomásozott, 15 egyenként 800 fős zászlóalja osztva. Ezek összetétele: besszarábiai oroszok, büntetésből beosztott románok és zászlóaljanként 25%-ban a vezérkar

rendelete alapján tényleges katonai szolgálatot teljesítő magyarok, kb. 3000 fő. Novembertől német parancsnokság alá helyezve, több – összesen öt zászlóaljzat kivezényeltek a keleti frontra, ahol munkaszolgálatot teljesítettek. 11/

A brassói konzul Ghyczy Jenő külügyminisztertől a bukaresti követségen keresztül a munkatáborokban lévőket, és az onnan hazabocsátottak ügyében kért támogatást, mert mint írta a Magyar Népközösség és a magyar egyházak akciói nem bizonyultak elégségesnek. 12/ (Budapest eredetileg 110 millió lej támogatást ígért, amiből 1944. elejéig 33 millió került kifizetésre.)

A két kormány 1943-44 folyamán egyébként több jegyzéket váltott a magyar és a román munkaszolgálat „egyenlové tételéről”. Így a magyar kormány elfogadta azt a javaslatot, hogy munkaszolgálatot katonai alakulatnak tekintsék, hogy olyan százalékban állítsák össze azok nemzetiségi összetételét, amilyen százalékban az összlakosságban képviselve vannak, nem fogadta viszont el, hogy a mozgósítás időtartama ne haladja meg a 6 hónapot – amit egyébként Romániában sem tartottak be. A munkatáborok meglátogatása, a segélyek kiosztása nem ment minden nehézség nélkül. Errol a helyszínen mind Márton Áron katolikus, mind Nagy Ferenc református püspök-helyettes meggyozodhetett 1944-ben a Petrozsényban, Fogarason, Ghitilában, Predealon, Livezeniben felállított munkatáborok meglátogatása alkalmával. Mert vagy az illetékes katonai hatóságok nem adtak engedélyt, vagy a szétszandó dolgokat rekvizálták el a helyszínen.

A brassói konzul részletes beszámolója az 1944. január végi állapotokat tükrözte. 13/ Nagyenyeden – mint a többi dél-erdélyi városban – egyre kevesebb volt a magyar 22 diákból, akiket karácsonyra engedtek haza a katonaságtól, csak 2-3 tért vissza, a többi Magyarországra szökött. Több tanárt és magyar értelmiségit Galacra hívtak be. Gyulafehérvár és környéke munkaszolgálatra behívott magyarjaiból alig engedtek haza – a Népközösség interpellált ez ügyben, Nagyszebenben a katonai rendőrség és a kémelhárító szervek ellenőrizték a magyarokat, egy Illyés nevezetű egyén és Gábor Jánosné kémkedési ügye ürügyén.

1944. február hónapban két munkaszolgálatos táborból tudósított szintén részletes beszámolóban az aradi konzulátus munkatársa. 14/ A Brád-dévai munkatábor két körzetében, mindegyikben 6-6 század

található. A Brádra behívott 2500 munkaszolgálatosból 1000 magyar volt. 1944. januártól kezdődően leszerelték azokat a magyarokat, akik 4 hónapnál hosszabb szolgálatot teljesítettek.

A másik körzet központja Nyavalyásfalva volt, az ott lévő 4000 fő egyharmada magyar. Mivel a besszarábiai oroszok között kiütéses tífuszjárvány tört ki, a különböző századokból a magyarok egy részét 1944. március 2-ig szabadságra küldték. A livezányi munkatáborban, 2200 magyar volt összesen, akik a Livezány-Bambest-i vasútvonal 32 km-es szakaszán teljesítettek szolgálatot. Itt nehezebb volt a szabadságolás, a Román Államvasutak ugyanis ragaszkodott a magyar munkaerőkhöz.

Sokakat 10, sőt több hónapos egyfolytában eltöltött munkaszolgálat után sem engedtek haza. Hasonló panaszok érkeztek a román külképviselet részéről, hogy ti. 1944. júniusában 63.000 észak-erdélyi román volt munkaszolgálatra behívva. 15/

1943-ban történtek bizonyos lépések ez irányban, hogy a két ország képviselői leüljenek a tárgyalóasztalhoz. Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes 1942. december 29-én kijelentette a bukaresti magyar ügyintéző előtt, hogy ő mindig óhajtotta a jószomszédi viszonyt Magyarországgal és kész a problémák rendezésére, és ezt az olasz követnek is a tudomására hozta. Állítólag ebben a szándékában támogatta Antonescu marsall is, bár ő korábban kijelentette: a bécsi döntés alapján nem ül le tárgyalóasztalhoz Magyarország képviselőivel.

1943. január 6-án majd február 17-én megismételte a megjegyzésre vonatkozó kijelentést, nem utolsósorban a két országot egyformán fenyegető szláv veszély miatt, de ő is azon az állásponton volt, hogy a két ország „kölcsonös egyetértéssel, egymás közti tárgyalások útján revízió alá kell” vegye a bécsi döntést: 16/ A magyar követ természetesen azonnal kijelentette: a függő kérdésekről csak a második bécsi döntés alapján hajlandó hivatalosan tárgyalásokba bocsátkozni a magyar kormány, ugyanakkor javasolta, hogy a két fél kezdje el a „kötelezettség nélküli és kormányon kívüli” tárgyalásokat. Magyar részről Bánffy Miklóst, román részről a miniszterelnök-helyettes Mironescu külügyminiszter személyét javasolta. Egyetértését fejezte ki, hogy a kisebbségi kérdést a kölcsönösség alapján kell rendezni.

A tengelyhatalmak budapesti követei kívánatosnak találták azt, hogy a két ország hajlandónak mutatkozott – még ha nem hivatalosan is – tárgyalóasztalhoz ülni, amely cselekedetett ok is sugallták egyebek között. Hogy ti. a korábbi, helyszíni szemléljük során elkészített jelentésükben és ajánlásaikban foglaltak egy részét a két kormány közvetlenül is el tudná rendezni.

Miután a román kormány három alkalommal is javasolta a tárgyalásokat, az elől magyar részről nem lehetett elzárkózni, hiszen elfogadták a szláv veszély tényét, hogy a dél-erdélyi magyarság sorsán ezzel is enyhíteni lehet, s hogy a tengelyhatalmaknak is ez állt az érdekében.

A Bánffy Miklósnak szóló utasítás aláhúzta: 17/ „Nagyméltóságod küldetésének lényegét abban látom, hogy igyekezzék Mironescu előtt kidomborítani, hogy országaink közötti közeledésre eloször atmoszférát kell teremteni, mégpedig ahogyan Antonescu magát kifejezte, tettekkel. Ezek a tettek pedig abban állhatnak, hogy a bécsi döntéstől függo számos kérdést, amelyek a két ország közötti szomszédi viszonyból folynak, mielőbb tárgyalás útján rendezzük, s ezzel egyidejuleg lehetővé tesszük a kisebbségek helyzetének kölcsönös megjavítását kiindulva a tengelyhatalmak külön megbízottai ajánlásaiból. E kérdések rendezése a magyar kormány álláspontja szerint alkalmas lenne a két ország között oly atmoszféra teremtésére, amelyet a magyar kormány, de a tengelyhatalmak kormányai is óhajtanának.

Amennyiben román részről ezzel szemben azt a felfogást vallanák, hogy viszonyunk csak gyökeresen javítható meg, úgy kérem erre vonatkozó elgondolásaikat meghallgatni elvi álláspontunk ismételt hangoztatása mellett ezeket ad referendum venni.”

Bánffy-missziója nem járt sikerrel – az erdélyi kérdést természetesen – ahogyan Maniu javasolta – nem lehetett kikapcsolni egy félhivatalos, vagy egy hivatalos magyar-román megbeszélésből.

Mind ez, ami a diplomácia életben félhivatalosan – hivatalosan az 1943-as esztendőben a két ország közötti kapcsolatokra jellemző volt, nem mondható el például a romániai sajtó magyarokkal foglalkozó írásairól. A cenzúra léte kizárta azt, hogy a gyűlöletet szító írásokról a hatóságok nem tudtak volna elzetesen. Ezeknek az írásoknak szerzői többnyire észak-erdélyi menekült értelmiségiek, egyetemi tanárok, újságírók, mint Zeno Paclisecnu (az *Universulban* publikált), George

Sbarcea, Bocsa-Malin (Curentul), Constantin Albu (Timpul), aki Bánffy Miklós látogatása tájékán írta meg, hogy a marsall július 18-án megtartott beszédében Nagyszebenben kijelentette: fokozni fogja a Magyarország elleni propagandát.

Universulban jelent meg Bánffy útjáról egy meglehetősen gúnyos írás 1943. augusztus 21-én, amely arról szólt, hogy „egy bizonyos országból egy tiszteletre méltó külsejű öregebb úr jött félig hivatalosan, félig nem, hogy a románokat mézes-mázos szavakkal meggyozze a kibékülés szükségességéről. Természetes, hogy úgy ment haza, ahogy jött. Senki egy centiméternyit sem ingott meg.” A magyar-román megbeszélések sorsát, illetve az 1943. nyarán a nyugati hadszíntéren bekövetkezett változásokat jelzi az a Mihai Antonescu részéről leadott interjú, amelyet októberben több román lap leközölt. 18/ Ebben a miniszterelnök-helyettes a Magyarországot tette felelőssé azért, mert a két országnak nem sikerült közelebb kerülni egymáshoz.

A magyarság helyzete a román kiugrás után

A román kiugrás után Dél-Erdélyben a magyarokat törvényen kívül helyezték. Kényszerlaphelyet jelöltek ki számukra, elkobozták a rádiót és a gépkocsit. Kb. 50-60.000-en kerültek internálótáborba, amelyek még több mint egy évig működtek.

Kirívó eset volt Kacsó Sándor íróé, 1944 végén, aki kb. 2.000 magyarral együtt a Tirgu Jiu-i internálótáborba került. Itt a többiekhez képest – lásd a hídvégi és földvári „haláltábor”, ahová az Észak-Erdélyből novemberben kiharcolt román közigazgatás képviselői és a hatóságok hurcolták magukkal visszavonulóban a székelyföldi és erdélyi katonakorú férfiakat, kb. 40.000 embert – a két kormány közötti megállapodás alapján viszonylag elfogadható állapotok uralkodtak. Az MNSZ szervezetein keresztül a családtagok pénzt és ruhát küldhettek hozzátartozóiknak. 19/

A magyar lapok több drámai beszámolót közöltek a tapasztaltakról. Az MNSZ napilapja, a *Szabad Szó* cikksorozatát Varga Péter „*Levél a munkatáborból*” november 14.-i írása vezette be: Ótelek, Majlátfalva földművesei internálás ellen szólalt fel, kiket Livazeny, Sárkány, Craiova, Manastirea, Dealul táborába hurcoltak. Ezen kívül Királyhegyen 12.000 magyar volt bezárva: Rosiorii de Vede-ben 1.200, Brassóban 10.000, Földváron 1.000, Hidvégen 2.000 internált volt.

Újabb 15.000 ember dolgozott a Gyéres-Kolozsvár vasútvonalon. Méliusz József szerint 50-60.000 magyart zártak internáló- és munkatáborba – a *Scinteia* 1945 januárjában szintén elismerte, hogy ezekben 80 százalékban magyarok voltak. A következő alapelvek szerint történtek a behívások a hatóságok részéről: 1) románok, cigányok, oroszok = 2 hónapra, 2) szerbek, szlovákok, zsidók = 4 hónapra, 3) magyarok, bolgárok = meghatározatlan időtartamra. 20/

A Népi Egység december 16.-i száma a *Scinteia*ra hivatkozva írta: Gheorghiu-Dej felháborodva tapasztalta regáti útja alkalmával, hogy a magyarokkal miként bánnak a munkatáborokban. 1945. február 11-én ismét a Népi Egység közölt drámai beszámolót a földvári táborról, ahol tífusz-járvány következtében naponta 20-30 ember halt meg. A *Drum Nou* is megrázó hangvételi írást közölt az ottani állapotok miatt.

Február 17-én Kurkó a Miniszterelnökséghez és az ODA-hoz intézett táviratban tiltakozott, hogy „*a román hatóságok Észak-Erdélyből igen sok békés lakost letartóztattak, hadifoglyoknak nyilvánították és jogtalanul elhurcoltak. Ezek az ország különböző táboraiban a legembertelenebb bánásmódban részesülnek. Mind a földvári, mind a többi táborban az éhínség és a tífuszjárvány következtében naponta húsz-harmincat temetnek el közülük. A tábor parancsnoksága a hozzátartozók segélynyújtását is megakadályozza. E táborokban uralkodó állapotok a fasiszta haláltáborokra emlékeztetnek, nagyobb mértékben, mint a hírhedt munkatáborok. Tervszerű merénylet ez az együtt élő népek demokratikus összefogása ellen. Kérjük azonnali vizsgálóbizottság kiküldését az ODA képviselőinek részvételével.*”

Külön fejezet illeti meg a hadifogoly kérdést. A helyzetre jellemző volt az alábbi eset. 1944 decemberében például 1200 magyar hadifogoly érkezett Nagyenyedre, ruha, élelem nélkül Tífuszjárvány következtében 3 nap alatt 256 személy halt meg.

A fogadó láger Máramarossziget volt, a kimenő: Foksány, mely csak 1947-ben számolódott fel. 1948-ig 118.000 hadifogoly került haza Magyarországra, Ez is évekig húzódott a két ország között.

Szintén hosszú ideig nem volt megoldva a romániai magyar nemzetiségű hadifoglyok ügye. 1947-ben még mindig 5000-en tartózkodtak Foksányban. Ezzel nem merült ki a kérdés. Újabb kategória, akik elszenvedték a deportálást: a német nevű romániai

magyarok. 1944 január és 1946 január között több százat hurcoltak a Szovjetunióba, férfiakat, nőt vegyesen.

Népmozgások Romániában a második világháború idején és után

Közismert tény, hogy Erdélyből a román hatalomváltás után, 1920-1924 között 200.000 magyar távozott. 1938 január és 1944 február között újabb 200.000-en menekültek el Romániából Magyarországra. A rendszerváltás után ismét mintegy 250.000 magyar hagyta el Romániát valamilyen formában.)

A hivatalos népszámlálási adatok szerint 1. 550-600.000 a magyarok száma 85 esztendeje. A becsült adatok szerint 2 millióan vannak. A csökkenés oka természetesen nemcsak az üldözés, a menekülés, a különböző megkülönböztető intézkedések, atrocitások, hanem az aszimiláció is. 2000-ben készült felmérések szerint, ha újból magyar rendszer rendezkedhetne be Erdélyben, akkor 700.000-rrel megnöve a magyarok száma.

A magyarság számának alakulása:

1930

1.425.507 nemzetiség szerint

1.554.525 anyanyelv szerint

1948

1.499.851 anyanyelv szerint

1956

1.587.675 nemzetiség szerint

1.653.700 anyanyelv szerint

1966

1.619.592 nemzetiség szerint

1.651.873 anyanyelv szerint

1977

1.706.874 nemzetiség szerint

1.670.568 anyanyelv szerint

A magyarok számának stagnálásával szemben két nemzetség, a német és a zsidó szinte teljesen eltűnt Erdélyből és Romániából. A népszámlálási adatok szerint 1930-1948 között különbség – 48,4 % nemzetiség, és – 54.8 % anyanyelv szerint. A hiány: 416.774 fő.

Népszámlálási adatok szerint a *német lakosság száma* 1930-1977 között a következőképpen alakul:

1930

745.421 nemzetiség szerint

760.687 anyanyelv szerint

1948

343.913 anyanyelv szerint

1956

384.708 nemzetiség szerint

395.374 anyanyelv szerint

1966

382.595 nemzetiségi szerint

387.547 anyanyelv szerint

1977

332.205 nemzetiség szerint

1944. augusztus 1-én Észak-erdélyben és Kelet-Magyarországon a német nemzetiségű állampolgárok megkapták a kiűritési parancsot szeptember 1-i hatállyal. Ennek következtében Beszterce-Naszód, Maros-Torda német lakossága teljes egészében elhagyta az országot. 1945 januárjában jelent meg a szovjet katonai parancsnokság rendelete, mely szerint minden 18-60 közötti férfit és 18-45 közötti nőt behívtak munkaszolgálatra. A romániai német lakosság 60-65 %-a így került a Szovjetunióba munkaszolgálatosként. 21/

Az érdekesség kedvéért megjegyzendo: hogy nemcsak német nevu magyarok, de német nevu, zsidó származású magyarokat is elhurcoltak a Szovjetunióba. 22/

A Ceausescu-korszak utolsó évtizedében, a hazai németeket, szászokat a Német Szövetségi Köztársaság részéről fizetendo összeg fejében kiengedte az országból.

A zsidóság száma hasonló volt 1930-ban, mint a németeké. 1930-1948 között a különbség – 79,9 % nemzetiség szerint, - 73,2 % anyanyelv szerint.

A népszámlálási adatok szerint *a zsidóság száma* 1930-1977 között a következő képen alakult:

1930

756.930 nemzetiségi szerint

518.754 anyanyelv szerint

1940

szerint

313.058 nemzetiségi szerint

szerint

329.841 anyanyelv szerint

a Szovjetunióhoz került: 275.329 nemzet.

Magyarországhoz: 138.921 nemzet.

1948

138.795 nemzetiség szerint

1956

146.264 nemzetiségi szerint

134.337 anyanyelv szerint

1966

42.888 nemzetiségi szerint

5.143 anyanyelv szerint

1977

25.686 nemzetiség szerint

A vészidőszakban mintegy 350-400.000 zsidó esett áldozatul, Észak-Erdélyben: 144.000, Romániában:246.000. 1940-42 júniusáig eloször német majd román irányítás alatt deportálták a zsidókat az azonnali megsemmisítő táborokba. 23/ Ehhez járultak az országos pogromok, Bukarestben és iasiban. 24/ Ezekben a városokban többszáz zsidót gyilkoltak meg. 1944 májusa és júniusa között az észak-erdélyi zsidóságot majdnem teljes egészében deportálták.

1948 és 1977 között a kivándorolt németek és zsidóság száma nagyon hasonló: 350-350.000.

Jegyzetek

1. MOL K.63.-1940-27/7.I.
2. K.63.-1940/27/4.
3. K.63.-1940-27/6. ½
4. K.63.-1940-27/7 III.
5. u.o.
6. K.63.-1940-27/7.II.
7. u.o.
8. u.o.
9. u.o.
- 10.K.63. 1940-27/7.3.
11. MOL 2/ pol-1944
12. 18. Pol.-1944
13. 9/pol. –1944
14. 15/pol.-1944
15. 126/pol. –1944
16. K.63.-1940/27/7.II.
17. u.o.
18. a Tasmiri Efkijar címu török újság közölte 1943. Október 20-án.
19. Krajnik Nagy Károly. Auguztusra emlékezem. Brassói lapok960. Augusztus 30.
20. Méliusz Józseffel beszélget Molnár Gusztáv. „Vallani egyre vallani.” In. Forum. /Bukarest/, 1983. Március 20-21.
21. Wolf Oschilies. Die Deutschen in Rumanien.

Ernst Wagner: Geschichte der Siebenburgen Sachsen. Innsbruck, 1982.

22. Majtényi Erik: Hajóharang a Hold utcában. Bukarest, Kriterion.

23. Mathatias carp: Cartea neagra 1-3. Bucuresti, 1946

24. Malaparte: Caput.

V. A kommunizmus bunei

A totális rendszerekben, mint a fasizmus és a kommunizmus az ember totálisan kiszolgáltatott lesz. Kétszeresen, ha valamelyik etnikai, vallási kisebbséghez tartozik. 1944 után a többi un. népi demokratikus, pontosabban szovjet típusú országokhoz hasonlóan Romániában is a kommunista párton belüli ellentétek, leszámolások és koncepciók percek viszonylag vékony réteget érintettek.

Az osztályharc jegyében foganatosított intézkedések, kezdetben elbocsátások, leszámolás a volt uralkodó osztállyal, egyházi személyekkel, a közigazgatás, a fegyveres testületek vezetésével, a pártokkal – liberális párt és a román nemzeti parasztpárt, teljes vezérkara börtönbe került, és utóbbi esetében a tagság 20 %-a -, majd az ezt követő durvább rendelkezések: az államosítás, a magánszektor és vagyok felszámolása, a kollektivizálás, a kitelepítés, és a végso megoldás a fizikai likvidálás szándékával létrehozott kényszermunkatáborok és a bebörtönzések a társadalom egészét érintette.

1946-47-ben a politikai leszámolásnak – még nem a kommunistákról van szó! – 60-70.000 ember esett áldozatul. 1948-1955 között 66.000 hivatalnokot helyeztek át fizikai munkába.

1948-ban 192.000 személyt érintett a kommunista párton belüli tisztogatás. Amiben különbözött a román baloldal, az az, hogy igyekezett minél több nem románt kizárni a pártból.

Romániában a korszak általános jellemzői mellett más specifikumokat is produkált a kommunista rendszer. Ebből több szinte kizárólag a magyar illetve részben a német és zsidó személyekre vonatkozott. Magyarokat (csak elenyésző számban németeket) érintett 1945-47-ben a magyarországi és erdélyi természetes és jogi személyek ingó és ingatlanának zárolása, elkobzása, majd ezek államosítása, az un. CASBI ügy.

A népbíróságok 1945-tól gozerovel működtek és hozták a súlyos ítéleteket Erdélyben, 1949 márciusában székelyföldi magyar kisbirtokosokra vonatkozott a 14 évig tartó kitelepítés és egyben kényszerlakhely kijelölés. A népbíróságokat a katonai ügyészségek váltották fel 1948 után.

1956-58 folyamán, de még 1963-ban is a magyarországi szabadságharcot és forradalmat követő megtorlásnak Romániában néhány kivételtől eltekintve természetesen magyarok voltak az áldozatai.

Ugyan úgy a Gheorghe Gheorghiu-Dej román kommunista állami és pártvezér által kifundált, és utódja révén tökéletesített homogenizálási program, azaz az egységes román nemzet megteremtése, a többi nemzet, nemzetiség eltüntetésével, beolvasztással, de ha kell tuzelvással, az összes nem román származású állampolgár sérelmére követte el a román hatalom az 50-es évektől.

Ez azonban ismét a legnagyobb számú, államalkotó, Erdélyben oszlakós magyarságot vette célba elsősorban, mivel az itt élő többi nemzetiség, nemzeti kisebbség, nemzetrészes száma – a különböző politikai rendszerek többféle képen határozták meg őket – jelentősen megfogyatkozott huszadik század második felére.

Ennek okai sokfélék. A németeket, zsidókat és délszlávokat elűzték, elhurcolták, fizikailag megsemmisítették, önként eltávoztak (németek), az ország elhagyására kényszerítették (zsidóságot több hullámban), kitelepítették (délszlávokat).

1. Az Ellenséges Javakat Zároló Pénztár létrehozása. A CASBI-ügy

A CASBI (Az Ellenséges Vagyonokat Kezelo és Ellenorzo Intézet 1/

A magyar vagyonok kisajátítása nem 1944-ben kezdődött. A 20-as években Erdélyben kb. 200 magyar pénzüintézet volt, tokéjük 1937-ben 35 millió dollár tett ki. Ezen kívül 894 erdélyi magyar érdekeltségú cég létezett, ipari és kereskedelmi vállalat.

A húszas évektől a liberális gazdaságpolitika a külföldi toke kizorítását illetve nacionalizálását célozta – „Románia a románoké, csakis a románoké” – mondotta Vintila Bratianu -, annak számított az erdélyi magyar toke is. Egyszeruen „átvették” elvették a magyar vállalatot, céget – azaz államosították. 1923-ban rendelet vonta meg minden erdélyi vállalattól az iparengedélyt, ha nem rendelkezett muködési engedéllyel. Azt pedig csak akkor kapta meg, ha az alaptoke 2/3-részben, az igazgatósági tagok ¾ része román állampolgár. 1934-ben a kisebb vállalatok csak úgy létezhettek, ha 80 %-ban román alkalmaztak.

Antonescu 1942-ben hozott egy olyan törvényt, a hírhedt 498-sz. t- amely zárta az idegen állampolgárok vagyonát. Pontosabban amelyben 20 %-ban idegen toke volt.

A szovjet-román fegyverszüneti szerződés után három törvény is megerosította az Antonescu idején hozott rendelkezést.

Az 1944. szeptember 12-én Moszkvában megkötött szovjet-román fegyverszüneti szerződés több pontja érintette Erdélyt. A legismertebb a 19. szakasz, mely szerint „*Erdély vagy annak nagyobb része visszakerül Romániához*”. A fegyverszüneti szerződés 8. szakasza hozta létre a CASBI-t. A legtöbb ellentmondás ehhez kapcsolódik. A 8. szakasza értelmében a román kormány kötelezi magát, hogy nem engedélyezi „*Németország és Magyarország vagy ezek állampolgárai; vagy ezek területén, vagy az általuk elfoglalt területeken lakhellyel*

bírók tulajdonát képező bármilyen természetű vagyont (beleértve az értéktárgyakat és pénzt is) a Szövetséges (szovjet) foparancsnokság engedélye nélkül történő kivitelét vagy kisajátítását. A román kormány és foparancsnokság ezeket a vagyontárgyakat a Szövetséges (szovjet) foparancsnokság részéről megállapítható feltételek mellett fogja megőrizni”.

Romániában a Hivatalos Közlöny 1945. február 10-i számában tették közzé 2/ Mihály román királynak a fegyverszüneti szerződés 8. szakaszára hivatkozó 91. számú törvényerejű rendeletét, a CASBI létrehozásával kapcsolatban. Ennek nyomán elrendelték: 1. magyar állampolgárságú Romániában tartózkodó természetes személyek, magyar állampolgárságú vagy magyarországi tokeérdekeltségek (mint jogi személyek) és az úgynevezett „vélelmezett ellenségek” javainak elkobzását. Ez a következőket érintette: 1. Németország, 2. Magyarország, 3. német alattvalók, 4. magyar alattvalók, 5. a német megszállás alatt lévő területeken állandó székhellyel és 6. a magyar megszállás alatt lévő területeken állandó székhellyel bíró személyek. A közzétett királyi rendelet szerint a CASBI foglalja le a német és magyar állami javakat, illetve azoknak a német vagy magyar állampolgárságú fizikai és jogi személyeknek a tulajdonát, akik Németország vagy Magyarország területén laktak, valamint nemzetiségüktől függetlenül mindazokét, akik az ellenséges hadsereggel vagy azt megelőzően visszavonultak. (1945-ös árfolyamon csak a Romániában lévő magyar tokeérdekeltségek összege meghaladta a 10 millió svájci frankot.)

A „vélelmezett ellenség” fogalom 3/

A fogalom tulajdonképpen a CASBI 1945. IV. 2-i 3822/45. számú végrehajtási utasítás nyomán vált ismertté. Az utasítás szerint „vélelmezett ellenségnek” a német vagy magyar területen, vagy ezek által elfoglalt területen tartózkodó személyeket tartották, függetlenül állampolgárságuktól, illetve azokat a román állampolgárokat, akik 1944. szeptember 12-e előtt vagy után Németországba vagy Magyarországra, vagy az általuk elfoglalt területekre menekültek. A „vélelmezett ellenség” két csoportot fogott át:

1. Ellenséges területen tartózkodó egyéneket, akik átmenetileg, néhány napot tartózkodtak ott, vagy állandó bejelentett lakásuk ott volt.

2. Ellenséges területre menekült egyéneknek tekintették azokat, akik a) a bécsi döntés után Észak-Erdélybe költöztek, s román állampolgárok voltak; b) azokat a magyarokat, akik a bécsi döntés után lakáscserével Észak-Erdélybe költöztek; c) az itt gyógykezelés, kórházi ellátás alatt állókat; d) a Magyarországra menekülteket, akik idővel visszatértek Észak-Erdélybe; e) azokat, akiket a német csapatok elhurcoltak, illetve f) akik a kiűritési rendeletnek eleget téve távoztak el.

A román félnek a „vélelmezett ellenség” fogalomra azért volt szüksége, mert Magyarország az 1945. január 22.-i szovjet-magyar fegyverszüneti egyezményben hadüzenetre kötelezte magát Németországgal, illetve jóvátétel fizetésére a Szovjetunóval szemben. A fegyverszüneti szerződéssel Magyarország megszunt ellenséges ország lenni, s ennek értelmében a szovjet-román fegyverszüneti szerződés 8. pontja hatályon kívül került, bár ezt újabb törvény kifejezetten nem mondta ki, ami nem ismeretlen a jogalkotásban, különösen háborús viszonyok között. Jogászok érve ezen kívül a következő volt: a szovjet-román fegyverszüneti szerződés megkötése alkalmával, 1944. szeptember 12.-én Észak-Erdély nem tartozott Romániához, tehát ezen a területen a 8. pont nem alkalmazható. Ennek ellenére a román kormány Magyarországot továbbra is ellenségként kezelte.

A végeredmény: Magyarország kétszeresen fizetett kártérítést! Eloszor azért törvénytelen az eljárás, másodsor pedig azért, mert - amint arra az MNSZ 1945. május 30.-i emlékirata is utalt - a „vélelmezett ellenség” fogalmát nem ismerte a nemzetközi jog.

Hivatalosan a CASBI felállításának, működésének célja: az ellenséges állampolgárok javainak zár alá vétele és kezelése volt. Mivel azonban többségében a magyar nemzetiségű kisemberek vagyonát érintette, nem túlzás az az állítás, hogy a Romániában élők – illetve Magyarországra távozottak – egyik legsúlyosabb *nemzeti* sérelme volt.

4/

Ugyanis „vélelmezett ellenség” ürügyén Romániában körülbelül 30.000 olyan magyarnak foglalták le házákat (a benne lévőkkel), kertjét,

földjét, üzemét, akik a front elöl menekültek, vagy 1944. szeptembere 12.-én Magyarországon tartózkodtak. Ezeken kívül a magyar intézmények helyiségeit, épületeit, a magyar állam tulajdonát képező üzemeket, bankokat, gyárakat is lefoglalták. (Ez történt 1919-20-ban a kolozsvári magyar egyetem épületével, felszerelésével, az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Nemzeti Múzeum anyagával, amelyekre kártérítés nélkül tette rá kezét a román állam)

1945 áprilisát követően a románok 203 magyar érdekeltségű kereskedelmi és ipari vállalatot helyeztek zár alá. Akkori árfolyamon tokjuk 80 millió dollárra tehető. Ehhez járult kb. 50.000 magyar állampolgár elvett, széthordott vagyona, 1947-es árfolyamon 1 milliárd forintot jelentett. A GYOSZ által készített 1946-os összeállítás a zárt magyarországi ipari vállalatok értéke: 50-60 millió dollárt, ill. 250 millió svájci frankot ért el. A magyarországi pénzintézetek értéke: 25 ezer dollárt tett ki.

A CASBI-t a magyar kormány és az MNSZ állandóan napirenden tartotta a két oldalú megbeszélések alkalmával. A magyarországi hivatalosokat elsősorban a magyarországi jogi és természetes személyek helyzete érdekelte, az MNSZ-t az Erdélyben élők, vagy visszaköltözők.

Az MNSZ 1945 végén memorandumával valósággal bombázta a kormányt és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) Román Összekötő Bizottságát. A SZEB az év végén hozzájárult ahhoz, hogy a repatriálni akaró magyarok - ha a román kormány részéről írásbeli támogatással rendelkeznek - magukkal vihessék ingóságaikat. Nem volt olyan hivatalos találkozó, munkaülés, sajtónyilatkozat, ahol a Groza-kormány és a politikai *hatalom potenciális birtokosa*, a Román Kommunista Párt meg ne ígérte volna, hogy – *kivéve a háborús bűnösöket* -, a kisemberek vagyonát, jobban mondva: vagyonkáját mentesítik a CASBI zárlata alól.

Nem volt alkalom, hogy a romániai magyarság hivatalos képviselője, az MNSZ ne tiltakozott volna a sérelmek miatt. (Pl.: a májusi emlékirat kifogásolta, hogy azoknak az ingó- és ingatlanukat is lefoglalták, akik március 13. után visszatértek Romániába.)

A CASBI tisztázatlan helyzetben: 1946-1947

A SZEB is azon az állásponton volt, hogy vissza kell adni a magánszemélyeknek, amit tolük elvettek, és Moszkvát is ilyen értelemben tájékoztatta. Ennek ellenére 1945 végén a magyar kormánynak bizalmas forrásból tudomására jutott, hogy román részrol készületeket tettek a magyar kisebbség kiutasítására Romániából. Volt előttük elég példa. Lsd. Magyarországi németeket, szlovákiai magyarokat.

Az a hír is járta, hogy Románia a Szovjetuniónak a kártérítést a magyar vagyonokból akarja kiegyenlíteni. Minden esetre mindent megtettek ezen vagyonok megszerzésére. A módszerekben nem válogattak. Megvonták a tulajdonos ellenorzési jogát, a régi igazgatótanácsot leváltották, elköltötték a pénzkészletet, tudatosan eladósították a céget, önkényesen kötvényeket bocsátottak ki.

1946 október 19-én a 826-os törvény, kimondotta a román állampolgárok visszakapják személyes javaikat. Ezekben a napokban jelent meg a hír, hogy Ivan Szuszajkov vezérezredes, a SZEB helyetteselnöke közbenjárt a román kormánynál a magyar javak visszaszolgáltatása érdekében.

Szuszajkov levele a következőket tartalmazta: „Magyarország és a magyar állampolgárok, valamint mindazok a fizikai és jogi személyek javai melyek a fegyverszüneti egyezmény 8. szakaszának nyilvántartása és ellenorzése alá estek, visszaadatok törvényes tulajdonosainak”. Jellemzo, hogy levelét egyedül a magyar nyelvű zsidó újság az Egység hozta le Romániában, Groza a magyar félnek egyszeruen letagadta – ameddig lehetett – a levél létezését. A békeszerződést elokészító idoszakban a CASBI által leltárba vett vagyonokat egy néhányan visszakapták, illetve Magyarországon maradt erdélyiek elszállíthatták ingóságaikat.” 5/

A békeszerződést elokészító idoszakban a CASBI által leltárba vett vagyonokat jó néhányan visszakapták, illetve Magyarországon maradt erdélyiek elszállíthatták ingóságaikat.

Az október 19. én kiadott 826. sz. törvény módosítása ellenére a „vélelmezett ellenség” fogalom változatlanul megmaradt. A Hivatalos Lap 1946. november 30.-i számában megjelent 998. számú törvény szerint a zárolás nem alkalmazható a magyar állam és magyar állampolgárok tulajdonaira, valamint a román állampolgárokra sem, akik 1944. szeptember 12-én vagy azután Németországon, Magyarországon, vagy az általuk megszállt területen tartózkodtak.

Javaikat a román állam vissza kell szolgáltatassa. A békeszerződés tervezet romániai sajtóközleményeiből az derült ki, hogy a Romániában lévő német, osztrák, olasz vállalatokon kívül a CASBI alá tartozó magyar érdekeltségek egy része a Szovjetunió tulajdonába kerültek át.

A megjelenő új CASBI jogszabályok még mindig csak részleges mentesítést adtak, ezért 1947. január 7-én a magyar kormány bukaresti képviselőjén keresztül tárgyalások felvételét kérte e tárgyban.

Az 1947. április 21.-én kiadott 127. sz. törvénnyel a CASBI-t a Nemzetgazdasági Minisztérium alá rendelték, önállósága ezzel jelentősen korlátozódott. A kormányközi tárgyalások eredményeként 1947. május 16-án - egy héttel a Groza vezette 100 tagú román küldöttség budapesti látogatása után - olyan jegyzőkönyvet írtak alá a két ország megbízottjai, amely kielégítette volna a magyar igényeket, mert 1. lehetőséget nyújtott az magyar államnak, hogy a nyugatra távozott állampolgárok jogaiba behelyettesíthessék, 2. megkönnyítette a magyar állampolgárok mezőgazdasági ingatlanának értékesítését, 3. biztosította a határ menti ingatlanok megművelését.

Ezt figyelmen kívül hagyva, Petru Groza 1947. július 5-én magához kérte a bukaresti magyar misszió vezetőjét, és közölte: kormánya nem ratifikálja, a román és a magyar kormánybiztos által megszövegezett, aláírt és július 13-án jóváhagyott jegyzőkönyvet, hanem egyoldalúan, a törvényhozás révén lezárja az ügyet.

A tervezet a következőket tartalmazza. 1. nem állapít meg határidőt a CASBI-hoz benyújtott felszabadítási kérelmek elintézésére, 2. a bukaresti magyar misszió nem terjeszthet be beadványokat, 3. a Magyarországra költöző állampolgárokat a román hatóságok vizsgálják meg, ha román állampolgárságúnak tekintik őket, fennáll a vagyonelkobzás veszélye, 4. a kiviteli tilalom alá eső javak ellenértékét nem lehet pénzben kivinni, 5. a bérleti szerzők megszüntetését a határozat közzététele után 3 hónap múlva rendelik el, a kártérítési igényekkel kapcsolatban a román javaslatot fogadják el, 6. a magyar közalkalmazottak is kötelesek állampolgárságukat igazolni, 7. a mezőgazdasági ingatlanok értékesítésére 6 év helyett két évet adtak, 8. kizárta a román felelősséget, illetve a vele szemben fennálló kártérítési igényt.

A hivatalos találkozó alkalmat adott a magyar félnek a szaporodó, CASBI-vel kapcsolatos sérelmek felterjesztésére. Ezek a következők voltak: kisajátították a magyar, a zár alól már felszabadított állami kis- és törpebirtokokat; a magyar tulajdonú romániai vállalatok élére román felügyelőket neveztek ki, 101 moldvai magyart kiköltöztettek, ingó- és ingatlanukat elvették, említetteket Kürtös állomáson várakoztatták.

Az 1947. október 13.-i 333 sz. új CASBI-törvény elrendelte a magánszemélyek zár alá vett javainak felszabadítását és Magyarországra szállítását. A lebonyolítással a Controlul Economic (Gazdasági Ellenorzo) hivatalt bízták meg. Ez számos kifogást emelt, pl. egyes esetekben még a használt ruhanemu és személyi tárgyak szállítását sem engedélyezte. A törvény ígéretet tett a magántulajdonban lévo kereskedelmi és ipari vállalatok visszaadására is, ez azonban nem történt meg. A magyar fél a törvény megjelenése alkalmával kérte, hogy Románia vegye figyelembe az 1947.május 16.-i Protocole-ban foglaltakat, intézkedjenek a magyar állam tulajdonát képezo javak feladásáról és arról, hogy a Nyugatra távozott magyarok tulajdonának örökébe léphessen, a Magyarországra repatriálok ügyét intézzék gyorsabban, a mezogazdasági ingatlanok értékesítését ne akadályozzák.

1947 végén a két ország közötti kulturális, együttműködési egyezmények aláírását óriási propaganda-hadjárat elozte meg. A magyar fél úgy ítélte meg: egyebek között a CASBI végleges tisztázására is fel kell azt az időszakot használni, amely a magyar kormányküldöttség 1947. novemberi látogatását elozte meg. Az Igazságügyi Minisztérium szakértoje a függo kérdésekkel kapcsolatban a következőket javasolta: el kell érni, hogy mindenki visszakaphassa vagyonát, kivéve a háborús bunösöket. Emlékeztettek arra a nemzetközi gyakorlatra, hogy idegen állampolgár tulajdona csak kártalanítással sajátítható ki. Groza azonban már jó előre jelezte: a kártérítést Románia sem politikailag, sem gazdaságilag nem engedheti meg magának!

1947. november 5-én Bukarestben a két ország vezetői - Dinnyés Lajos miniszterelnök, Molnár Erik külügyminiszter, Petru Groza miniszterelnök és Anna Pauker külügyminiszter - aláírtak egy olyan

jegyzőkönyvet, amely a következőket tartalmazta: a jövőben rendezik a kettős birtokosok ügyét, a két nemzeti bank közötti vitás kérdéseket, Románia biztosítja a Magyarországra repatriálók ingóságainak kivitelét, kiegyenlítik a két ország külkereskedelmi forgalmának hátralékát, új kereskedelmi egyezményt, postaegyezményt kötnek, és végre lezárják a CASBI-ügyet.

Kölcsönös lemondás a javak visszaszolgáltatásáról és a kárpótlásról

1948-ban a többszöri bejelentett nyilatkozattal ellentétben, hogy ti, a CASBI-t elrendezték a két ország között, még mindig reménykedtek Magyarországon, akiket érintett, hogy vagyonukért valamilyen úton-módon kártalanítják őket. Vonatkozott ez azokra is, akik a föld alsó határ alatti kisajátítása miatt kértek volna kártalanítást.

Bukarestben 1948 április 14.-én a két ország képviselői megállapodtak a magyar állam pénzüzetek helyzetének rendezésében; augusztusban a román fél a magyar felet érintő pozitív nyilatkozatot tett, mégis váratlanul a *Brassói Általános Hitelbank Rt-t* 15.000 lej; a *Kolozsvári Erdélyi Leszámítoló Bank* pénzüzeteit 400.000 lej; a Magyar Általános Iparbank kolozsvári fiókjait 350.000 lej adóval és illetékkel sújtották.

Ezek a pénzüzetek szintén 1948-ban az államosítás alkalmával a román állam tulajdonába mentek át a magyarországi jogi és természetes személyek vagyonának nagy részével együtt annak ellenére – ahogyan a Magyar Köztársaság Minisztertanácsának 112/48-as számú szóbeli jegyzéke is rámutatott -, hogy a magyarországi államosításkor a romániai magyar vállalati érdekeltségek túlnyomó többsége a magyar állam tulajdonává lett. Ez ipari vállalatokat, pénzüzeteket, cégeket, intézmények tulajdonait egyaránt érintette. Ezzel nem törődve 1948-ban Romániában a magyar állami vagyont változatlanul kapitalista tulajdonként kezelték, és a román államosítással kapcsolatos törvényeket ezekre is kiterjesztették. Tehát 1948.-ban Romániában a magyar állami vagyont változatlanul *kapitalista* tulajdonként kezelték Romániában.

Magyarország ekkor felvetette: Románia fizessen kártérítést (ilyen egyezmény volt pl. Csehszlovákia és Bulgária között, utóbbi 10 év alatt vállalta a kártérítés összegének visszafizetését) a részletfizetést 10 évben határozták meg. Ezt Románia rögtön elutasította. 1949.

oszen a közlekedési-pénzügyi tárgyaláson újból szóba került a kártérítés. Románia azonban senkinek nem volt hajlandó kártérítést fizetni.

Az 1948-as államosítás után 89 természetes és jogi személy nyújtott be kérelmet különböző vállalatokra és részvényekre. Összegekre 1943-as árfolyamon: 330.268.257 pengó volt. (Ebben benne volt a Brassói Általános Hitelbank és az Erdélyi Leszámloló és Pénzváltó Bank tétele is, vagyonuk 70 millió lej volt.) Ehhez kapcsolódik, hogy a Marosvásárhelyi Takarékpénztár nyugdíjalapjára 15 millió lej helyezett el, a romániai magyar nyugdíjasok részére. A munkaügyi miniszter azonban ragaszkodott ezen pénzösszeg saját minisztériuma számára történő átadásához.

A román fél tehát elutasította a kártérítési igényt, jóllehet az 1948 szeptember 21.-én készült egyezmény záró jegyzőkönyve – mindkét fél aláírta – 11/2. pontja így hangzott: „*Románia lemond azoknak az ingóságoknak a visszaszállításáról, amelyek Magyarországra kerültek*” Luca ekképp változtatott a szövegen: „*Románia nem mond le...*” Jellemző Vasile Luca (Luka László) indoka: a romániai magyar vagyonokat a román nép kizsákmányolásával szerezték a magyar urak, tulajdonjoguk ekképpen a román proletárokat illeti meg.

1949 júliusában a CASBI megyei szervezetei utasítást kaptak a lehetséges kisebb ügyek lezárására. Luca pénzügyminiszter azonban elzárkózott az ingatlanok szabad értékesítése elöl, amit az érdekeltek azért kértek, hogy szállítási költségeket egy erre létesített zárolt számláról kifizethessék. A kérdéssel foglalkozó magyarországi szakember 1949 év végén csak azt jelenthette felettes hatóságának: a személyi ingóságok szállítása folyamatban van, ennek ellenére a két ország közötti titkos tárgyalásokon jegyzékváltásokban a dátum után is még fel-felbukkant a CASBI. 6/

1953-ban végül olyan egyezményt írtak alá, amely szerint kölcsönösen lemondanak az egymással szembeni vagyoni követelésekről.

Ennek ellenére az 50-es években, -1956 után! - sorra érkeztek a panaszok a magyar külügyminisztériumhoz, a pénzügyminisztériumhoz és a bukaresti magyar követségre, amelyekben a kisemberek kérték vagyonkájuk, házuk, földjük, bútoruk mentesítését, a zár alól való feloldását, kártalanítást, esetlen a vagyon eladhatóságát és értékének Magyarországra szállítását.

Nagyságrendben a Magyarországnak Romániával szembeni követelése a többszöröse volt annak, amilyen követeléssel Románia élhetett. A kérdés megoldatlanságát jelzi, hogy a 90-es évek végén ismét felmerült a CASBI ügy. Románia kérte a Budapesten lévő un. Gozdsu hagyaték részére történő átadását, illetve használatba vételét. (Több ingatlanról van szó.) Errol is az 1953-as egyezményben mondtak le. Magyar részrol ekkor jelezték, hogy ok ebben az esetben újból napirendre tuzik a CASBI-ügyet

Jegyzetek:

1. A CASBI-ról szóló jelentést lsd.: Új Magyar Központi Levéltár, Magyar nemzeti kisebbség helyzete Romániában, R. 16/b. 1945-1968.:
2. UMKL. Sz.n./1964. Erdélyi anyag
3. Politikatörténeti Intézet Archívum. (P.T.I.A.) 162/pol. 1947. I. 1947.augusztus 27-i követi jelentést.
4. Lipcsey Ildikó: A CASBI, Budapest, Possum Kiadó, 2002
5. Vincze Gábor: Magyar vagyon román kézen Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 2000
6. A CASBI 1948-1950-ben: UMKL. MNKR. 163/1949: 422/pol. 1948. 112/res/4/48.: 361/biz./1947.7.: 11775/49, 23/d

2. A kényszerlakhely rendszere – kitelepítés román módra

Az 1945-ös földreformnak az abszentistákra vonatkozó pontjai a németek és magyarok földjeit érintette, A törvénynek az a pontja, amely kimondja, hogy a „távollévok földjeit” el kell venni, kizárólag magyarokra vonatkozott, és nem kevesebb, mint 300.000 embert hozott hátrányos helyzetbe. Távollévonek számítottak, akik a bécsi döntés után Dél-Erdélybol Észak-Erdélybe menekült, akik 1944-ben eleget téve a kiürítési parancsnak Észak-Erdélybol eltávoztak, azok, akiknek birtoka volt Dél-Erdélyben, vagy akik gyógykezeltetés vagy más miatt Magyarországon tartózkodtak.

A földreform ***csak*** a magántulajdonuktól fosztotta meg őket.

Szovjet mintára 1948-tól az egypártrendszer kialakulása után Romániában is a kolhozosítást, azaz a kollektív gazdaságok kialakítása lett a párt legfőbb feladata a mezogazdasági rendszer átalakításakor. Ez itt is, amint a többi népi demokratikus országban óriási ellenállást váltott ki. Egyfelől, mert a földhöz juttatott parasztság nem élvezhette sokáig a birtoklás örömét, másfelől azért, mert megjelent a kulák fogalom, amely a rendszer egyik legfőbb ellenségévé lépett elő. 1949-50-ben 80.000 paraszt ellen indult eljárás, mert nem voltak hajlandóak belépni a kollektív gazdaságba, bevinni földjüket, vagyonkájukat.

A belépés valóban kényszerrel történt. Legtöbb helyen igénybe vették a miliciát, a rendőrséget, amely kíméletlenül a tömegbe lott, ha azok ellenállást tanúsítottak. Így volt ez Romániában mindenhol, így történt Székelyföldön is.

1949 március 1-én a másnap életbe lévo Földmuvelésügyi Minisztérium által kiadott rendelettörvény szerint kisajátításra kerül a földreform idején meghagyott ingó és ingatlan vagyon és a földbirtok.

A törvény 4. szakasza ellenállás esetén 3-15 évi kényszermunkát helyezett kilátásba. A Kényszerlakhely, románul Domiciliu Obligatoriu, azaz a DO országosan 3500 családot érintett ebben az első szakaszban.

A magyarországi kitelepítésekkel ellentétben, rajtaütésszerűen már 1949. március 2-ról 3-ra virradó éjjel az egész országban összegyűjtötték, kis kézi csomagjaikkal felrakták valamilyen szállítási eszközre, és kényszerlakhelyre hurcolták az erdélyi földbirtokosokat – a birtokok kis és középbirtokok voltak -, közöttük csecsemőket és aggastyánokat. Legtöbbjük többé nem láthatta otthonát. Személyi azonossági igazolványukba bepecsételték a DO jelzést, és többé a kijelölt helységet nem hagyhatták el. Először hetente két alkalommal, majd kéthetente jelentkezni kellett a rendőrségen.

Az osztályellenségnek minősített magyar és székely családok többsége számára - mintegy négyszázról volt szó - családtagjaikkal együtt, Marosvásárhelyt jelölték ki kényszerlakhelyül. Kivéve a háromszékieket, akik rosszabbul jártak, mivel őket a távoli román vidékekre hurcolták, marhavagonokban vagy hajófenekén, ahol teljesen elmaradott körülmények között, föld vagy deszka kunyhóban éltek, naponta 12 órát dolgoztak a Duna-delta környéki rizsföldeken. Orvosi ellátás, iskola nem volt. A vezetékes víz, csatornázás, szennyisztítás ismeretlen volt. Teljes elszigeteltségükben évekig nem kaptak hírt családtagjaikról.

A kitelepített „osztályellenség” lakásról, munkáról maga kellett gondoskodjon. A férfiak napszámos munkát, a nők takarítást, mosást vállaltak. A gyerekek előtt természetesen a továbbtanulás összes lehetősége bezárult.

A legnagyobb méretű, 40.000 bányási – Arad és Temes megyei - családot, 125.-130.000 személyt érintő deportálásra 1951 nyarán került sor. A Bánság Románia legvegyesebb lakosú régiója, így a kényszerlakhelyre elhurcoltak között voltak svábok, szerb, bolgárok, románok és természetesen magyarok is.

A szocializmus grandiózus és minden ésszerűséget mellozó tervei munkaerő igényesek voltak. Ezt növelte a gépesítés hiánya, és az ipari fejletlenség. Az internálás, a kényszermunka, a Gulág intézményei Románia térképén is megjelentek. Jogerős ítélet nélkül kerültek ide a politikai foglyok. Egyik legnagyobb felvevőjük, a Duna-Fekete-tenger csatorna volt. Számtalan magyar D.O.-s került

ide. Mint ahogy a békási eromunél és völgyzárógátnál is sokan dolgoztak.

1956 nyarán érezhető volt az általános politikai enyhüléssel, a kitelepítettekre nehezedő nyomás is enyhült. 1963. augusztus 23-án, tizennégy évvel később, a Belügyminisztérium 469. számú rendelete eltörölte a D.O.-t.

Az alábbiakban rövid részletet közlünk Mikó István „*A román Gulág*” című emlékiratából. Az első sorokat olvasva Lenin egyik 1917-es napiparancsa jut eszünkbe, amelyben parancsba adta, hogy az egyes kormányzóságban, helységben hány „ellenforradalmárt” kell likvidálni. (Megjelent: In. Erdélyi Magyarország, 1993 május. 14 nr. 45-49 p. , 1993. augusztus, 15 nr. 34-37 p.)

„...Az ötven hektáros birtokok államosítása után, még ugyanebben az évben került sor a legkegyetlenebb terrorakcióra: a járásonként 2-3 ember kvótászerű legyilkolására.

A központilag számszerűen megállapított kivégzések végrehajtóit a megyéktől küldték ki vidékre. Ezek javarészt a milícia tisztjeiből kerültek ki. Annak idején ebbe a tisztikarba a legkülönbözőbb kategóriákból rekrutálódtak a káderek.

Közöttük volt a volt Sziguranca, már a királyi Romániában erosen kompromittált rendorkutyáiból és a társadalom salakjának minden rendű képviselői, számos szadista és egyéb lelki nyomorult...

Az akciókat minden esetben éjjel hajtották végre, és az annyira azonos módon történt mind Biharban, mind Csíokban vagy a Maros mentén, hogy gondolni sem lehetett spontán, helyi jellegű megnyilvánulásra. Ez is bizonyította – utólag -, hogy minden központi utasításra, és nem minden példa nélkül (Isd. A Szovjetuniót) történt.

Az áldozatok jórészt a kuláklisztárol kerültek ki. Néhol már előzetesen letartóztatták őket. A végrehajtó kommandónak mégis lehetett némi önállósága. Így például Nyárádszeredában először Kovács Béla volt nyárádgálfalvi iskolaigazgatót vezették fel a fogdából a Marosvásárhelyre kiszálló milicisták elé. Mivel vele szemben a különítmény onnan elszármazó parancsnokának valami gátlása támadt, visszaküldte a pincébe.

Helyébe Kacsót, az ugyancsak köztisztviselőben álló postamestert vezették elő, s azonnal autóba ültették, mondván, hogy kihallgatásra

viszik. A városkán kívül a Tompa felé vezető országút mentén szállították ki azzal, hogy elengedik.

Lote L.-, akit mint a helybeli ügyvéd egyik fiát, rövidnadrágos kora óta ismert, ott tartón közvetlen közelről. Egy milicista ült hullája mellett reggelig, akkor hat kuláknak kellett eltemetnie úgy, hogy hant se maradjon utána...

1949 nyarának elején a makacsnak tudott falvakban, különböző ürüggyel idegenek jelentek meg és a rendszer elleni cselekvő fellépésre bízattva a különben is izgatott és a különböző adó és beszolgáltatási prés által elkészerített lakósságot. Ennek a készakarva kirobbantott rebellióknak alig volt más látszata, mint hogy ledobálták a falról Marx, Engels, Lenin és Sztálin kötelező képeit.

A „veszélyeztetett vidékekre” kisvártatva megérkeztek az Állambiztonsági Szolgálat operatív szervei, és megkezdték a vérbefojtást. Néhány ellenállót a helyszínen leltek, és ezeket tartóztattak le, és hurcoltak el. Utóbb mindezek családtagjait kézi csomaggal deportálták Dobrudzsába.

Ez volt a deportálások harmadik hulláma. Ezek azután a többiekhez hasonló sanyarú helyzetbe kerültek. Életük menete azonban még mindig különb volt a börtönökbe fogva tartottak sorsától, vagy attól, ami az utánuk következő deportált-csoport osztályrésze volt...

Az Al-Duna balpartján, a Baraganban, ahol a Duna vize olyan piszkos volt, hogy alig volt aki ne betegedett volna meg gyomor és bélfertőzésben, nem volt ott semmi, csak a pusztai mező, 20-30 méterrel a tengerszint felett. A leromlott szervezetek nem bírták a körülményeket. Foként az öregek és a gyerekek pusztultak el. Aratott az influenza, a tüdőgyulladás. A kitelepítettek által deszkából és másból épített falu mellett erosen noni kezdett egy új terület, a temető.”

Felhasznált irodalom:

Gál Mária. D.O. (Kényszerlakhely. Kolozsvár, Minerva könyvek. 3. 1996.

Mikó István. Emlékirat. Kézirat. Az Erdélyi Magyarság tulajdonában. Ghita Ionescu: Communism in Romania. Oxford University Press, London, 1964.

Dessewffy Tibor-Szántó András: Kitörő éberséggel. Budapest, Lap- és Könyvkiadó, 1989

Réti Tamás: A román tervgazdasági kialakulása, 1944-1956. Gépelt kézirat. JATE, Társadalomelméleti és Jelenkortörténeti Gyűjteménye, 2898

Fejto Ferenc: A népi demokráciák története. Budapest, magvető Kiadó, 1991.

3. A romániai népbíróságok működése. 1945-1946

A törvényi háttér megteremtése

Az 1944. szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti szerződés 4. Pontja a román kormányt a háborús bűnösök letartóztatására és bíróság elé állítására kötelezte. Ugyanakkor nem tértek ki ezen személyek kötelező kiadatására (kivételt csak Magyarországtól várták el.) Egy 1945. januári rendelkezéstől eltekintve két hónapig nem történt semmi ez irányban.

Az eljárások megkezdésére a Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) 1945.

április 24-i, 94. számában megjelenő „Az ország katasztrófájában és háborús bűntettekben vétkező személyek üldözéséről és büntetéséről szóló 312. Sz. rendelet-törvény” megjelenése után került sor. A rendelet-törvény kimondta: 1945. szeptember 1-vel bezárólag indíthatók eljárások. A népbíróságokat az ítéletábrák székhelyén kellett volna felállítani azokat, de csak Kolozsváron történt meg.

A törvény azt is meghatározta, hogy 1945. szeptember 1. után már nem indíthatnak eljárást. Az időpontot 1946. június 10.-ig meghosszabbították. Romániában 187 elmarasztaló ítéletből a 49 halálos ítélet többségét királyi kegyelemben részesítették. Ezzel szemben Erdélyben 502 elmarasztaló ítéletből 105 halálos volt, 169 életfogytiglani. Nemzeti összetételét illetően: az elítéltek közül 445 magyar, 20 német, 33 román volt.

1946. június 22-én törvényerejű rendelet szüntette meg a népbíróságokat. Feladatkörüket a továbbiakban a katonai bíróságok látták el. Több menetben zajlott a háborús bűnösök pere is. 1947. júniusában elrendelték a lezárt ügyek felülvizsgálását. 1948

februárjában például csak magyarokat ítélték el a kolozsvári ítélotáblán.

Az 1945. áprilisi 312. számú törvény 1. szakasza értelmében eljárás indítandó azok ellen, akik az ország katasztrófájában bunösök:
akik megengedték, hogy a német hadsereg bemenjen az országba;
akik e lépés elokészítésében részt vettek;

A 2. szakasz értelmében bunösök:

akik a Szovjetunió és az Egyesült Nemzetek tagjai ellen hadüzenetet intéztek, és háborúba léptek;

nem tartották be a hadviselésre vonatkozó nemzetközi szokásokat;

embertelenül bántak a hadifoglyokkal és a túsokkal;

a hadmuveleti területek lakossága ellen terrorcselekményeket hajtottak végre, vagy részt vettek a megsemmisítésükben;

a polgári lakossággal szemben megtorlást alkalmaztak politikai, vagy faji okokból kifolyólag;

a munkaszolgálat, kitelepítés és elszállítás révén személyek kiirtásában vettek részt;

a foglyotáborokban és politikai internálótáborokban embertelenül bántak a foglyokkal;

a rendőrség jogügyi osztályának tisztjei, nyomozók és egyéb tisztviselők erőszakot alkalmaztak a letartóztatottakkal szemben;

polgári, vagy katonai ügyészek és bírák erőszakos cselekedeteket követtek el, vagy azokat elsegítették;

akik elhagyva az országot a fasiszmus szolgálatába álltak;

akik a háborús országokat, vagy a hitlerista, légionárius, vagy faji törvényeket kihasználva törvénytelen úton jutottak vagyonhoz;

akik gettók és internálótáborok felállítását kezdeményezték;

akik fasiszta, légionárius, vagy faji előítéleten alapuló rendszer-szabályokat léptettek életbe;

akik a fasiszmus szolgálatában álltak, és a román érdekeket sértette tevékenységük.

A rendelettörvény 3. szakasza kimondta: az 1. szakasz m-o pontja esetében a büntetés 3-20 évig, vagy életfogytiglan terjed; 2. szakasz a-j pontja esetében a büntetés halál, illetve életfogytiglan terjedő kényszermunka; a 2. szakasz k-o pontja esetén a büntetés

életfogytiglani kényszermunka, vagy 5-25 évig terjedő kényszermunka, vagy 3-20 évig terjedő nehéz börtön.

A fobüntetésen kívül az elítélt elveszti polgári jogait és vagyonát. További szakaszok az államügyészek kirendeléséről, a nyomozó és vizsgáló hatóságokról, az ügyészi hatáskörrel, a letartóztatás és szabadlábra helyezés jogköréről (a minisztertanács, vagy főügyész rendelheti el), a vádiratról, amelyet a minisztertanácsnak kell jóváhagynia, szövege. A 10-14. szakasz a népbíróságokkal foglalkozott, amely összetételét illetően az igazságügyi miniszter által kinevezett 2 hivatásos bíróból és a 7 politikai párt/csoport által kijelölt személyekből állt. A népbíróságot minden ítéletábrák székhelyén fel lehetett volna állítani. Az ítéletet indokolni kellett; panasszal a Legfelsőbb Semmitoszékhöz lehetett fordulni.

Az eljárások indításának határideje ugyan 1945. szeptember 1-e volt, mivel a király augusztus 20-ika után, a „királyi sztrájk” idején nem volt hajlandó felségjogait gyakorolni, amely határidő meghosszabbítására is vonatkozott, több eljárást meg kellett szüntetni, következésképpen a vádlottakat pedig szabadlábra helyezni. Hozzá kell tenni, hogy kivéve az erdélyi magyarokat, akik hosszú hónapokat töltöttek fogságban ártatlanul, vagy kevésbé súlyos ügyek miatt.

Az egyik volt erdélyi képviselő például kiadatási parancs nélkül hozták át Romániába.* Magánlevelének keltezése alatt – 1945. október 20. – tárgyalt Budapesten a román népügyészség elnöke több más magyar állampolgárságú

*A leszármazottak kérése volt, hogy ne nevezzük meg a nyomtatásban megjelenő írásban az illetőt. A félelem tehát a mai napig benne él az emberekben.

személy kiadatásáról. A levél beszámol arról, hogy a börtönök, internálótáborok, - így Nagyváradon is - tele vannak erdélyi magyarok ezreivel. A foglyokat bántalmazták – terhes asszonyokat is – többeket agyonverték. Előző hónapban egy bizottság szállt ki a nagyváradai internálótáborba, ahol 186 személy jelentette ki, hogy ott-tartózkodásuk idején súlyosan bántalmazták őket.

A levél szerzője szeptember 1-én Nagyváradról átkerült Kolozsvárra, ahol – mint írta -, „...38 napig voltam egy cellába egyedül bezárva úgy, hogy onnan ki sem mehettem, senkivel nem beszélhettem, soha egy

lépést nem sétálhattam, két hétig az internálótáborban maradt holmimat sem engedték elhozni, s így kövön, takaró nélkül aludtam.” Mihály román király a háborúban győztes hatalmak moszkvai értekezletének határozata után, mely kötelezte a Groza-kormányt, hogy bővítse ki a kabinetet a Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt tagjaival – mindenki Maniura és Bratianura gondolt, azonban őket a baloldal nem fogadta el, így Hatieganu és Romniceanu lépett be a kormányba – ismét gyakorolni kezdte felségjogait, és az 1946. február 8-i 61.számot viselő rendelet törvény 1946. június 1-ig meghosszabbította a népbíróságok működését, visszamenőlegesen 1945. szeptember 1-vel

A törvény adta lehetőséggel nem mindenhol kívántak élni, így csak két helyen kezdte el működését a népbíróság. 1.) 1945. áprilisában Bukarestben; 2.) 1945. júniusában Kolozsváron. Utóbbi hatáskörébe tartoztak a kolozsvári, nagyváradi, marosvásárhelyi, brassói, nagyszebeni és temesvári ítélotáblák területéhez tartozó személyek. 1945 nyarán Iasiban a szakszervezetek követelték, hogy a besszarbiai gyilkosságok ügyében állítsák fel kivizsgálás céljából a népbíróságot, de nem került erre végül sor.

Igazságtalan és hiteltelen lenne úgy beállítani, mintha Romániában a népbíróságokat kizárólag a magyarok ellen állították volna fel, ezért általában vizsgáljuk azokat, függetlenül attól, hogy románokat vagy magyarokat ítélték volna el.

A bukaresti népbíróság ítéletei a háborús bunösök egyes csoportjait illetően.

Elso csoport

A bukaresti népbíróság 1945. május 14-i kezdettel eloször az odesszai tömeggyilkosságokban bunös katonai személyek ügyét tárgyalta. A 38 vádlott közül a bíróság 29 személyt halálra (ötöt távollétében), 9 személyt kényszermunkára és súlyos börtönbüntetésre ítélt. Az elítéltek éltek fellebbezési jogukkal, amit a fellebbezési tanács elutasított. Június. 1-én a király arra hivatkozva, hogy a tettesek parancsot hajtottak végre, valamennyi halálbüntetést életfogytiglani kényszermunkára változtatta.

A második csoport

Ide az állítólagos „fasiszta újságírók” tartoztak.

Tizenegyük ellen a vád főleg a légionárius és németbarát propagandát emelte ki. Két halálos ítélet született, egy életfogytiglani kényszermunka, két életfogytiglani nehéz munka, három: húsz évi nehézbüntetés, egy 12 éves szigorított fegyház.

Harmadik csoport

Huszonegy katonatiszt és polgári személy állt a bíróság előtt, akik a deportáltakkal és a politikai foglyokkal kegyetlenül bántak. Ügyükben július 19-én hoztak ítéletet. Az ítéletek: három életfogytiglani kényszermunka, kettő 25 évi kényszermunka, egy 25 év nehézbüntetés, kettő 20 év nehézbüntetés.

Negyedik csoport

Tizenegy tagja szintén a deportáltakkal és a politikai foglyokkal szembeni kegyetlenkedés és rablás vádjával állt a népbíróság előtt. Ketten életfogytiglanra, ketten életfogytiglani nehézbüntetésre, heten 10-25 közötti kényszermunkára lettek elítélve.

Ötödik csoport

16 személyt azzal vádoltak, hogy a munkatáborokban kegyetlenül bántak a zsidókkal. Ketten 15 évi, ketten 10 évi, ketten 9 évi, egy 5 évi, hárman 3 évi nehézbüntetés ítéletet kaptak, hármat két évi javítófogházra, egyet 1 évi javítófogházra ítélték.

Hatodik csoport

15 személyt ítélték el július 27-én a transznisztriai kegyetlenségek miatt. Az ítéletek a következők: életfogytiglani kényszermunka: kilenc személy, 25 évi kényszermunka: két személy, továbbá egy-egy személyre 20, 12, illetve 10 éves kényszermunkát róttak. Az utóbbi csoportban több zsidó származású személyt is elítéltek.

A hetedik csoport

Az állambiztonsági hivatal, a sziguranca tisztjei és detektívjei ellen indult eljárás, akik hivatali hatalmukkal visszaélve bántalmazták a letartóztatottakat és kifosztották őket. Az 1945. augusztus 8-i ítélet 21 személyt érintett. Tizenegyet életfogytiglani kényszermunkára, egyet 25 évi, egyet 15 évi, hármat 10 évi, egyet 6 évi, hármat 5 évi és egyet 3 évi nehézbüntetésre ítélték.

Nyolcadik csoport

Augusztus 17-én hirdettek ítéletet a transznisztriai eseményekért felelős katonatisztek felett. A tizenöt vádlott közül hatot életfogytiglanra, egy 20 évi, egy 15 évi, egyet 10 évi

kényszermunkára, egyet 10 évi nehézbörtönre, egyet 10 évi, egyet 5 évi javítófegyházra ítélték.

Kilencedik csoport

Ide azokat sorolták be, akik a kényszermunka- és hadifogolytáborokban bántalmazták a zsidó munkaszolgálatosokat és szovjet hadifoglyokat. A tizenkét vádlott közül egyet életfogytiglani kényszermunkára, egyet 20 évi, egyet 10 évi, egyet 5 évi, kettőt 3 évi nehézbörtönre, egyet 10 évi szigorított fegyházra ítélték, ötöt felmentettek.

Újabb ítéletek a bukaresti népbíróságon 1946. február 8-a után

Tizedik csoport

Február 18-án a zsidóközpont vezetésének perében hozták meg a következő ítéleteket: egy személy 15 évi, egy 20 évi, egy 12 évi nehézbörtönt, egy életfogytiglani nehézbörtönt kapott.

Tizenegyedik csoport

Egyben a háborús fobunösök első csoportja felett február 21-én hirdettek ítéletet. Horia Sima kormányának tagjait és munkatársai közül – Cuza professzor kivételével, akit 20 évi nehézbörtönre ítélték – távollétükben ötöt halálra, egyet életfogytiglanra, egyet 4 évi nehézbörtönre ítélték.

Tizenkettedik csoport

Ítélethozatalra 28-án került sor a besszarábiai és bukovinai gyilkosságok ügyében. Tizenegy személyt életfogytiglanra (hatot távollétében), egyet 20, egyet 15 évi kényszermunkára, kettőt 10 évi, kettőt 5 évi börtönre ítélték.

Tizenharmadik csoport

Az odesszai és a dorohoi deportálások és gyilkosságok végrehajtói közül ötöt életfogytiglanra, hármat 5-15 évi kényszermunkára ítélték, négyet felmentettek.

Tizennegyedik csoport

A szovjet fogolytáborok parancsnokai közül egyet 25 évi kényszermunkára, kettőt 5 évi, egyet 4 évi, kettőt 3 évi börtönre ítélték. Több felmentés született.

Tizenötödik csoport

Egyben a háborús fobunösök második csoportja. A per többszöri halasztás után május 6-án vette kezdetét. A 200 oldalas vádirat szerint

Ion Antonescu volt államfő és Mihai Antonescu külügyminiszter elárulták az országot, a népet. Utóbbi 200 tanú megidézését kérte, valamennyien vezető politikusok, diplomaták és katonatisztek.

Gyöngyössy miniszteri tanácsos Gyöngyösi János külügyminiszternek szóló 1946. május 20-i jelentése szerint a per a belpolitikai harc kiéleződését jelzi. A baloldal célja kettős: 1. A vádlottakon keresztül a régi rendszer leleplezése; 2. A tanú vallomástevők, mindenekelőtt a két történelmi párt vezetőjének, Maniu és Brătianu személyének kompromittálása, hogy ti. a két párt kollaboránsnak tekinthető, hogy a történelmi, polgári pártok és a fasizmus román formája közötti ellentét nem mélyreható, hanem csak formai és taktikai.

Maniu vallomása egyébként 6 és fél órát tett ki, és jól használták fel ellene másfél évvel később az ún. „Maniu-perben”. Vallomása szerint sem ő, sem Antonescu nem fogadott el megbízást II. Károly királytól (aki belement a második bécsi döntés aláírásába); ő maga nem lépett be Antonescu „diktatórikus kormányába, de hozzájárult, hogy pártjának 2-3 tagja (Gerota, Grigore, Popescu) szakértőként belépjen az adminisztrációba. Maniu kiemelte: 1941-től Mihai Antonescu tudtával folytattak titkos tárgyalásokat a Nyugattal, a háborúból való kilépésről.

Halálraítéltek ebben a perben a következők: Ion Antonescu tábornagy, volt államvezető, Mihai Antonescu helyettes miniszterelnök, Vasiliu Z. Constantin tábornok, volt rendőrségi államtitkár, Pantazi Constantin tábornok, volt hadügyminiszter, Eugen Cristescu, a titkosszolgálat volt vezetője, Alexian George, Transnistria volt kormányzója, Radu Lecca, a zsidóügyek fokormánybiztosa, Horia Sima volt vasgárdista h. miniszterelnök (szökésben) Papanace Constantin volt vasgárdista, munkaügyi miniszter (szökésben) Georgescu Corneliu volt vasgárdista államtitkár (szökésben), Potopopescu Ioan volt vasgárdista államtitkár (szökésben), Mihail Sturza volt vasgárdista külügyminiszter (szökésben) és Iasinschi Vasile, volt vasgárdista egészségügyi miniszter (szökésben).

A többi ítélet így hangzott: öt személy életfogytiglani nehézbüntetésre, egy személy 20 évi szigorított fegyházra, egy személy 20 évi nehézbüntetésre, két személy 15 évi kényszermunkára, három személy 10 évi fegyházra. Az elítéltek fellebbezéssel éltek. A Fellebbviteli Tanács jóváhagyta az ítéletet. Mihály román király és Lucretiu Patrascanu kommunista igazságügyi miniszter Ion Antonescu, Mihai Antonescu,

Constantin Vasiliu és George Alexian kegyelmi kérvényét elutasította. Az ítéletet június 1-én hajtották végre. (Cristescu „szolgálatait” az új politikai rendország, a szekuritate is igénybe vette.)

Tizenhatodik, utolsó csoport

A bukaresti népbíróság 1946. május 31-én hozta meg az ítéletet. A Szovjetunió területén elkövetett súlyos buncselekmény vádjával 25 személy állt a bíróság előtt. Többségükben katonatisztek és rendortisztek. Közülük négyet életfogytiglanra, kettőt 20 évi kényszermunkára, hármat 15, hetet 10, egyet 5 évi nehézbüntetésre, egyet 1 évi fogházra ítélték, hetet felmentettek.

A kolozsvári népbíróság működése

Egész Erdélyre kiterjedő hatáskörrel 1945. július 9-én kezdte el működését, azzal acéllal, hogy vizsgálatot folytat és meghozza a méltó büntetést az Észak-Erdélyben a magyarok, és Dél-Erdélyben a románok által elkövetett atrocitásokért. Ezzel szemben a népbíróság arra törekedett, hogy az észak-erdélyi események ne maradjanak megtorlatlanok, s csak kevés kivételtől eltekintve foglalkoztak a dél-erdélyi, mindenekelőtt magyarellenes cselekményekkel. (Megjegyzendő, hogy a székelyföldi és az észak-erdélyi magyarellenes atrocitásokat és gyilkosságokat tárgyaló román hadbírók igen enyhe ítéletet hoztak.)

Bíróság elé állították azokat, akik (állítólag!)

- . Észak-Erdélyben gyilkosságot követtek el románok ellen,
- . akik 1940-ben a katonai közigazgatást vezették,
- . azok polgári tanácsadóit,
- . munkaszolgálatos századok parancsnokait,
- . rendor és csendortiszteket,
- . valamennyi 1940-44 közötti főispánt és vezetőt,
- . újságírókat,
- . kémelhárítókat.

Több száz személy került letartóztatásba, a népügyészek több erdélyi városban tartottak helyszíni vizsgálatot. Több hónapi szünet után – akárcsak Bukarestben – Kolozsváron is 1946. februárban újra kezdte a népbíróság a működését. Márciustól sorra születtek az ítéletek.

1946. április 7. – június 1. között igen intenzív volt a népbíróságok tevékenysége: 395 esetben mondott ki elmarasztaló ítéletet. Az

elítéltek száma kétszerese a bukarestinek, s mindössze 7-8 % románt érintett.

A kolozsvári népbíróság összetétele ekkor a következő személyekből állt: elnök, Nicolae Matei, a kolozsvári törvényszék elnöke; helyettese; Nerva Haragus járásbíró; népbírák: Pavel Bojan és Augustin Mesesan (Groza-féle kommunista barát Ekésfront); Stefan Belivoi (Román Kommunista Párt); Alecandru Gligorin (Szociáldemokrata Párt); Victor Taflan (Nemzeti Liberális Párt); Gheorghe Dan és Ion Micu (Általános Munkásszövetség). Tehát a baloldali pártokon kívül egyedül a liberális párt tagja képviseltette magát a népbírák között.

Elso csoport

1946. március 14-én került sor ítélelhozatalra. A Románia Libera szerint a vádlottak, valamennyien magyarok voltak, és Észak-Erdélyben falvakat gyújtottak fel, százszámra gyilkolták a románokat és a zsidókat.

Halálos ítélettel sújtottak 21 vádlottat (Szinkovits Zoltán, Vay Ferenc, Wass András gróf, Wass Albert gróf, Márkosi alezredes, Mocsáry hadnagy, Kolbay hadnagy, Szabó Zoltán hadnagy, Gruka zászlós, Grupa Antal szakaszvezető, Bay Mihály szakaszvezető, Lovass alezredes, Gaál Ferenc, Mihály Sándor, Póts János, Buday-Gepő János, Vasváry Zoltán alezredes, Lehotzky Károly alezredes, Turcsányi Tibor hadapródormester, Szoke Alajos, Pakuts fohadnagy és Csordás Gergely fohadnagy). Életfogytiglani kényszermunkára ítélték hetet. (Kovács-Csucsi Ferenc, Ercsey Ferenc, Kovács András, Máté Ferenc, Kudor-Duka János, Kozma András, és Szekeres János.) 25 évi kényszermunkára hatot. (Fekete Pál ornagy, Polgár-Sute János törzsormester, Csepely Ferenc, Béres K. László, Árpád és Princessz István). 20 évi kényszermunkára hatot. (Borzássy Ferenc, ifj. Bíró Imre, Béressz Zsigmond és Soós Mihály). 15 évi kényszermunkára kettőt: Bethlendi Ferenc és Vargha Sándor. 10 évi kényszermunkára hármat: Barta András, Dezsi Ferenc és Ambrus Ferenc. 8 évi kényszermunkára kettőt: Szabó János és Fábíán János. 5 évi kényszermunkára egyet: Kuter István. 20 évi nehézbüntönműre egyet: Csepely Sándor. 15 évi nehézbüntönműre hármat: Id. Bíró Imre, Kisfalusy Sándor és Titkos József. 5 évi nehézbüntönműre egyet: Béress

Miklós. Felmentettek hetet: Tötös F. János, Máté Pál, Faludi Ferenc, Szabó Gyula, Faragó István, Fazekas Pál és Körössy József.

Második csoport

Március 27-én a munkaszolgálatos századok magyar parancsnokai álltak a népbíróság előtt:

Távollétükben halálra ítélték három vádlottat: Szabó Ferenc, Papp József, Mázló Ferenc. Életfogytiglani kényszermunkára ugyancsak hármat: Kántor János, Görbe János és Turner Albert. 5 évi kényszermunkára egyet: Kovács István. Életfogytiglani kényszermunkára egyet: Takács István. 25 évi kényszermunkára egyet: Gulácsy Mihály, 15 évi kényszermunkára hármat: Kiss Pál, Kapussy István és Gombor József. 10 évi súlyos börtönre egyet: Bolyák József. 5 évi súlyos börtönre kettőt: Friedrich Károly, Mák István, 3 évi súlyos börtönre egyet: Frisch Béla. Életfogytiglani börtönbüntetésre kettőt: Parák József és Padka János. 10 évi börtönre egyet: Steinbach József. Felmentettek négy vádlottat: Nieman Lajos, Sándor Gyula, Fekete-Negrúziu Gyula és Zajács Péter.

Harmadik csoport

A március 15-én kezdődő tárgyalással kapcsolat április 6-án hozták meg a döntést, a huszonhat személy közül húsz magas rangú katonatiszt volt, a többiek 1940-tól mint politikai tanácsadó szerepeltek a katonai parancsnokok mellett. Ítéletek:

Távollétükben halálra ítélték négy vádlottat: Édes Elemér tábornok, Dobay Sándor tábornok, Horváth Fábrián tábornok, és Novák Béla tábornok. Életfogytiglani kényszermunkára hat vádlottat: Szappanos Miklós, Almássy Károly, Lehotzky Andor, Sebestyén Béla, és Bittó Dezső tábornokok, valamint dr. Ábrahám József. Életfogytiglani politikai fogságra négyet: Török Imre, Bauer Nándor, Told József és Beck Albert tábornokok. 25 évi kényszermunkára egyet: Bereznay András. 20 évi kényszermunkára egyet: Roknay István. 20 évi politikai fogságra hármat: Vida Gyula, és Bajor Ferenc tábornokok, Alsó László ügyvéd. A jelenlevők közül 8 évi kényszermunkára ítélték egy vádlottat: Kolumbán József. 3 évi politikai fogságra kettőt: István Mihály, és Brandt József. Felmentettek egyet: Tevely József.

Negyedik csoport

Az észak- és dél-erdélyi rendorfonokok és kémelhárítók népes tábora fölött április 12-én hirdettek ítéletet. Távollétükben: életfogytiglani kényszermunkára ítélték 43 vádlottat (38 magyar, 5 román) Fehér

Aurél, Péterffy Pál, Simon Jenő, Hegedus István, Balázs Bélka, Kakassy Márton, Bereczky Vilmos, László Ákos, Szabó Gyula, Gubicza Sándor, Csibortics Imre, Tomolányi Árpád, Takács Pál, Galambos István, Pajkos Mihály, Zalán András, Piacsek István, Némethy Sándor, Ugray Béla, Fekete Pál, Zádor Andor, Bede Márton, Juhász András, Juhász István, Bányay Pál, Pozsgay János, Sarlós Ferenc, Nagy Mihály, Bakó Sándor, Lovász Ferenc, Veress Antal, Horváth Sándor, Szabó Miklós, Gerendy Pál, Becze Sándor, Bérczes Géza, Csizmadia József, Pálincás József, Campian Ilie, Anka Candin, Borsan Ion, Tomis Steleanu, Boulescu Dimitru. 20 évi kényszermunkára egyet (románt) Ghisan Dariu. 15 évi kényszermunkára kettőt: (1 magyar, 1 román) Pál László, Frentiu Teodor. 8 évi súlyos börtönbüntetésre hármat (románok); Mosteanu Gheorghe, Suteu Gheorghe és Martac Gheorghe. 5 évi súlyos börtönbüntetésre hármat (románok); Anghius Ioan, Hatiegan Aurel, Chripureanu Aurel. A jelenlevők közül: életfogytiglani kényszermunkát kapott 3 vádlott (románok); Malan Dumitru, Boariu Josif, Calinovici Constantin. 8 évi súlyos börtönbüntetést egy (román); Sciopu Traian. 5 évi súlyos börtönbüntetést (román): Codreanu Septaimiu. Felmentettek egyet (román): Rarmoantu Marius.

Ötödik csoport

Április 15-én hirdették ki az ítéletet a magyar, román és szász „fasiszta” újságírók bunperébe. Távollévók közül: 20 évi börtönnel sújtottak 13 vádlottat (4 magyar, 2 román, 2 szász). Ferencz Gyárfás, Zatureczky Gyula, Olajos Domokos, Finta Zoltán, Gergheli Ioan, Ravaluica Ioan, Pospisil Rudolf, Josef Csner, Hermann Schwandt, Hana Hardt, Ottó Liess, Alfred Hönig, és Walter May. 15 évi börtönt kapott négy vádlott (2 román, 2 szász): Boila Stefan, Sbarcea Gheorghe, Heirich Schiel és Heinrich Prall. A jelenlevők közül: 10 évi nehézbörtönre ítélték 2 vádlottat. (1 magyar, 1 román) Árvay P. Árpád, és Popa Grigore. 8 évi nehézbörtönre kettőt: (1 magyar, 1 szász) Jávor Béla és dr. Andreas Seber. Felmentettek egyet: (magyar) Bíró János. Elrendelte ezenkívül a népbíróság az elítéltek vagyonának elkobzását.

Hatodik csoport

A 26 vádlott közül heten álltak a bíróság előtt; tizenkilenc felett távollétükben mondta ki az ítéletet a népbíróság.

Letartóztatásban voltak. Farkas József borsai jegyző, Teodor Marusceac máramarosszigeti nyugdíjas, Zaharias Ludovic községi jegyző gróf Bethlen Béla Szamos-megye volt főispánja, Bolya József jegyző, Victor Pop községi bíró és dr. Paczkó Elemér volt képviselő. Távol vannak: dr. Jurko Flaviu Máramaros megyefőnöke, dr. Ajtay Gábor Máramarossziget alispánja, dr. Kádicsfalvy József Felsovisó volt fozsolgabírója, dr. Ráthky Béla Máramarossziget volt polgármestere, Tüth Vince Máramarossziget rendorparancsnoka, Keseru János a szigeti járás fozsolgabírója, Taar Albert Borsa volt csendorparancsnoka, Bonódy József ornagy, határvadász-parancsnok dr. Pavel Rosel Felsovisó volt fozsolgabírója, Marginean Ioan borsai fakitermelo, M. Zoltán aktasugatagi lakos, dr. Lajos Kálmán Toplicza volt fozsolgabírója, Varga László a nagyváradi városháza volt ügyvezetője, gróf Teleki Béla az Erdélyi Párt elnöke, báró Feruncker Antal volt képviselő, dr. Bíró István kereskedelmi kamarai titkár és dr. Gaál Alajos orvos, volt képviselő.

A vád – amint a tárgyalásról szóló laptudósítások szólnak – valamennyien a reakciós horthysta klikk tagjai voltak. Horthy rendszere vezette be az első fasiszta diktatúrát Európába, szovinizmus, antiszemitizmus jellemezte és a haladó gondolatok képviselői elleni terrorhadjáratot folytatott. Ez jellemző a vádlottakra is, akik részt vettek a románok és zsidók üldözésében, a munkaszolgálatra behívottakkal szembeni kegyetlenségük a német módszereket is felülmúlta, már 1941-ben, amikor Magyarországon még szó sem volt a deportálásokról: Jurkó, Ajtay, Ráthky és Kádicsfalvy százával szolgáltatta ki Észak-Erdély lakosait a németeknek.

Hetedik csoport

A vádirat szerint azok, akik a népbíróság elé állítottak lágerek és munkatáborok alkalmazottaiként kegyetlenkedtek a munkaszolgálatosokkal és politikai internáltakkal. Letartóztatásban vannak a következők: Vitcu Nicolai ornagy, Nicolaescu Ioan kapitány, Szomju Pál orvezető, Hétáni Ferenc nagybányai mészáros, tartalékos orvezető, Hétáni Ferenc nagybányai mészáros, tartalékos ormester, Szika István tartalékos fohadnagy, Gál Ferenc szakaszvezető, Szabó József aradi kereskedő, Lax Heinrich festómester, Bosner János SS-szakaszvezető. Orbán Jeremias rettegi borbély, dr. Gyori Barna kolozsvári ügyvéd és dr. Oláh Imre kolozsvári sebész. Szökésben vannak: Teodorescu George százados,

dr. Ányos László zászlós, Szántó Géza fohadnagy, Gesit Zoltán hadnagy, Nagy Sándor banktisztviselő, Názna Márton, Müller Mihály tartalékos ormester, Boldizsár László tartalékos hadnagy, Juhász József ormester, Csóló József orvezeto, Szabó Tóth Pál és Fekete Péter ormester.

Nyolcadik csoport

Május 22-én kezdte meg a 193 vádlott tárgyalását, akik a vád szerint Sztójay-kormány idején a gettók felállítása alkalmával embertelenül bántak a zsidókkal. A letartóztatásban lévő 51 személy a következő: Cser Lajos nagyvárad magántisztviselő, Megyesi Józsefné margittai szülészno, özv. Kiss Jánosné érmihályfalvi szülészno, Vadas József nagyvárad villanyszerelő, Szilárszki Melina királyhágói lakos, Cosariu Irina nagyvárad lakos, dr. Csóka Lajos Szatmár polgármestere, dr. Pirkler Erno szatmári vezértitkár, Fekete Erzsébet szatmári lakos, Vánca Ioan szatmári nyomozó, Tar Kázmér kolozsvári volt városi tisztviselő, Inczédi-Jocksmann Ödön Kolozs megye volt foispánja, Botos János újságíró, az Erdélyi Párt kolozsvári szervezetének titkára, Ujvári Imre kolozsvári lakos, Enyedi Irma kolozsvári lakos, Horák Vilmos kolozsvári munkás, Báthori Ilona kolozsvári lakos, dr. Májay Ferenc Marosvásárhely volt polgármestere, dr. Smith Imre Szászrégen volt polgármestere, Kugler-Füleki György magántisztviselő, Szabó Kálmán Szászrégen volt szolgabírója, dr. Szentiványi Gábor Háromszék volt foispánja, dr. Schilling János Szamos megyei birtokos, dr. Lénárd Zsigmond dési orvos, Gecse József dési lakos, Fekete Margit dési lakos, Oláh Sándor kolozsvári szabó, Jancsó Róza rettegi szülészno, Lakatos Ferenc rettegi jegyző, Szilágyi István besztercei jegyző, Orgorányi József budatétényi detektív, Creisnerger Péter nagybányai komuves, Lázár József szilágysomlyói nyugdíjas, Farmathi Sándor szilágysomlyói kereskedő, Ankhea János szilágysomlyói szerelő, Petovári-Petrik László krasznai földmüves, Szabó Albert szilágysomlyói tisztviselő, Duha Irén szilágysomlyói lakos, Nagy István szilágysomlyói építész, dr. Molnár Ferenc szilágycsehi orvos, dr. Sami Béla zilahi nyugdíjas, dr. Dénes Dezső zilahi városi tisztviselő, Hulmann Ferenc mármaroszigeti tisztviselő, Sarkadi Gusztáv mármaroszigeti fodrász, Comán Stefán borsai fojegyző, Borbély Kálmán kolozsvári gazdálkodó és Smolka Henrich besztercei kereskedő.

Zárszó

Magyar diplomaták és újságírók jelentései és a korabeli sajtó alapján kitetszik, hogy 1945. És 1946. júliussal bezárólag a két romániai népbíróságon 771 ítélet született. Halálos ítéletek száma 154, életfogytiglanit 20 személy kapott. Ez nem jelent tényleges életvesztési, mint ahogy szabadságvesztést sem, ugyanis jelentős volt azok száma, akiket távollétében ítélték el. Ha őket nem is számítjuk, az ítéletek száma több száz esztendőt tett ki. Akik között természetesen voltak igazi bűnösök, voltak, akik a parancsot teljesítették, vagy túlteljesítették, akik egy adott történelmi helyzetben jó, vagy a rossz oldalon álltak; akik hivataluknál fogva nem tehettek mást, mint amit tettek; voltak, akik megszegve a hivatali esküt nem tették meg, amit mások igen. És voltak olyanok, akik a kommunista hatalomátvétel időszakának első koncepciós pereinek áldozatai voltak. A perek anyagának és az összes körülmény ismeretének hiányában csak adatközlésre lehetett vállalkozni, illetve egyes adatok összevetésére.

Említettekén kívül más személyek is felbukkantak és felbukkannak még az 1946-1947-es évek politikai pereiben. Például báró Atzél Ede neve is, akirol viszont 1945. december 3 óta eddig semmi pontos ismerete nincs a családnak. Ezek szerint megállapítható, hogy Bukarestben a népbíróság a háborús bűnösök 14 csoportjának ügyét tárgyalta. 187 vádlott esetében történt ítélethozatal. (Ebben nincsenek benne a háborús főbűnösök).

- . Halálos ítéletek száma 31 (16,5 %) – királyi kegyelembe részesültek
- . életfogytiglan 59 (31,5 %)
- . 20-25 év közötti szabadságvesztés: 24 (12,9 %)
- . 10-15 év között szabadságvesztés 34 (18,1 %)
- . 5-8 év között szabadságvesztés 20 (10,6 %)
- . 5 év alatti szabadságvesztés 19 (10,1 %)
- . 20 év kényszermunka (60,9 %)

A háborús főbűnösök két perében hozott ítéletek:

- . Horia Sima kormányának 17 vádlottja volt, halálos ítéletek száma 5, életfogytiglan 4, 20 év nehézbüntetés 1, Antonescu és társai perében 24-en álltak bíróság el. A halálos ítéletek száma 13, kegyelembe részesült 9 személy, nehézbüntetés 11

Az Adevarul 1946. július 25-i száma Ghiran Morariu Kolozsvári Népbíróság főügyészének kimutatása alapján hozta nyilvánosságra a következőket.

- . 533 ítélet született,
- . 502 elmarasztaló,
- . 31 felmento,
- . 118 személyt jelenlétében,
- . 384-et távollétében ítélték el.

Nemzetiség szerint:

- . román 33,
- . magyar 445,
- . német 20,
- . zsidó 4

Az 502 elmarasztaló ítéletből:

- . 105 halálos
- . 146 életfogytiglani kényszermunka
- . 62 15-25 évi kényszermunka
- . 29 15 évi kényszermunka
- . 5 15-.25 közötti nehézbüntetés
- . 34 15 évi nehézbüntetés
- . 23 életfogytiglani fogság
- . 35 15-25 év közötti nehézbüntetés
- . 19 15 évig tartó nehézbüntetés
- . 13 15 évig tartó szigorított fegyház
- . 31 15 évig tartó fegyházbüntetés

A népbíróságokhoz hasonlóan tevékenykedten a rossz emléku hadbíróóságok is, amelyek 1947 februárjában megszűntek, de helyükre a katonai törvényszékek léptek, kimondottan meggyarellenes céllal. Így hazaárulás címén fogták perbe azokat a magyarokat, akik a kötelezo katonai szolgálat elol menekültek Dél-Erdélybol észak-Erdélybe, miután Antonescu tábornok hatalomra került, 1941-ben.

Forrás: Lipcsey Ildikó: A romániai népbíróságok működése. In. Erdélyi Magyarság, 199

V.

Magyarellenes atrocitások 1944 után

Az 1944. szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti szerződés eltörölte a második bécsi döntést, kimondta, hogy „Erdélyt (vagy nagyobb részét) visszakapja Románia”, és teljes katonai kapacitásával a Szovjetunió oldalán részt vesz a hitleri Németország elleni háborúban. Október 11-én, amikor Horthy Miklós megbízottai Moszkvában aláírták az előzetes fegyverszüneti feltételeket, magyar részről reményüket fejezték ki, hogy Erdély kérdésében népszavazás dönt majd.

Románia kiugrása a háborúból megnyitotta az utat a szovjet hadsereg előtt, Birlad, Bákó, Román, Tirgu-Neamt, Tecuci, Focsani, Buzáu után augusztus 29-én elérte Bukarestet. Másnap a román vezérkar döntött arról, hogy az 1. és 4. Hadtest, a fegyverszüneti szerződésnek megfelelően a 2. Ukrán Front keretében részt vesz a közös hadműveletekben. Szeptember 5-ével kezdődően, azon a napon amikor a 2. magyar hadsereg elindult Dél-Erdély visszafoglalására, Havasalföldről kiindulva megkezdődtek a közös szovjet-román hadműveletek Dél-Erdély és Székelyföld irányában.

Szeptember 7-én ismét Birladnál voltak, ott 300 km-re nyugat felé fordultak, Brassó irányába. Brassótól északra, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Régen, Nagyenyed, Barót, Kohalom, a Nyárád völgye, az Aranyos, Maros, Küküllo övezte térségben, majd Torda alatt komoly harcokra került sor, különösen Tordánál, ahol szeptember 15-vel kezdődően a magyar katonaság három hétig tartotta magát a nagy túlerovel szemben.

1944 szeptemberében egyfelől a magyar kormány rendelte el Észak-Erdély kiürítését, másfelől az elorennyomuló szovjet csapatok szorították ki a magyar közigazgatást. Az erdélyi Iuliu Maniu, A Román Nemzeti Parasztpárt vezetője akárcsak Eduard Benes azt remélte - hiába képviselte 1920-tól az erdélyi regionalizmust, és tárgyalt egy esetleges közös magyar-román kiugrásról is - a magyarokat Romániából és Csehszlovákiából is ki lehet üldözni.

Csehszlovákiához hasonlóan azt szerették volna, ha Romániában is kimondják a magyarok háborús bűnösséget, minden következményével, így a kitelepítéssel együtt. Ezért lettek a batalioanele fixe, a voluntárok a megfélemlítés eszközei, hogy a magyarságot rávegyék az elmenekülésre, önként távozásra. A legveszélyeztetettebb régió Háromszék (30.000 fő távozott) és Csík (110.000-en távoznak 60.000 személy maradt) volt. Itt 1944 szeptember elején a magyar közigazgatás megkezdte a kiürítést, nyomukban azonnal berendezkedett a román közigazgatás.

Mint a polgári politikusok nyíltan beszéltek a magyarok és németek kollektív bűnösségéről és ennek következményéről: a kollektív büntetésről. 1/, ugyanúgy azt hirdették: kitelepítéssel kell tőlük megszabadulni. 2/ Helyeselték a munkaszolgálatra történő elhurcolásukat is 1945 folyamán. 3/ A német eredetű lakosság jelentős részének elhurcolását a szovjetek által Romániában kiegészítette a magyar férfi lakosság egy részének internálása. Csak Kolozsvárról 5000 magyar férfit hurcoltak el. 4/

Romániában a minisztertanács szeptembere 27-i ülésén Maniu terjesztette elő a javaslatot „a felszabadított észak-erdélyi területek közigazgatását irányító kormánybizottság” (comisariat al guvernului) megalakítására. A Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) október 10.-ei száma tett közzé az erre vonatkozó rendeletet. Ezt megelőzően

azonban szeptemberben a front háta mögött eredetileg rendfenntartás céljából alakultak meg a kb. 50 ezer fős félig civil, félig katonai alakulatok, az ún. Maniu-gárdisták.

Rendfenntartás helyett azonban, kiegészülve a helyi román közigazgatási szervekkel és különböző fegyveres testületekkel, szélsőséges garázda akciókat hajtottak végre a védtelen magyar lakosság ellen. Közel száz embert öltek meg, több tízezer embert internáltak (összesen 40000 főt volt szó), könyvégetés, látványos magyarverések, fosztogatások kísérték a „halál önkénteseinek” útját, Háromszék, Csík, Szilágy, Kolozs, Székelyföldön, Kalotaszegen, Szatmár megyében.

A magyarellenes atrocitásokban részt vettek, akképp a felelősségben is osztozniuk kellett volna: 1. A Maniu-gárdisták, 2. A helybéli román csendőrség, 3. A felfegyverzett, bosszúszomjas lakosság, 4. Az erdélyi román zászlóaljok, amelyek augusztus 23. után a reguláris hadsereg kötelékébe kerültek, 5. Az újonc egységek, amelyeket azonnali operatív feladattal bíztak meg, pl. a helyorségek alakításával. Őket vetették be az állítólagos ejtőernyősök és „magyar partizánok” ellen.

Szárazajta

Rémuralom Észak-Erdélyben szeptember 22.-én kezdődött el, Dél-Erdélyben közvetlen augusztus 23. után, amikor kb. 50.000 személyt internáltak. 5/ A nagy cél: a magyarok kiűzése volt. Az okok között többségében hazug vádak szerepeltek, mint Székelyföld ortodox templomainak megrongálása, vagy lerombolása a magyarok részéről, a lakosság megvádolása a románellenes partizán tevékenységgel. Szárazajtát is pl. „partizán falunak” nevezték el. Az eseményekben természetesen a személyes bosszú is szerepet játszott.

A kommunista párt befolyása alatt álló Egységes Szakszervezetek képviselői az 1944. október 14.-i jegyzőkönyvében foglaltakat vették át a baloldal román és magyar sajtóorgánumai. A tényállás a következő volt. A Háromszék megyei Szárazajtán szeptember 25-én este harmincötöd magával megjelent Gavril Olteanu.

A szárazajtajiakat alaptalanul a román hadsereg elleni buncselekménnyel vádolták meg. A faluban ugyanis korábban egy sebesült román tisztet ápolt és bujtatott Szép Albertné. Olteanu azt állította: Szépné kifosztotta és megölte a tisztet. Megtorlásul 26 túszt kísérték az iskoláig, ahol hajnalban a falhoz állították őket. Nagy Sándort az udvar közepén felállított tokéhoz kísérték. Négyezer

emelkedett és sújtott le a bárd. Nagy András szerencsésebb volt: vele már másodsorra végzett a fejszecsapás.

A többi áldozattal - nevük ellenorizhető a Scinteiában a román kommunista párt napilapjában - Elekes Lajossal, Szabó Lajossal, Szabó Benjáminnal, Német Gyulával, Német Iszákkal, Málnási Józseffel, Szép Alberttal és Szép Albertnével, Szép Bélával, Nagy D. Józseffel, Gecse Bélával, Lázár Lászlóval fegyvergolyó végzetet. A román tiszt fia, amikor tudomására jutottak a történetek, önként tanusította: Oltcanu vádja nem volt igaz! 6/

Szárazajtán kívül Csíkban, Háromszéken, Gyergyóban követtek el számtalan buncselekményeket:

Csíkszentdomokos

Az október 8-án rendezett tömegmészárlásnak 11 áldozata volt: Tímár Sándor, Kósa László, Kurkó József, Szakács Antal, Szakács Imre, Zsók Lajos, Péter Albert, Bíró Lajos, Kedves Ferenc, Bodó Sándorné és a 84 éves György Józsefné - többen rokonai Kurkó Gyárfásnak, a Magyar Népi Szövetség elnökének, és Márton Áron katolikus püspöknek. A halottakat a Gábor-kertben temették el.

Háromszék és Csík megyét elhagyva a gárdisták, illetve ahogy még nevezték őket: a voluntárok, Kolozs és Szolnok-Doboka megyében tevékenykedtek tovább. E két megyében a legmagasabb volt az elhurcolt magyar férfiak száma. Közismert, a Kolozsvárhoz közel fekvő Egeres munkássága akadályozta meg, hogy a németek felrobbantsák a Kolozsvár áramszolgáltatását is biztosító eromvet.

Mindenkit megdöbbenett a tragikus hír, hogy a negyvened magával garázdálkodó Hartia ormester október 22-én 13 személyt kivezetett Egeres városkából és hátulról agyonlővetett, meztelen holttesteiket az erdő szélén hagyták. Kolozsvárról október 11. után 5000 férfit vittek el. Október közepén Szászfenes, Györgyfalva, Kajántó, Magyarlóna, Válaszút férfilakosainak jelentős részét ismeretlen helyre hurcolták, néhány helységről többen elmenekültek, mert agyonlövélssel fenyegették őket.

Elmondható, hogy ebben a helyzetben, a magyar lakosság veszélyeztetettsége miatt a román baloldal lépett fel egyedül a Maniu-gárdisták ellen. A dolog szépséghibája, a tragikus eseményeket a

politikai hatalom megszerzésére használták fel, a nagy tömegekre támaszkodó parasztpárttal szemben, akinek legnagyobb tekintélyu politikusa Iuliu Maniu volt.

1945 január-1946 április között, tehát a demokratikusnak mondott, valójában álkoalíciós és baloldali Groza kormány idején tovább folytak a magyarellenes cselekmények. Földvár, Hidvég, Tirgu-Jiu gyujtotáborai 1944 oszén megteltek a dél-erdélyi magyarokkal. A szörnyu állapotok miatt naponta 20-25 ember halt meg tífuszjárványban. Folytatódott az erdélyi magyar és német lakosság internálása. Torda-Aranyos megyébol 1000 magyar férfit vittek ismeretlen helyre: Caracalban 1945 közepén még mindig 43 magyar férfit és not tartottak fogva deszkabarakkokban, betegen, lerongyolódva, mindenféle vád nélkül, Szilágy megyében júniusban több százan nem térhettek vissza lakóhelyükre. Kb. 50-60.000 magyart zártak internáló és munkatáborba. 7/

A marosvásárhelyi Szabad Szó 1945. augusztus 2.-i száma szerint hónapok óta Erdély valamennyi megyéjébol, a mintegy 60-80 helységbol érkezo panaszok valósággal elárasztották a Magyar Népi Szövetség irodáit. A városokban sem volt jobb a helyzet: Aradról magyarokat internáltak, Kolozsváron: a Redout falán elhelyezett 48-as emléktáblát összetörték, a frontról hazatéro román katonákat ünnepeylesen fogadó magyarokat bántalmazták. Nagy Ferencet és Kovács Pált megölték, Józan Miklós unitárius püspököt Kolozsváron az augusztus 23-i ünnepek után az utcán inzultálták, Marosvásárhelyen Teleki Könyvtár helyiségeibe román családokat akartak költöztetni, bántalmazták a magyar gimnázium igazgatóját, Pál Gusztávot.

Szintén Kolozsvárról jelentették: többször megverték az Erdély címu magyar nyelvü, szociáldemokrata politikai irányzathoz tartozó lap rikkancsait a város román lakói. Különösen a külvárosokban nap, mint nap ki voltak téve a bántalmazásnak a magyar lakosok. Nagyváradról hasonló jelentések érkeztek. Szeptember és december között, tovább áramlottak a panaszok a magyar lakosság veszélyeztetettsége miatt. 8/

Emiatt a Magyar Népi Szövetség vezetősége, amely az esetek többségét eddig is nyilvánosság elé tárta, 1946. március 6-án a következő levelet intézte Vasile Lucához: „Több oldalról olyan jelentések érkeznek hozzánk, amelyek arról számolnak be, hogy a magyarság, és köztük éppen a mi szervezetünk tagjai olyan megfélemlített helyzetben vannak, ami kizárja azt, hogy tömegeinket a demokratikus kormányunk mellett sorakoztassuk fel...

Kérjük Pogaceanu foispán erélyes intézkedését, mert a foispán erélytelenségének köszönhető, hogy a magyarok ilyen állapotban vannak. Ezzel a kérésünkkel szolgálatot akarunk tenni a demokratikus kormánynak, mert a tömegeket az ő erélytelensége a reakció karmaiba kergeti. Számtalan panaszkönyv van birtokunkban, amelyeket a foispánhoz továbbítottunk, de az ügyekben semmi komoly intézkedés nem történt. Ezeknek a garázdálkodásoknak éppen a magyar-román megbékülés szempontjából véget kell vetni. A magyar nép ellen törvénytelenégeket elkövetőkkel szemben a kormány alkalmazzon hathatós eszközöket. Itt az ideje, hogy a demokrácia ne csak jelszavakban, hanem a gyakorlatban is érvényesüljön”. 9/

A katonai ügyészség Brassóban, 1945 áprilisában tárgyalta a Maniu-gárdisták egy csoportjának ügyét. Míg Bukarestben a néptörvényszék a háborús bunösök ugyanebben az időben tárgyalta perében 28 halálos ítéletet hozott, itt Brassóban a következő ítéleteket hozták: Gavril Olteanu kapitány: életfogytiglan. Barsan Trian, Stana Traian (ő végezte ki Szép Albertné): 3 év. A többiek, mindössze néhány hónap börtönbüntetést kaptak.

A korabeli romániai baloldal, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a moszkvai román nagykövetség, a Romániában működő angol katonai és diplomáciai kirendeltség vezető munkatársai mind úgy látták: a Maniu-gárdisták észak-erdélyi magyarellenes terrorja indokolta, hogy a terület 1944. november 14. és 1945. március 13. között szovjet katonai parancsnokság alá került, s - átmenetileg - a román hivatalos szerveknek ki kellett vonulniuk innen. Erdélyi román körökben azt is tudni vélték, hogy Moszkvában egy kormányzót neveznek ki, aki az „Erdély gubernátora” címet kapta. 10/

E tény előtt maga Iuliu Maniu meglepetten állt. Visinszkij szovjet külügyi népbiztos-helyetteshez intézett tiltakozó levelében arra hivatkozott, hogy az intézkedés ellentétben áll a szovjet-román fegyverszüneti szerződéssel. Azzal indokolta a Maniu-gárdisták tevékenységét - ehhez hasonló álláspontot képviselt a román történetírás és képvisel ma is -, hogy azok csak megbüntették a magyarokat a második bécsi döntés utáni románüldözésért.

Magyarellenes atrocitások: 1944. szeptember 22. – 1945. január

A következőkben arra törekszünk, hogy dokumentumszerűen soroljuk fel a megyei prefektúrákon felvett jegyzőkönyvek és a Magyar Népi Szövetséghez eljutott jelentések alapján: mikor, milyen helyiségekben, kiket bántalmaztak, a bántalmazás milyen jellegű volt. 11/

Árkos (Háromszék megye, szeptember 22.) Kovács Istvánt kifosztották, feleségét megerőszakolták. (Sepsziszentgyörgy, 1945. január 13.-án felvett jegyzőkönyv.)

Sepsziszentgyörgy: Lapikás Bélát letartóztatták, ez alatt üzletét kifosztották. (Sepsziszentgyörgy, január 14.-én a rendőrségen felvett jegyzőkönyv.) *Kozmás* (Csík megye): Bálint Jakabot megverték, lakását kifosztották. Kozma István, András Anna, Potyó Kozmáné, Sánta Balázs, Bocskor Andrásné, Péli Albert, Kozmás Ferenc, Ürmös István, Dobos Ferenc József panasz: rablás, testi inzultus. (A községi előljáráóságán felvett jegyzőkönyv, 1945. január 12. Jegyző: Szabó Vilmos, bíró: Boros György, tanúk: Hadnagy János, Máté Ferenc, Bálint Jakab, Ábrahám István, Dani István, Balázs Ignác, Veres Mihály, Darvas Ferenc).

Szentkirály (Torda megye, 1944. szeptember): dr. Wolff Mihályt és három magyar gazdát megöltek. Netolean Emil fohadnagy társaival, mert nem adták át a mozi felszerelését. Panaszt nyújtott be Lajos Demeter, ő is Netolean ellen, valamint Lajos Domokos, Kolozsi Antalné, Sorbán Dénes (szuronnal döfték le), Péter Ferenc. Tokés Tamást, Gáll Eleknét, Potyó Domokost, Máté Ferencet, Silló Gyulát, Albert Gábort (többen Vár utcai lakosok) október elején támadták meg.

Ugyancsak csíkszeredaiak jelentették be, hogy október 30-án két hétfalusi legényt megöltek a gárdisták. (A polgármesteri hivatalban a vallomásokat Bálint Mihály jegyzokönyvvezető jegyezte le.)

Csíkszentlélek: Duka János tanfelügyelőtől tudható, hogy 40 tagú gárda garázdálkodott itt, többek között megverték özvegy Szakács Imrénét, és közben azt kiabálták: „azért jöttünk, hogy minden magyart megöljünk!” (Csíkszeredán a polgármesteri hivatalban felvett jegyzokönyv.)

Dánfalva: október 10-én Kató Károlyt, október 14-én Hajdú Lázárt kivégezték. Kajtár Gergely, Buzási József, Pál Ignác szekerét és lovát elvitték. (Az MNSZ jelentése.)

Csíkmadaras: József Pált, Péter Antalt, János Antalt. B. Péter Bálintot bántalmazták.

Gyergyószentmiklós: Bagi Lajos polgármester tett jelentést, hogy október 6.-án a téglagyárban Olteanu és Ian Netoleanu vezette gárdisták megölték Sajgó Józsefet, Kedves Imrét, Kovács Gyulát. 15-én újabb bejelentés érkezett. Szmuk Sándor helyettes polgármester nyilatkozta: ő járt közben a szovjet katonai hatóságoknál Boros Mihály bírót, Bányász Sándor és két, Orbán és Madarász nevű papok szabadon bocsátásában.

Csíkszentdomonkos: az október 8.-án rendezett tömegmészárlásoknak 11 áldozta volt: Tímár Sándor, Kósa László, Kurkó József, Szakács Antal, Szakács Imre, Zsók Lajos, Péter Albert, Biró Lajos Kedves Ferenc, Bodor Sándorné és a 84 éves György Józsefné. A halottakat a Gábor kertben temették el. (Az MNSZ jelentése.)

Csíkarcfalva: 9.-én megölték Bálint Istvánt. (Az MNSZ jelentése.)

Fejérd: A kolozs megyei helységekből többször érkezett bejelentés. Október 12.-én megölték Kalló Mihály bírót; 23-án Kalló Jánost és Rácz Dénest; 30-án megverték Adorján Istvánt és családját. Miután november 15-én ismét zaklatták őket, elhagyták a falujukat. (Kolozs megyei főispáni hivatal, 1944. november 13.-án kelt 983. sz. jegyzokönyv.) Később újabb panasz érkezett Fejérdől. Csonka Istvánné panaszát ugyanitt vették fel november 12-én (ld. a 912.sz. jegyzokönyvet).

Alsóilosva (Szolnok-Doboka megye): október 14-én Ajtai Jenő bírót, a református papot, Horváth Jenőt, Füzes Istvánt, Nagy Jánost, Lukács Károlyt kirabolták, Oláh Jánosnét, Pap Sándort, Kovács Dánielnét megverték. (Az MNSZ jelentése.)

Bethlen: panaszosok: Tóth Ferenc, Elekes Sándor, Gergely Márton, Szakács István, Kerekes László 25-én Kolcza Árpád református lelkész és felesége, valamint Palkó Gyula szilágypatini lelkész és felesége a zaklatások miatt *öngyilkosok lettek*.

Kendilóna: szintén október 14-én ölték meg Nagy Imrénét, dr.Tompa Artúrt, feleségét és két sógornójét. (Az MNSZ Kolozsvári Központjának jelentése.) Kide: (Kolozs megye): 15-én minden magyar házát kirabolták, Decsov Lajosnét megverték.

Bács: Bakó Béla jelentette be október 16.-án, hogy Pop Vasile Soia ormester megverte Györke József jegyzot és fiát, feleségét és lányát

Szászszombor (Szolnok-Doboka megye): október 17-én Benedek Gyula református lelkészt és családját eluzték.

Páncélcseh: Dénes István, Nagy Sándor, Pap Sándor, Máté Ferenc összevagdalt tetemét egy gödörben találták meg.

Néma: ugyanazon a napon, mint az elozo két faluban, a lelkészt és 25 magyar családot eluzték. (Az MNSZ jelentése.)

Szászfenes (Kolozs megye): 19-én Illés Jánost és feleségét, 25-én – Székely Györgyöt és feleségét bántalmazták. (Kolozsvár, a vármegye házában október 25-én felvett jegyzokönyv.)

Magyarzsombor: 21-én Albert János, Szilágyi Árpád, Fazekas Sándor helybeliek holttestére a közeli erdőben bukkantak a gyerekek.

Az *egeresi* gyilkosságokról a *Scintea* 1945. január 26-ai számában számoltak be. Október közepén *Szászfenes*, *Györgyfalva*, *Kajántó*, *Magyarlóna*, *Válaszút* férfi lakóinak jelentos részét ismeretlen helyre hurcolták, írta Teofil Vescan a *Tribuna Popurului* november 8-ai számában.

Nagyeskullorol, *Nagyzomborról* többen elmenekültek, mert agyonlövésssel fenyegették őket.

Bogaraban suhancok, Kolozsváron volt légionáriusok garázdálkodtak.

Kriszturelben október 15-én a papot román helybeliek mentették meg.

Bodonkúton a nok voltak veszélyben. Atrocitásokról érkeztek még panaszok *Borsa*, *Apahida*, *Vista* községekből is.

Ördögösfuzes (Szolnok-Doboka): október 23-án Banuti Vasile és Banuti Costin megverték Deme Lajost, Páll Istvánt és Lapokon Zsigmondot, aki belehalt sérüléseibe. (Az MNSZ jelentése.)

Magyarpalatka: 24-én Nagy Ferencet és feleségét megölték, nokedt eroszakoltak meg. (Az MNSZ forrása.) A következő esetek három faluban mind 24-én történtek:

Kispetri: megölték Szabó Gézát és Kobál Urfi Jánost, Doboka: Papp Árpád lelkeszt életveszélyesen megfenyegették.

Magyardezse: (Szolnok-Doboka megye): két embert megöltek, november 1-jén Kaszás Imrét súlyosan megsebesítették.

Szászfenes: 25-én Bojan Illés úgy megverte Székely Györgyöt, hogy kórházba kellett szállítani. (Kolozs megyei foispáni hivatal. 338/44. sz. jegyzokönyv.) *Ördögösfüzes:* november 3.-án súlyosan bántalmazták Cseterky János lelkeszt, Szacsvai Dánielt és családját. (Az MNSZ jelentése.)

Almás: a Kolozs megyei alispáni hivatal 1035/1945. sz. jegyzokönyve szerint Kapcsos Ferencet október 22-én hurcolták el, majd megölték. 1945. január 14-én találták meg az erdőben.

Alsójárá: több magyart elfogtak, és mint kémgyanúst, átadták a szovjet katonai hatóságoknak. (Az MN SZ jelentése.)

Bodok: megverték Telek Irmát, Fekete Károlyt és fiát, Mészáros Jánost, Czégeni Ferencet, id. Veress Lajost, Péntek Ferencet.

Nagydevecser: megverték Apáti Sámuel. (Az MNSZ jelentése.)

Kalotaszentkihály: román és a magyar lakosság összeverekedett, két román csendor meghalt. (Kolozs megyei foispáni hivatalban 1944. november 6-án felvett, 737/44 sz. jegyzokönyv.)

Csíkménaság: november 1.-én Karácsony István bírót, Mihály Ágostont, Perpits Márkot, István Gyulát, István Antalt és István Jánost megverték. (A községházán felvett jegyzokönyv, 1945. Január 5.)

Szászfenes: november első heteiben tettek panaszt (Kolozsvár foispáni hivatal, 1944. november 16. 1116. sz. jegyzokönyv) Kun Gazda Mártonné, Demény Andrásné, Kovács János, hogy kirabolták okat.

Csíkszentsimon: Virág Pétert súlyosan bántalmazták, Berta Pétert megverték. (A községházán 1945. január 12.-én felvett jegyzokönyv, Bogár Ferenc sk.) *Csíkszentmárton:* a községházán november 16-án felvett adatok szerint a menekülő gárdisták Gál Ferencnét, Tamás Ferencnét, Bocskor Árpádnét, Nedelka Margitot súlyosan bántalmazták.

A magyarellenség megnyilvánulásai 1945 nyarán 12/

Ünnepségsorozat, baráti ölelések, kézfogások, ugyanakkor a július-augusztus hónapban, az ország különböző részéről érkező panaszos

levelek, jegyzokönyvek valósággal elárasztották a Magyar Népi Szövetséget. Ezekből az derül ki, hogy magyar beszéd, ének, a Petofi-ünnepségen való részvétel elégséges indok volt a magyarok bántalmazására. Némiképp cáfolva a kormánynak és az MNSZ-nek a magyarázatát, hogy a magyarelles kilengések az elmúlt rendszer helyben maradó hivatalos közegeinek tulajdoníthatók.

A források arról vallanak: milyen is volt a történelem, alulnézetben, 1945 nyarán Romániában:

Alsóbölkény: vasgárdisták öt magyart megverték.

Holt-Maros: Papp Györgyöt megtámadták.

Teke: a magyarokat internálással fenyegették, a lányok ruháját az utcán letépték.

Debrádszéplakon és Vajolán többeket a saját lakásukon megrugdosták. *Mezobánd*: Jakab Jánost és Szász Eleket magyar beszéde miatt kergették meg. *Mezoerked*: Katona Józsefet halálosan megsebesítették.

Ludvég: Magyar Árpádot megtámadták, június folyamán többször megfenyegették a magyarokat.

Nyárádszereda: 50 magyar férfit hurcoltak el.

Debrád: Küllo Lajost és György Lajost lakásán tíznél több személy verte meg. *Petele*: Balázs Árpádot és hat társát megverték.

Kolozs Gyalú: Silódi Pétert megtámadták.

Telekd: még maguk között sem mernek beszélni a falusiak – írja az Új Élet június 25.-i száma.

Gördény-üvegcsür: Beno Albertet megverték.

Kis-nyulas: Pápai Gergelyt a lakásán verték meg. *Válaszút*: Balázs András közmunkára hurcolták.

Alsóbölkény: „minden magyart kiirtunk!” - kiabálták a község román lakói. Éjfélkor berontottak egy lakásba, és Belean Dávid és Belean Gavrilla a család tagjait e szavakkal kezdték ütlegetni „Itt Nagy-Románia van, távozzatok Budapestre!” Pápai nevu lakós apját vasvillával megszurkálták, aki másnap behalt sérüléseibe. A nagyapát doronggal verték fejbe, ő is elhunyt.

A Világosság 1945. augusztus 18.-i száma szerint panaszok érkeztek magyarok bántalmazásáról még: *Oroszfája, Felfalu, Fülöpös, Gördényszentimre, Erked* helységekből is. Volt, ahol nem engedték a magyarokat a földekre a mezogazdasági munkájuk végzésére.

Désakna: augusztus 1.-én a Petofi ünnepeken a magyar szó tilos volt az utcán, többeket fejszével fenyegettek meg.

Dicsoszentmártonban leszaggatták Petofi arcképét, *Pujonban* Fülöp Lajos lelkészt a helyi ünnepek után a saját lakásán támadták meg.

Désaknán szintén többeket megtámadták a Petofi-ünnepeken.

Szászfenesen: Nagy Györgyöt és négy társát verték meg.

Ördögfüzsesen: Székely Sándort, Hideg Imrét, Debreczeni Jánost, Tancson: Benda Katalint, Mezoaknán: Somod Sándort, Vistán: Papp Andrást és négy társát inzultálták.

Széken: Párhosz Istvánné és Borzási Ferencét románok verték meg. Aradon augusztus 14.-én magyarokat tartóztattak le.

Buzáról a magyarok félelmükben elköltöztek.

Magyarókeréken: 24 magyart, *Mérán:* Huszka Gergelyt. És Hatházi Györgyöt támadták meg.

Magyarfenesen, Szászfenesen és Szamosfalván: magyarok házait támadták meg.

A Világosság 1945. augusztus 18.-i számában írták, hogy *Alsóvalkón* olyan hangok hallatszottak, hogy „magyarok menjenek Magyarországra, zsidók pedig Palesztinába.”

Árapatakon: 30 román megtámadta az MNSZ vezetőit és református papot, a Petofi-ünnepek után 6 magyart vertek véresre.

Nagyesküllön: Kozma Jánosné házába mintegy harminc román hatolt be, emiatt többen elmenekültek a faluból.

Palatka: Juhász Józsefet életveszélyesen megfenyegették.

Dicsoszentmártonban: augusztus közepén lakodalmas menetet támadtak meg, az eredmény két halott. A hónap folyamán érkezett a jelentés, hogy Magyarmacskásról több magyarnak el kellett menekülnie.

Az erdélyi nagyvárosokban sem volt jobb a helyzet. Aradról magyarokat internáltak, *Kolozsváron* a Redout falán '48-as emléktáblát törték össze, a frontról hazatérő román katonákat ünnepélyesen fogadó magyarokat bántalmazták, Nagy Ferencet és Kováts Pált megölték.

Marosvásárhelyen a Teleki Könyvtár helyiségeibe román családokat akartak beköltöztetni, és bántalmazták a magyar gimnázium igazgatóját, Pál Gusztávot. *Nagyváradról* hasonló jelentések érkeztek.

Szeptember és december között a következő helységekből érkeztek be panaszok – ezek legtöbbször a Világosság is hírt adott - *Magyarlónán* Szilágyi Józsefnét nem engedték ki a földjére.

Székelykocsárdon magyar hadifoglyokat támadtak meg az állomáson. *Magyarberkeszen, Mezosámsondon Nagynyulason, románok garázdálkodtak. Ludvégen* egy személyt úgy megverték, hogy megvakult, a község lakói az éjszakát mezen töltötték félelmükben.

Magyarderzsérol minden magyar család elmenekült.

Zalatnán: letartóztatták a MNSZ vezetőit.

Kajántón: Nagy János református lelkész és családját megverték. A férfit gúzsba kötötték, feleségét és gyermekeit szintén összekötötték, a lelkész öngyilkos lett ezután.

Nagybányán: sorozásra váró román fiatalok felrobbantották Lendvay Márton színész szobrát.

Misztótfalun megkéselték az MNSZ vezetőjét.

Hivatalos szinten is sok sérelem érte a magyarságot. Az 1944.szeptember 2.-i amnesztia rendeletet figyelmen kívül hagyták, ha magyarról volt szó. 1945. Március 30-án a 271. sz. törvény a közalkalmazottak megtisztításáról rendelkezett. A tisztogatás afféle bosszúhadjárattal járt együtt – pl. népbírói ítéletekkel. Pl. a papság soraiban 196 magyart, és csak 7 román papot távolítottak el.

A magyarországi Független Kisgazdapárt elleni koncepció per erdélyi kapcsolódása

A romániai magyar koncepciók peres elozményei egyenként 1945-re nyúlnak vissza. 1945 júniusában László Domokos tanítóképzős diákot azért ítélte el a hadbíróhatóság hat évre, mert megszervezte a magyar diákok tiltakozását iskolák bezárása miatt. December elején Bözödi György író hurcolták meg; e hónap végén Kiss Jenő tartóztatták le a baloldali és szimpatizánsait kigúnyoló versikéi miatt. Vasile Luca magyar diplomatának úgy nyilatkozott, hogy a pártnak tudomása volt egy nagy erdélyi magyar fegyveres összeesküvéséről, amelyet az angol titkosszolgálat pénzelt. Élén egy püspök állt – még nem Márton Áron, hanem – József Miklós unitárius püspök. 1946. Januárban bekövetkezett halála bírta arra az illetékeseket, hogy az összeesküvés koncepciót egyelőre elnapolják. 1947. április 24.-én többekkel együtt

letartóztatták és bírói ítélet nélkül a Pitesti internálótáborba hurcolták Venczel Józsefet.

Júniusban Kolozsváron katonai törvényszék helyezte vád alá az „Erdély partizánjai” összeesküvo csoport 52 tagját. Kémkedés, tiltott határátlépés, székelyföldi propaganda szerepelt a vádiratban. Ezen kívül az, hogy Nagy Ferencsel, Dálnoki Veress Lajossal és Maniuékkal is kapcsolatban álltak. Vezetőjük, Unghváry Sándor letartóztatásával a „New Yorktól Budapesten és Erdélyen áthúzódó összeesküvés szálai szakadtak meg” – írta a Világosság. 13/ Arra is utaltak, hogy budapesti „Magyar Közösség”-per erdélyi megfelelője ez.

Sajnálatos, hogy a kortársak közül akkor is és ma is, milyen sokan hitelt adtak mindazoknak az állításoknak, amelyek elhangzottak. Balogh Edgár akkor és később a „Férfimunka” című visszaemlékezése szerint elhitt mindent, amit az Unghváry ügyel kapcsolatban leírtak: az Amerikából kiinduló, térségen áthúzódó, Budapestet, Kolozsvárt, Bukarestet egyaránt érinto kémhálózatról, fel sem tételezve, hogy ugyanolyan koncepciós perek voltak, ezek, mint később az övék 1949-50-ben.

O volt az, aki segíteni akart a pártnak az MNSZ személyi állománya, vezetésége múltjának felülvizsgálásával. Szerinte egyáltalán nem kellett volna beválasztani Szász Istvánt, Szász Pált és még másokat a magyar intézmények vezetéségebe. Vonatkozik ez György Lajos egyetemi tanár kinevezésére is, akit – akárcsak elobbieket – később rehabilitálták.

Balogh emlékirata azonban önkéntelenül is árulkodik a kor szelleméről, ugyanis itt az is olvasható, hogy 1947-ben Tamás Gáspár és Tóth Kálmán a Világosságban közöltek egy levélrészletet, amelyet – állította százszázalékos bizonyossággal az újság – György Lajos írt Teleki Gézának, hogy térjenek vissza Kolozsvárra és álljon baloldallal szemben kialakult ellenzék élére. Hiába tagadta György a levél hitelességét, azt is felhasználták ellene félreállítása érdekében. Évtizedekkel később, a Romániai Irodalmi Lexikon készítésekor derült ki, hogy a levél hamisítvány volt, ami a kommunista párt tudtával készszült, és ugyancsak párt tudtával használták fel kompromittáló dokumentumként György Lajos tanár, a Katolikus Status egykori elnöke ellen.

1947 nyarán-oszén összehangoltnak tunik a magyar oktatás elleni akció – ennek volt része György Lajos meghurcolása is. Rajta kívül ekkor távolították el – nyugdíjazással – az egyetemről Balogh Ernot, Bíró Vencelt. De ez a sors érte utol a szociáldemokrata Jordáky Lajost és a kommunista Lorincz Ernot, Turnovszky Sándort. Takarékosagra hivatkozva mondtak fel az év elején több MNSZ tisztségviselőnek, ugyanerre hivatkozva szüntették meg tanszékeket.

Támadás a magyar intézmények ellen

Az EMKE 1948. januárjában egyesült a Józsa Béla Atheneummal. Az új szervezet, a Petofi Közművelődési Egyesület csak névleg létezett. Másik névfelvételnek is megszűnés lett a vége: a Magyar Dalosszövetség pályafutása, Bartók Béla Dalosszövetségként 1949-ben ért véget. 1948 júliusában az EMGE, decemberben az MNSZ IV. kongresszusa havában, az Erdélyi Tudományos Intézet szűnt meg. 1948. június 19.-én az Erdélyi Múzeum Egyesület választmányi ülésén a lemondott Bánffy Miklós és Tavaszy Sándor helyére egy ún. „hetes bizottságot” állítottak: Balogh Edgár, Csögör Lajos, Gaál Gábor, Jakó Zsigmond, László Gyula, Szabédi László, Török Zoltán személyében. Mivel egy rendelet nemzeti alapon csak a román bukaresti és Iasi-i múzeumok működését ismerte el, könnyen következtethető: mi lett az EMKE sorsa. 1949 végén a 86311/49. sz. igazságügyi miniszteri rendelet az összes társadalmi szervezeteket – függetlenül nemzetiségükre – betiltotta.

A nagy tisztogatási akciókban maga Kurkó Gyárfás nem vett részt. Utoljára nyilvánosan három nappal a Luca-cikk előtt, május 19.-én a Demokrata Pártok Blokkjának központi politikai bizottsági ülésén jelent meg, amelyet Bukarestben tartottak, és ahol a gazdasági hivatalos felállítását tárgyalták. A sajtóközlemény ezután kórházi, majd szanatóriumi kezelésről adott hírt.

Az 1949/50-es új iskolaév megkezdése alkalmával a sajtó útján jelentették be, hogy a Bolyai Tudományegyetemen munkacsoport alakult a csángó nyelv kutatására. Szabó T. Attila professzor vezetésével a csoport 31 faluból már 29 ezer nyelvi adatot gyűjtött; az is megtudható, hogy háromnegyedmillió új tankönyv állt a magyar tanuló ifjúság rendelkezésére. A közölt kimutatás szerint 29 helyiségben 72 magyar tannyelvu szakiskola és technikum nyitotta

meg kapuit. (Ami a nemzetiségek összességét illeti: 3.036 elemi és óvoda, 140 közép, 92 szakiskola, 1.700 kultúrotthon működött; a Román Népköztársaság Munkáspártja vezetésének 9, az Írószövetségnek 90, a Zeneszerzők Szövetségének 85 nemzetiségi tagja volt. 617/

1949-50 a koncepciók perek idoszaka

Budapesten 1949 június 16-án jelent meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének közleménye arról, hogy június 1-15. között az Államvédelmi Hatóság orizetbe vette Rajk László volt kommunista belügy-, majd külügyminisztert, Szonyi Tibort és Justus Pált, az államellenes összeesküvéssel vádolt „trockista kémbanda” tagjait. Amint 1947 tavaszán a Köztársaságellenes per, 1949 elején a Mindszenty-per, úgy szeptember-októbere között a Rajk-per hullámai is átcsaptak Romániába.

A Bánátban a „manista-terrorista banda” tárgyalása folyt, amikor június 27-én megjelent Erdélyi Lászlótól – nyugati kapcsolatai, szociáldemokrata múltja miatt is sietnie kellett – a Trockij-Tito-Rajk címu írása. 14/ (A kihallgatásoknak ebben az első szakaszában még nem volt eldöntött: titoizmus, vagy trockizmus miatt mondanak ítéletet Rajk és társai felett). Idézet Erdélyi cikkéből: „A trockisták képviselik a gyökértelen kozmopolitizmust, ami a népi demokráciában egyenlo a burzsoá nacionalizmussal, a külön nemzeti út hangoztatásával.”

A fogalmak összekeverésének oka: a szerzo nem tudta, kikre is kell sújtni: a kozmopolitákra? nacionalistákra? Sorra kerültek-e már a hazai nacionalisták? A „külön út” képviselői? Az MNSZ-ben Kurkó vonala? Így Salamon László az imperializmusnak a tudományos életben működő ügynökeit leplezte le 15/), Robotos amiatt kondította meg a vészhangot, hogy a nacionalisták „a nemzeti egység” jelszavával állítják csatasorba egymás ellen különböző nemzetiségu dolgozókat. 16/

Jellegét, módszereit illetően, a vádak hasonlatosak a népi demokratikus országokban konstruált hasonló – lds.: Slansky, Kosztov, Rajk, stb. – koncepciók peréhez. Csak éppen akkora nyilvánosságot nem kaptak. A letartóztatásokról ugyanis, időpontokkal, nevekkal stb. éppen a dolog kényes volta miatt – az

együtt élő nemzetiség legszámosabbja, a magyarság ismert és népszerű személyiségeiről volt szó – nem adtak ki pontos közleményt. A Doncea-ügy, Patrascanu esete óta nem sok jóra számíthatott az, aki szembe mert helyezkedni a párt vonalával. Az azonban először fordult elő, hogy ilyen tömegben tartóztassanak le ismert baloldali személyeket, kommunistákat, és főleg a nemzetiségek soraiból, mint 1949-1950-ben történt a Magyar Népi Szövetség vezetőinek vád alá helyezése alkalmával.

A romániai magyar koncepciók perében volt, ami azonnal világos volt, van, amit ma sem látunk tisztán. Három pert folytattak le: a Magyar Népi Szövetség, az egyetemi és az egyházi vezetők ellen. Illetve ezt is tetszőlegesen vegyítették. Például az MNSZ volt elnöke, Kurkó Márton Áron püspökkel, Venczel Józseffel és Szász Pállal (EMGE) került egy csoportba. Őket azzal a váddal tartóztatták le, hogy adatokat szolgáltatottak ki a párizsi béketárgyalások idején és erdélyi kérdésében a magyar revizionisták álláspontján álltak.

Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Csögör Lajos, Demeter János a vádirat szerint azért tárgyaltak a Békepárttal és az Erdélyi Párttal, hogy Észak-Erdélyt Magyarországnak adják; kapcsolatban álltak Titóval és Rajkkal, és egyébként is az egész Magyar Népi Szövetség összeesküvők gyülekezési helye – vonták le az illetékesek a következtetést. Méliusz Józsefet azért tartóztatták le, mert a romániai magyar kulturális szervezetek támogatására pénzt vett át a magyarországi írószövétgtől (?), korábban a Gestapónak és az Intelligence Servicenek dolgozott; Márton Áron és Vatikán ügynöke lett; írók, szociáldemokraták, egyetemi tanárok, kommunisták, népi káderek, az EMGE, a Hitel nevű folyóirat vezetői: mint összeesküvők, kémek hazaárulók kerültek börtönbe. 17/

A legfőbb koordináló csúcsszervezet élén természetesen az amerikai kémelhárító főnöke állt. Kit otthonról vitt el egy fekete autó, egyike azoknak, amelyek lefüggönyözött ablakaival, sima rugózású üléseivel megáll egy villa, egy bérház, egy családi ház, egy hivatal előtt, Márton Áront az országútról egy másik kocsiból vitték el; Balogh Edgárt, akirol ismert, hogy már 1945-ben elfogadta a román kommunista párt állásfoglalását Erdély kérdésében, a Hunyadi László kolozsvári bemutatója után Rákóczi úti otthonából december 3-án -, hogy begyűjtse, összeszedje, kivonja a forgalomból ezeket a veszedelemes embereket.

Minden valószínűség szerint az erdélyi Rajk László szerepét Kurkó Gyárfásnak szánták. A vádak között az „elvtelen magyar egység”, magyar nacionalizmus szerepelt többek között. Bányai László és Czikó Nándor helyeselte a letartóztatásokat és azzal érveltek: Kurkó és klikkje veszélyeztette az MNSZ létét, mert ellenzékieskedésükkel odáig mentek, hogyha nem állítják félre őket 1947-ben, akkor betiltották volna az MNSZ-t. (Méliusz József azzal vívta ki a bizalmatlanságot, hogy 1946 novemberében ő vezette azt a nemzetközi újságíró delegációt, amelyik ellátogatott Kolozsvárra az MNSZ székházába, és mert ezután Kurkóról a Pravdában hosszabb írás jelent meg).

Helyzetét csak súlyosbította hogy Kurkó néhányszor személyesen is találkozott Rajk Lászlóval, tragédiáját pedig az, hogy semmit sem volt hajlandó visszavonni politikai koncepciójából, amely röviden így foglalható össze: a magyarság Romániában kiveszi a részét az ország újjáépítéséből, a szocialista rendszer alapjainak lerakásából, minden állampolgári kötelezettségének eleget tesz, alkotmányba foglalt biztosítékáról, s hogy az MNSZ politikai, gazdasági és kulturális szempontból egyaránt a magyarság érdekképviseleti szervezete legyen. E koncepción túl minden bizonnyal remélte, hogy egy nem is olyan távoli jövőben megszűnnek a nemzeteket elválasztó államhatárok, és eltűnnek az egyik nemzetet a másokkal szembeállító ellenségeskedések, elítélések.

Kurkó és mások már börtönben voltak, így nem olvashatták azokat a cikkeket, amelyek november-december között jelentek meg. Ezeken nem volt szó semmiféle letartóztatási hullámról, viszont egytől-egyig a nacionalizmust, a sovinizmust tették meg az ellenség legveszélyesebb ideológiai fegyverének! Takáts Lajos: A nacionalizmus az imperializmus romboló fegyvere címu írása három újságban is megjelent. 18/ Ez nyílt támadás volt Rajk és hazai követőik ellen: „az osztályellenség a nacionalizmus álcázott formáit használva minden áron azon igyekszik, hogy megakadályozza, vagy legalább késleltesse a társadalom elohaladását, a szocializmus építését”.

Egy hétre rá az Utunk adott helyet Lázár József: Küzdjünk a sovinizmus méregkeverése ellen címu cikkének 19/; a Népújság november 10-én közölte, hogy 23 személyt zártak ki az MNSZ marosvásárhelyi vezetéséből. A legtöbbet Erdélyi László Utunk-ban

megjelent Ítélet a kémek, imperialisták fölött! elemzése árult el. 20/ A következőket írta: nemcsak arról van szó, hogy az angolszász nagyhatalmak szerették volna megakadályozni a népi demokráciák létrejöttét a térségben, hanem arról is, hogy az 1943-ban Hitlernek ajánlott Dunakönföderáció tervét, annak akkori „füstbemenetele” után Titora bízták...

„A magyar nép irgalmatlanul lesújtott azokra, akik a szocializmust építő munkájuk eredményét szét akarták rombolni. Megsemmisítette az amerikai imperialisták felbérelt rohamlegényeit, akik tuzzal és vassal akarták „hozzakönföderálni” a Magyar Népköztársaságot és azon át a többi népi demokráciát Tito-féle jugoszláv fasizmushoz (akik) a hitleri Dunaszövetség helyére állították a titói Balkán-szövetséget”. A cikk nem hagyott kétséget affelől, hogy a „Dunakönföderáció” kiugratásával Grozát és az MNSZ-t arra figyelmeztették: nem ringathatják magukat semmiféle hasonló tervek ábrándjaiban.

1949 novemberének utolsó napjaiban a sajtó beszámolt, hogy a pártvezetés dicséretben részesítette az MNSZ-t, mivel kello buzgalommal dolgozta el Malenkov és Gheorghiu-Dej beszédét a november 24.-én Kolozsváron tartott vezetőségi ülésen. Soós Árpád a közmuvelodési bizottság nevében a letartóztatott Balogh Edgár helyett olvasta fel az esti tanfolyamokkal foglalkozó beszámolót. Czikó Nándor általában a sovinizmus és a nacionalizmus elleni harc fokozásáról beszélt.

Bányai László alelnök képviselte leghatározottabban azt az álláspontot, hogy „az imperialisták becsempészik ügynökeiket a demokratikus szervezetekbe, akik a tömegek félrevezetésével igyekeznek megbénítani a szervezetek munkáját. Ezért fokoznunk kell az éberséget, és meg kell akadályoznunk ezeknek az ügynököknek minden mesterkedését, még mielőtt ártanának, vagy megbontanák a demokratikus szervezetek egységét, és fel kell számolnunk földalatti munkájukat. Ezek az imperialista ügynökök jelen vannak és megbújnak ott, ahol a legjobban burjánzik a polgári nacionalizmus”. 21/

Amint az 1948-as évben, úgy 1949-1953 között is az új vezetés szerepe, beleértve Kacsó Sándor radikális gondolkodású székely író, aki a második bécsi döntés után a Dél-Erdélyben maradt magyarság szellemi vezetője lett, Bányai Lászlót, Juhász Lajost, Révy Ilust, akik

az MNSZ-nek mindig a balos csoportjához tartoztak, a Czíkó fivérek, abban merült ki, hogy közvetítette és végrehajtotta az RMP Központi vezetősége határozatait.

Az 1950-51-es esztendő a begyűjtési terv teljesítésének, a zsiroparasztság szabotázscelemekényei leleplezésének éve volt, amelyet az MNSZ hírlapírói hazafias cselekedetének neveztek. 1950 elején az RMP-nek „Az osztályharc jelenlegi szakasza Romániában” határozata alapján 22/ megállapították, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején a gazdasági életben egyaránt megtalálható a szocialista, a kisárutermelői és a kapitalista szektor, s ez kihat az ideológiai életre is.

Az osztályellenség legfontosabb fegyvere változatlanul a kozmopolitizmus volt – ez utóbbihoz kapcsolódott a kolozsvári magyar egyetem, magyar foiskolák, színház, sajtó, irodalom elleni támadás, a nyilvánosan jelentkező bíráló, az azt törvényszerűen követő önbíráló nem véletlenszerűen, hanem egy jól felépített folyamat részeként. 1950-re ugyanis a tisztogatásnak már áldozatul esett az MNSZ népfregetos szellemi csoportja, az amolyan látszatszervezet lett.

Önkéntelenül adódik a kérdés: miért volt szükség arra, hogy tovább éljen az MNSZ és a többi nemzetiségi szervezet? Vajon azért, mert nem akadtak olyanok, kik már 1950-ben „önként” felozlatták volna? A magyar kulturális és tudományos intézetek megszüntetésének jól elokészített elozményeinek ismeretében – ez olyan sorrendben történt, ahogyan Luca 1947. májusi cikkében sorolta -, még váratlan tényezőket is beleszámítva feltételezhetően egy előre felépített stratégia határozta meg sorsát, élettartalmát. Ebben a román pártot messzemenően segítették mind a nemzetközi események, mind az MNSZ megmaradt vezérkara.

Verifikálás a magyar felsőoktatási intézményeknél

1950-ben Kurkó és társai már letartóztatásban voltak. Folytak a kihallgatások: volt, ki tagadott, volt aki azonnal átlátta (valószínű a moszkvai perek ismeretében), hogy fölösleges a tagadás, volt akit segíteni akarta a pártot és önként kereste a bűnt soraikban és önmagában. 23/ A kihallgatások során felmerülnek nevek, bent lévők

és kintlévoké, elvtársak, kollégák, barátok, vitapartnerek nevei. Mindenki gyanús volt tehát, aki még szabadlábban volt.

Az irodalmi egység felszámolásának jegyében, a nacionalisták, burzsoá elhajlók, kozmopoliták elleni ideológiai harc jegyében elsoként a Bolyai Egyetem magyar irodalomtörténeti tanszék munkásságát vizsgálták meg. 24/ Bírálóban nem volt hiány, ami azért volt életveszélyes, mert nemcsak úgy általánosságokról volt szó, hanem konkrét nevek hangzottak el, a Hittel, az Erdélyi Fialatok, a transzilvánizmus képviselőin kívül, akiket korábban félreállítottak, kutatók, tanárok nevei.

Például, hogy a néprajzos Faragó József kritikátlanul idézte a polgári szerzőket; a szellemtörténet uralja Jancsó Elemér és Abafáy Gyula egyetemi előadásait; Szigethy József a szovjet kézikönyvek helyett Lukács Györgyöt használta fel. A Korunk marxista szerkesztője, Gaál Gábor, Kurkó Gyárfás tanácsadója is, mint Lukács-tanítvány lett kipellengérezve. 25/ A magyar irodalom tanszéket júniusban követte a történelem tanszék és tanárai: az „idealista” Jakó Zsigmond, a „polgári iskolák hatása alatt álló” Bodor Andor és mások.

A magyar felsőfokú intézmények tevékenységének 1950 tavaszán-nyarán folyó felülvizsgálata azt a célt szolgálta, hogy több magyar tanárt eltávolítsanak onnan – pl. Jakó Zsigmondot, Jancsó Elemért -, és hogy megindokolják felszámolásukat a megfelelő román intézményekkel való összevonás, egyesítés formájában. A nyár folyamán sorra került az összes magyar művészeti foiskola, az Állami Magyar Színház, az írószövetség kolozsvári fiókja, a kiadók és az irodalmi újságok.

Az írószövetség kolozsvári fiókja 1951. március 9-11. ülésén a „szocreál” volt az elfogadott mérce, és dicséretnek számított, ha kijelentették valakirol, hogy Sztálinról írta legszebb versét 630/, vagy ha muve témájául a tervgazdálkodás, az ipar, a kollektivizálás eredményeit választotta. Nem véletlen, hogy a Kolozsváron megjelenő Irodalmi Almanach 1951/4-5-ös számának vitáján a foreferátumot a megbírált Gáll Gábor tartotta, aki abból a szempontból vizsgálta meg az ott közölt publikációkat, hogy megfelelnek-e azoknak a követelményeknek, melyek Lenin és Sztálin tanításaiból az irodalomra hárulnak. Az irodalom tükrözi-e a pártnak, a munkásosztálynak, a népnek a harcát szocializmus adott szakaszában, megállja-e a helyét a folyóirat abban a küzdelemben, amelyet romániai irodalom folytat a

békéért, a szocialista realizmusért. A kép, melyet Gaál Gábor felmutatott, lehangoló volt. „Az Irodalmi Almanach szóban forgó kettos számában sem augusztus 23-a, sem november 7-e, sem pedig párt és a nép másik nagy ünnepe, a párt főtájkárának születési évfordulója egyetlen szépirodalmi darabnak sem tárgya”. 26/

Ebben a számban jelent meg Takáts Lajos igen tanulságos cikke is Cselekvő hazafiság címmel. A következőket írta: A sztálini nemzetiségi politika elveit követő irányítás következményeként, „az együttlakó nemzetiségek soha nem látott eredményeket tudnak felmutatni”, az 1950. december 3-i néptanácsi választásokon 13.000 nemzetiségi képviselőt választottak meg; 399 kollektív gazdaság tagságában jelentős a nemzetiségiiek száma: 12.645 fő; több művészt, értelmiségit a Román Népköztársaság Állami Díjával tüntették ki; a nemzetiségi kultúrotthonok száma 1.600; 17 napilap és 43 folyóirat jelent meg nyelvükön (ebből magyarul 7 újság és 35 folyóirat) 5.500.000 példányban; 1944-1950 között 3.200 könyv jelent meg 10.000.000 példányban (magyarul: 2.500.000 példányszámban). Bukarestben és Iasiban jiddis nyelvű, Nagyszebenben és Temesváron német, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Nagyváradon magyar nyelvű állami színházak működtek.

Még sokatmondóbb az a kimutatás, amelyet az 1950/51-es iskolai tanévrol közölt Takáts. Ebben ugyanis már benne vannak az 1950 tavaszán-nyarán tartott értékelések is. Konkrétan: hogy megszüntek az önálló magyar művészeti intézmények, beolvadtak a hasonló román intézményekbe, és mint azok tagozatai működtek tovább. Az indokok között változatlanul a nacionalizmus, polgári ideológiák hatása szerepelt, emiatt „felügyelet alá kellett helyezni” őket, és egyébként is a külön intézményrendszer – láttuk 1947-be is – a román kommunista párt szerint a nemzeti elzárkózás potenciális lehetőségét hordozta.

1949 novemberében: Csögör, Szász Pál, Korparich Ede, Kurkó, Méliusz, Balogh került letartóztatásba; 1950 februárjában: Lakatos István, Pásztai Géza, Venczel József, Bodor Bertalan, Teleki Ádám. Tavasszal néhány napig Jakó Zsigmondot és Tokés Istvánt is lefoglalták; májusban Gaál Gábort kizárták a pártból; 1951 áprilisában Bustya Dezsőt és Dobri Jánost tartóztatták le. Márton Áron püspök utóda Boga Alajos, és Boga utóda, Sándor Imre is sorra került 1951 tavaszán.

Júniusban ugyanakkor pótnyomozási szándékkal Balogh Edgárt kiengedték a bortönbol. A következő hónapban július 30-án megkezdődött Márton Áron és társainak – Szász Pál, Kurkó, Venczel, Lakatos, Teleki Ádám, Korparich, Bodor – pere; 1951. szeptember 10-17. között görög katolikus papok álltak a katonai bíróság előtt. Az év végén a 81 éves Pacha Ágostont, Temesvár katolikus püspökét 18 évre ítélték. 1952. február 22.-én kolozsvári magyar értelmiségiek kerültek munka- és internálói táborokba.

1952. augusztus 22.-én, egy nappal a román kiugrás 8. évfordulója előtt, újból letartóztatták Bustya Dezsőt és 17 társát – közöttük később ismertté vált írókat: Bodor Ádámot, Palocsay Zsigmondot és másokat. Egy hétre rá Jordáky Lajos következett, szeptember 1.-én újra lefoglalták Balogh Edgárt.

Az új tanévben egy egész sor tanárt távolítottak el a Bolyai Tudományegyetemről: Jakót, Szabó T. Attilát, Benko Samut, B. Nagy Margitot, Hajós Józsefet, Csehi Gyulát, Tordai Zádort, de még a balos kommunista Nagy Istvánt is. December utolsó napjaiban újból letartóztatásba került Szabó Zoltán, Dobri János; a karácsony is tragédiát tartogatott: Vacarestiben agyonverték Demeter Bélát, akit másfél évvel előtte az ÁVH adott ki Romániának.

Magyarországon Nagy Imre reform kommunista programjában 1953. júliusában fontos gazdasági, politikai reformokat léptetett életbe. Ez into példa volt a román párt számára is. 1955-ben szabadlábra helyezték a MNSZ volt vezetését kit úgy, hogy perújrafelvétellel rehabilitáltak (Balogh Edgár), kit úgy, hogy semmisnek vették a benn töltött éveket (Méliusz József). Kurkó az MNSZ elnöke, Márton Áron római katolikus püspök, Venczel József egyetemi tanár, Lakatos István Erdély autonómiájának híve azonban csak az 1964-es általános amnesztia idején szabadult. Az irodalmi életben jelentkező új szellem nem tudták a politikai életet is friss áramlattal megtölteni, bár a lakosság körében tapasztalható engedetlenség miatt hazaengedték a Duna-csatorna építésénél sínylodo több tízezer politikai foglyot.

Jegyzetek

1. Dreptate /D./, 1944. Septembrie, 23.

2. U.o. 1944. Septembrie. 25.
3. Erdély, 1945. január 29.
4. Gál Mária: Haláltáborok itthon. In. Erdélyi Napló, 1997. május 20.
5. Romania Libera, 1944. Noiembrie. 6.
6. Lipcsey Ildikó: A Maniu gárdisták. -- Kritika, 1989 10 nr. 24-26 p. ; Új Magyar Központi Levéltár. /U.M.K.L./ Budapest, Sz.n./1964. Magyar kisebbség helyzete Romániában. Erdélyi anyag. Az erdélyi magyarság ellen 1944. Augusztus 23. A romániai katonai megszállása /óta elkövetett atrocitások.; Frunza Victor: Istoria partidului Comunist Roman. Nord, 1984. II. vol. 174. P.; L. Reuben H. Markham: Le Roumanie sous le joug soviétique. Paris, Colman-Lévy, 1949.; Nicolette Franck: La Roumanie dans l'engrenage. Comment le Royaume est devenu republique populaire. /1944-1947/. Paris, Ed. Révesier Séqueia, 1977.
7. Méliusz Józseffel beszélget Molnár Gusztáv. „Vallani egyre vallani.” In. Forum. /Bukarest/, 1983. Március 20-21.
8. U.M.K.L. sz.n./1964. A magyar kisebbség helyzete...
9. Világosság, 1946. Március 7.
10. Nagy Zoltán Mihály: Kolozsvár az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatás időszakában. -- Kolozsvár 1000 éve. Kolozsvár, 2001, 314. P.
11. Új Magyar Központi Levéltár. /U.M.K.L./ Budapest, Sz.n./1964. Magyar kisebbség helyzete Romániában. Erdélyi anyag.
12. UMKL. sz.n./1964.
13. V. 1947. június 27
14. Erdélyi László: Trockij-Tito. I., 1949. június 17.
15. I., 1949., június 30.
16. I., 1949, szeptember 10.
17. A perekrol kevés forrás áll rendelkezésünkre: Balogh: Férfimunka, és Méliusz József: A Horace Cockery Muzeum, Kriterion, 1983.c. regénye: illetve követi jelentések: lsd. P.T.I.A. 00245/50. Ebben Bányai és Czikó Lorincz kijelentették: mindenért Kurkó a felelos, s ha nem tartóztatják le, az MNSZ létét sodorta volna veszélybe.
18. Contemporanul: 1949, november 1., U., 1949. november 17., Népújság, 1949. november 21.
19. U., 1949. november 24.

20. U., 1949 október 1.
21. U., 1949 november 19.
22. I., 1950. április 9.
23. Balogh Edgár írja: vallomása szövegében nem hagyta ki „az erkölcsileg kötelező bírálatot és önbírálatot”, remélte, hogy „tényközlései segítik a felsőbbiséget is a helyes tájékozódásban”. Férfimunka... 344.
24. U., 1950. április 13.
25. U., 1950. április 29.
26. Ld.: Gál felszólalását
27. Irodalmi Almanach. 1951. 4-5. 785-791.

A Sziguranca átalakulásának folyamata: a Szekuritaté 1948-1965 között

Nem véletlenül 1924-ben került sor a román belügyi szerveknél az első komoly átszervezésre. Ettől kezdve működött a Sziguranca és utódja a Securitate hatvanöt esztendőn keresztül gondolatrendőrséggént. Ekkor történt ugyanis, hogy a Komintern határozatát átvéve, az akkor még legálisan működő román kommunista párt felvette programjának a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó fejezetébe a lenini önrendelkezési elvet „egészen egyes területeknek a román államtól történő elszakadásáig”. Konkrétan meg is nevezték mely területekről van szó: amelyek az 1920-as párizsi békeszerződések után kerültek Romániához. (Bukovina, Besszarábia, Dobrudzsa, a Bánát és Erdély.)

Elmondható tehát, hogy a Sziguranca figyelmének középpontjában elsősorban nem a társadalmi megmozdulások letörése és az ellenzéki pártok kormányellenes tevékenységének ellenőrzése állt, hanem a nemzetiségi mozgalmakkal, a területi revizionizmussal, az irredentizmussal szembeni hatékony fellépés, és a külföldi országok Románia ellen irányuló felderítő, kémtevékenysége. Nem nehéz párhuzamot vonni a leírtak, illetve az SRI 1995 novemberi jelentése

között, amelyben az irredentizmus és a Magyarországról Romániába irányuló kémtevékenység szintén központi helyet foglal el.

A Sziguranca 1944-45 között résztvett körülbelül 70 ezer vasgárdista letartóztatásában, az antikommunista nemzeti ellenálló csoportok fölszámolásában, és a szintén körülbelül 70 ezer szász és sváb Szovjetunióba való deportálásában. Továbbá a kommunista vezetés alatt álló Belügyminisztérium keretében az államapparátus megtisztításában a vasgárdista, fasiszta valamint a demokrata és polgári elemektől, a Királyi Ház Hírszerző Szolgálat, a Nemzeti Parasztpárt Felderítő Szolgálat, a Román Hadsereg II. Ügyosztálya, a Különleges Hírszerző Szolgálat, a Légionárius Mozgalom Információs Szolgálat felszámolásában és átalakításában.

A 221. Számú rendelettel hozták létre 1948. augusztus 30: a Nép Biztonságának Foigazgatóságát (Directia Generala a Securitatii Poporului), a DGSP-t a belügyminisztériumban. E mellett 1951. április 2-ig a Minisztertanács Elnökségének alárendelve megmaradt a külso és belso kémelhárítási feladattal ellátott Különleges Információs Szolgálat is. A DGSP miniszteri rangú foigazgatójának Gheorghe Pintilie (eredeti nevén: Pantelei Bodnarencu) nevezték ki. Két helyettese, államtitkári rangban egy besszarábiai zsidó, Alexandru Nicolschi (Boris Grumberg), akit 1941-ben a Szovjetunió javára történő kémkedés miatt zártak börtönbe és a bukovinai, ukrán származású Vladimir Mazuru (Mazurov) lett. Mindhárman a szovjet titkosszolgálat állományába tartoztak.

A 221-es rendelet szerint a DGSP feladata: „a népi demokratikus rendszer és a Román Népköztársaság biztonságának védelme a külso és belso ellenséges összeesküvés ellen.” Feladatuk teljesítése érdekében egyedül a Securitate-nak volt joga eljárást eszközölni azok ellen, akik a demokratikus rendszert és a nép biztonságát veszélyeztették. Hatásköre az egész országra kiterjedt. A hatóságoknak - szól a dekrétum - fel kellett lépni a reakció ellen, mivel azok akadályozták az ország iparosítását, a mezôgazdaság szocialista átalakítását, feszültséget keltettek, terrorizáltak egyes vidékeket, bizalmatlanságot keltettek a szocialista rendszer jövője iránt, egyszóval akadályozták a szocialista forradalom folyamatának „kiteljesedését”.

Ezek az okok olyanok voltak természetesen, amelyekkel bárkit bármikor meg lehetett vádolni, eljárást lehetett ellene indítani a

megfelelő következményekkel - akárcsak az ún. „népi demokratikus” országok bármelyikében -, az osztályharc kiéleződésének hosszabb-rövidebb szakaszában.

Miután Románia szovjet érdekszférába került több olyan intézkedés bevezetésére került sor, amely súlyosan megsértette a nemzet méltóságát azáltal, hogy

1./ a szovjet hatalom kulcspozíciókat szerzett magának az elnyomó és az információs apparátusban, majd

2./ a leglényegesebb struktúrákat Moszkva általános politikai érdekeinek rendelte alá. Ez a folyamat lényegében lezajlott 1944-48 között, amikor is a Különleges Információs Szolgálatot, a Szigurancát, a Csendőrséget és a Rendőrséget megtöltötték szovjet ügynökökkel.

A „Securitate fehér könyve” szerint: Nicolschi Alexandru (eredeti neve: Grumberg Boris, orosz-zsidó), lényegében a Securitate második embere volt, Sergiu Nicolau (Szergej Nikonov), Pintilie Gheorghe (Bondarenko Pantelij, ukrán származású), Mazuru (Mazurov) Vladimir, rendkívül magas pozíciókat foglaltak el Romániában a titkosszolgálatoknál. A szovjet tanácsadókat ma is egyértelműen ügynökként kezelik Romániában. Vezetőjük 1944-47 között Dimitrij Gheorghievki Fedicikin Balkán-szakértő volt; 1949-1953 között Alexandr Saharovski követte őt ezen a poszton.

Ezek a szovjet, többségükben az NKVD-nél szolgáló tisztek tanították román kollégáikat a szakma feladataira, azonban román szempontból minden lényeges információt Moszkvának továbbítottak. Ezen túl ügynököket is toboroztak - nyilvánvalóan szintén Moszkvát informálandó - az államapparátusból és a Belügyminisztériumból, és őket a nyugati országokban végzett tevékenységük céljából is felhasználták.

A DGSP tíz központi igazgatóságból állt. Helyi kirendeltségei: Bukarest, Brassó, Kolozsvár, Konstanca, Galac, Pitesti, Szeben, Szucsava és Temesvár voltak:

I.-es Igazgatóság (belső hírszerzés)

II-es Igazgatóság (szabotázs elhárítás)

III-as Igazgatóság (elhárítás a büntetés végrehajtásban)

IV-es Igazgatóság (katonai elhárítás)

V-ös Igazgatóság (bunüldözés)

VI-os Igazgatóság (a minisztériumok védelme)

VII-es Igazgatóság (muszaki részleg)

VIII-as Igazgatóság (állomány)

IX-es Igazgatóság (a Román Munkáspárt politikai irodája)

X-es Igazgatóság (adminisztráció)

1950 januárjától a helyi kirendeltségeknek naponta részletes jelentést kellett összeállítani, amely tartalmazta a hangulatjelentést is, és azt 5 óra és 5 óra 30 perc között telefonon olvasták be a központi szervnek, amelynek alá voltak rendelve. Érdekes adalék, hogy az 50-es években egy szekuritatis tiszt havi „normája”, aki a levélcenzúránál dolgozott 1200 levél volt.

1951 március 30-tól az 50-es számú rendelet értelmében a DGSP neve Az Állam Biztonságának Főigazgatóságára változott. 1952. május 27-ike után leváltották Teohari Georgescu belügyminisztert és helyére Alexandru Draghicit nevezték ki. 1952. szeptember 28 és 1957. március 19 között Pavel Stefan váltotta fel. 1957. március 20 és 1965. március 17 között ismét Draghici töltötte be ezt a tisztséget.

A szovjet tanácsadók, a testület és a szovjetek szempontjából hû emberek létszámának megkétszerezôdése az új, Teohari Georgescut követô Alexandru Draghici belügyminiszter kinevezéséhez fûzôdik 1952-ben. Ugyanis a zsidó származású Georgescu - a román szakirodalom tartja ôt így számon, követve a hagyományt, mely szerint Romániában mindenkit nemzeti hovatartozás szerint sorolnak be ilyen vagy olyan kategóriába - épp úgy a szovjetek embere volt, mint a román Draghici, akinek súlyos folt volt az életrajzán magyar felesége. (Az ô kiadatását kérték több ízben Magyarországtól a román hivatalos szervek.) Draghicinek tulajdonítják a Securitate Vizsgálati Igazgatósága mellett két új, attól független Igazgatóság felállítását 1953-55. között, nevezetesen a Katonai Kémelhárítási Igazgatóságot és a Megtévesztés Igazgatóságát.

Ebben az idôszakban a román titkosszolgálatoknál teljhatalommal rendelkezett a belügyminiszter-helyettesi rangban lévô szovjet tanácsos, Pintilie Gheorghe (Bondarenko) 1952 szeptember 20. után a DGSP kivált a belügyminisztériumból és egy új minisztérium, az Állambiztonsági Minisztérium (Ministerul Securitatii Statului, MSS) hatáskörébe került. 1955-ben egyesült a Belügyminisztérium és az Állambiztonsági Minisztérium. Viszonylag rövid ideig, Berija haláláig

tartották fenn a „K” részleget, a börtönökön belüli titkosszolgálatot, amely a rabok között működött.

1956. június 11-ével az 1361-es minisztertanácsi határozatot követően ismét átszervezték a Belügyminisztériumot:

Biztonsági Csoportfonökség, amely átvette a DGSP struktúráját a következő változásokkal:

I. Főigazgatóság (belső információgyűjtés)

IV. Főigazgatóság (Szabotázsellenes feladatok)

V. Főigazgatóság (elhárítás a hadseregben)

VI. Főigazgatóság (szállítás)

VIII. Főigazgatóság (bírószabványok)

IX. Főigazgatóság (a Román Munkáspárt vezetésének védelme)

Belső Csoportfonökség. Ez felelt a rendőrségért és a börtönökért.

Ezen kívül a különböző főigazgatóságok hatáskörébe tartozott az oktatás, a levéltár, az elítéltek szállítása, a levélcenzúra („F” részleg), a rejtjelezés, a műszaki részleg.

1949-ben először a Policiát helyettesítették a Miliciával – 1953-ra 40.000 főre emelték a létszámát -, majd a Csendőrség helyett létrehozták a Szekuritate egységeit. E testülethez 1951-ben összesen 30.600 tiszt, altiszt és civil tartozott. Az 1956-os magyarországi eseményeket megelőző változások, s maguk az események arra készítettek a pártvezetést, hogy megsokszorozzák a testületet. Következés képen rövid idő alatt 165.000-re emelkedett a számuk.

A Szekuritate Hírszerző Szolgálat (Directia de Informatii Externe, DIE) kiépítése 1949-1953 között a romániai szovjet tanácsadók vezetője, Alexander Mihajlovics Szaharovszki nevéhez fűződik. Jellemző, hogy a DIE-nél kezdetben 700 szovjet katonai tanácsadó működött, több, mint az egész Szekuritaténál.

Az 1951-es átszervezés alkalmával földrajzi szempontból osztották fel a szervezetet, az egyes igazgatóság feladata politikai, katonai, gazdasági információ gyűjtés a nyugati államokról és a szocialista országokról, adatgyűjtés a román emigrációról, a követségek „bepoloskázása”, ipari kémkedés, kémkedés a NATO országok ellen, dezinformáció közvetítés felőlük a Szovjetunió valós helyzetéről, céljairól.

Az újabb román szakirodalom hangsúlyozza: a román titkosszolgálatok által szerzett információkat azonnal át kellett adni a

szovjeteknek, tehát az egyes titkosszolgálatok a népi demokratikus országokban a szovjet meghosszabbított keze volt, struktúrája a szovjet PGU (Pervoje Glavnoje Upravlénijje) nyomán lett kialakítva. A DIE külső rezidensei közvetlenül a PGU, majd utódja az NKVD és a KGB ellenőrzése alá tartoztak. Gyakran nem is voltak román állampolgárok, mint a Magyar Kommunista Párt régi tagja, Fülöp Erno, aki a Nyugat-Németországi Román Kereskedelmi Kirendeltségnél dolgozott fedésben, más esetben nem voltak román származásúak, akiket szintén számon tartottak akkor is a káderlapokon, illetve napjaink szakirodalmában.

Ezt a korszakot röviden úgy jellemzik, hogy a román titkosszolgálatok élén szovjet kémek - szovjet tanácsadók - álltak egészen 1964 decemberéig. Először említik a transznisztriai származású ukrán zsidó Pantyelej Bodnarencot, román nevén Gheorghe Pintilie, akit 1928-ban az NKVD küldött Romániába, ahol a Szovjetunió javára történo kémkedés miatt ítélték el 1937-ben húsz év nehéz börtönre. Itt került közeli kapcsolatba Gheorghiu-Dejel, Teohari Georgescu későbbi belügyminiszterrel és Josif Chisinevschivel. Főris István meggyilkolásában személyesen vett részt, 1944 után Ana Pauker NKVD-s tiszt környezetéhez tartozott, több romániai koncepció per kiterveleje. Patilinet méltó társának tartják Ana (Grossman) Tomát, Grünberg Borist (Alexander Szergejevics Nicolschit)- valamennyien zsidó származásúak.

A magyar zsidó származású Wilhelm Einhorn szintén, az egykori spanyolos feladata az volt a második világháború alatt, hogy a magyar és román hadifoglyok körében az NKVD megbízásából beszervezzen. 1944-ben a Szigurancához került, majd a kolozsvári Szekuritatehoz, végül 1951-ben a DIE-hez. Adalbert Izsák Einhornhoz hasonlóan Budapesten egy szovjet felderítő hálózatot hozott létre a második világháború idején. 1944. augusztus 23. Után Romániába érkezett, mint szovjet katonai tanácsadó és Erdély helyszínnel a DIE ezredese lett.

Ami a DGSP (Directia generala a Securitatii Poporului) állományát illeti 1949. február 1-hez képest, amikor 3549 fő tartozott a személyi állományába, 1951-ben ez a szám megsokszorozódott. Pontosabban: 15.280 személy tartozott ide, de ez a szám 1956-ban 25.468-ra emelkedett.

Nemzetiségi szempontból 1949-ben a Securitate összetétele 1949-ben a következő képen alakult:

Fotisztek:

38 román, 15 zsidó, 3 magyar, 2 ukrán 1 cseh, 1 örmény

Központi apparátus:

800 román, 127 zsidó, 7 magyar, 5 orosz, 6 görög, 2 örmény, és egy-egy jugoszláv, cseh, bulgár, lengyel, német, olasz

Bukarest:

260 román, 22 zsidó, 2 magyar, 1 orosz, 1 örmény, 1 lengyel

Vidéki Kirendeltségek:

1781 román, 192 zsidó, 205 magyar, 15 orosz, 12 jugoszláv, 5 cseh, 4 német, és 3 –3 bulgár, görög és örmény.

A titkosszolgálatoknak megvannak a maguk módszerei, klasszikus felépítésük, feladataik. Így működtek a nyugati demokráciákban és Romániában a két világháború között. Ezzel szemben a Népbiztonsági Általános Igazgatóság fő feladata - akárcsak a magyar ÁVH-nak - azon személyek letartóztatása és ügyének kivizsgálása volt, akik a kommunista rendszert veszélyeztették. Vagyis a nemzet biztonsága helyébe az állam biztonsága került, amely nem esett egybe.

A Securitate-t bemutató „Fehér könyv” ezúttal nem tér ki részletesebben arra - miként például az amerikai kormány leköszönt tanácsadója, Charles Gáti történész tette -, hogy ti. az állambiztonsági szolgálat embereit olyan rétegek közül toborozták, akik „nemzetidegenek” voltak, hanem csak arra utal, hogy: az állománnyal szemben mindössze azt a minimális követelményt támasztották, hogy legalább hét elemije legyen.

A vallatók félanalfabéta, műveletlen emberek voltak, s ezt a tényt a szovjet tanácsadók jól kihasználták. A titkosszolgálati tisztnek ezen túl még arra kellett törekedni, hogy egy olyan információs ügynöki hálózatot hozzon létre, amely - mint a hatalom „szeme és füle” - képes volt az államot az őt érdeklő legjobb és hasznosabb információkhoz juttatni. A zsarolás a leggyakrabban használt módszere volt a beszerzésnek.

A koncepciók perek fő lebonyolítója, a Securitate segítette a romániai kommunista pártnak az egymással szembenálló csoportok likvidálásában. 1948-58 között az internálások, kényszerlakhely kijelölések, kényszermunkatáborok felállítása tartozott a fő

feladatköréhez. (Az internáltak 15-16 év után térhettek vissza otthonukba.)

Az aktív román ellenállás, még inkább az 1956-os magyarországi események romániai következményeinek fölszámolása jelentős változásokkal járt együtt. A történelekből azt a tanulságot vonta le a Securitate, hogy nem volt megfelelő a besúgóhálózata.

Például Kolozsváron 9000 diákra és 700 tanárra mindössze hét informátor jutott. Ezért az 1956/15. az 1956/54. és 109. számú rendelettel a Securitate parancsot adott ki az ügynökhálózat felülvizsgálására, és a diákok és tanárok köréből megbízható, új informátorok toborzására. Egyúttal erősítette a nemzetbiztonság védelmére vonatkozó szabályzókat. Az első rendelet kibocsátását követően az informátorok 70 százalékát elbocsátották.

Mivel Romániában nem került sor fegyveres felkérésre, forradalomra a hatalommal szemben, mint az NDK-ban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon; „jutalmul” 1958-ban a Szovjetunió megszüntette katonai és egyéb szakértőinek (BM) jelenlétét Romániában. Ezzel valóban lezárult egy fejezet a Securitate történetében is. A „Fehér könyv” azt sugallja, hogy így az idegen, külföldi (a Szovjetunió jelenléte) és belföldi (zsidó, magyar és más nemzetiségű kapitányok, szekus-tisztek eltávolítása) befolyásától megszabadulva a Securitate „népbaráttá” vált. Az 1995-ben megjelent kiadvány összeállítói előszeretettel munkálkodtak a jó szekus tisztt és altiszt image -nek megteremtésén.

Felhasznált szakirodalom:

Cristian Troncota: Istoria serviciilor secrete romanesti de la Cuza la Ceausescu. Bucuresti, Editura Ion Cristoiu, 1999.

Alexandru Sauca: K.G.B.-ul sirevolutia Romana. Bucuresti, Editura Miracol, 1994.

Marian Ureche: Servicii secrete. Bucuresti, Editura Fundatiei „Romania de maine”. 1995

VI.

A magyarországi forradalom hatása és következményei Erdélyben

1/

”Amikor börtönbe érkeztem, a folyósó legvégén leültettek a cementre. Akkor megjelent egy cigány kovács és a rozsdás, vastag vasakat kezdte felnittolni a lábamra. Azt hittem csak álmodom, vagy elájulok...csak most értettem meg igazán, hogyan verik rá a vasat az emberre, mint a régi betyárokra. Bár az otthoni nadrágom szárát rácsavarta a kovács a bokámra, s úgy tette rá a vasat, mégis hideg volt. Pár nap múlva elnyutte, elvágta a nadrágszárát. A kezünk egy hétig hátra volt bilincselve, de amikor a kézfej megdagadt, előre vették és a T alakú láncsal az alsóhoz kapcsolták úgy, hogy a két kezét csak középmagasságig lehetett felemelni.” Balaskó Vilmos előbb halálraítélt, majd életfogytiglanos, református lelkipásztor

A Romániában élő magyarság a forradalmat megelőző időszakban

2/

Gheorghiu-Dej 1945-ben önmaga számára kitűzött négy nagy céljából 1956-ra ketto: leszámolás a polgári örökséggel, ellenfelei eltávolítása a pártból, már teljesült. Romániában 1953 után egy Sztálin nélküli sztálinizmus erősödött meg, 1956-ban az SZKP XX: kongresszusa után sem történt meg a desztalinizáció. 3/ Gheorghiu-Dej kategórikusan visszautasította, hogy önkritikát gyakoroljon, amelyet a legfelsőbb vezetés részéről egy elenyésző kisebbség, így Miron Constantinescu és Iosif Chisinevschi felvetett. 4/ Lényegesen nagyobb volt a hatása a Nagy Imre-féle kormányprogramnak és a XX. kongresszusnak a romániai magyar reformkommunisták körében. Márciusban Szabédi László, a Bolyai Egyetem tanára egy nyilvános gyűlésen vetette fel a magyarság egyenjogúságának kérdését. 5/ Román részről néhány konkrét engedményt kellett tegernek. 1956. júliusában határozat jelent meg az oktatás színvonalának emeléséről. Ugyanakkor kimondták, hogy a nemzeti kisebbségek iskoláiba csak akkor vezetik be a román nyelv tantárgyat, ha anyanyelvükön jól írnak és olvasnak. A román nyelv, mint kötelező tantárgy bevezetésére e

szerint a nemzeti kisebbségek iskoláiban a második osztályban került sor; Románia történelmét és földrajzát ugyanitt a felső tagozatban vezették be. 6/

A júliusi határozat része volt, hogy 1956 novemberében megalakították a Nemzetiségi Főigazgatóságot és az 1957–58-as tanévtől már 15 tanuló esetében indíthattak ötödikes és 10 tanulóval hatodikos és hetedikos nemzetiségi osztályokat.

Művelődés és Napsugár címmel magyar művészeti és gyermekújságot jelentettek meg, újjászületett a kolozsvári Irodalmi Kör, megjelent Kós Károlytól a Varjú nemzetség és a Budai Nagy Antal, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó új sorozatot ígért, a két világháború között megjelent könyvek újrakiadását, beleértve a polgári írókat is.

Az irodalmi újságok tartalmán is érezhető volt a változás. Az Igaz Szó-ban 7/ Jancsó Elemér emlékezett meg az "utolsó polgári íróról", Kuncz Aladáról, ugyanitt 8/ Páskándi Bencze Sándor szobrászt „székely Rabelais”-nek nevezte – egy évvel ezelőtt székelyt említeni egyenlő volt a faji mítosszal. Egymás után szervezték újjá több magyar múzeumot, könyvtárat. Márciusban Székelykeresztúron nyílt múzeum, júliusban a nagyszalontai Arany János Múzeum helyreállítását vették tervbe, szó esett a szatmári és segesvári múzeumról. A párt központi magyar nyelvű napilapjában 9/ Beke György arról tudósított, hogy helyreállítják Aradon a vértanúk szoborcsoportját, amit 1925-ben bontottak le, és a magyar olvasók a központi magyar napilapban, az Előrében nyomon követhették a bukaresti Zalomit utcai Petőfi Ház restaurációs munkálatait.

Magyar-román kapcsolatok

A két ország viszonyát 1956 előtt és után is látszatbarátság jellemezte. Például amikor 1945-ben Groza a határok légiesedéséről beszélt, a Magyarországra utazók számára bevezették az útlevelel kötelező használatát. Majd a román-magyar barátsági és együttműködési egyezmény megkötésének évében, 1948-ban a román belügyminiszter korlátozta a külföldi személyek magánutazásait. A felmerült problémákat — vízügyi, kereskedelmi egyezmény be nem tartása stb. — a magyar fél rendszeresen szóvá tette, ez azonban nem került nyilvánosságra. Mindenekelőtt azért, mert a Szovjetunió nem

engedhette meg a népi demokratikus országok — a „béketábor” — egységének megbontását. 10/

Az SZKP XX. kongresszusa után magyar részről azt remélték, hogy az 1956-os évtől majd javulnak az előfeltételei az összes függôben lévô kérdések kölcsönös rendezésének; hogy a két ország közötti áruforgalom zsugorodása véget ér, és egészséges fejlôdés bontakozik ki a külkereskedelem terén is. 11/

Románia akárcsak a nemzetiségi kérdést, a kétoldalú kapcsolatokat is taktikai kérdésnek tekintette. Három szinten lehet elrelépésről beszélni: a családi/magán jellegû látogatások, a turistaforgalom és a hivatalos kapcsolatok terén. 1956-ban a felszínen jól mûködtek a cserekapcsolatok, a közös rendezvények. Növekedett a turistaforgalom. Sok közvetlen kapcsolat létesült a sport, az ifjúsági szervezetek, kulturális intézmények, iskolák, egyetemek között. Lehetővé vált romániai diákok magyarországi kutatása, és természetes volt, hogy személyes kapcsolatok is kialakultak közöttük és a hazaiak között. 12/ Többen eljártak a Petofi Kör eladásaira is. Gyakorivá vált a közös találkozók rendezése a határmenti városokban.

Ezek után valóságos bombaként robban Pándi Pál cikke a Szabad Nép 1956. szeptember 9-i számában, amelyben a szerző a romániai útja alkalmával szerzett tapasztalatai alapján elsôként tárta fel ôszintén és nyilvánosan a magyarság helyzetét és a két ország kapcsolatát. A lapszámot ugyan bevonták a forgalomból, de az írás román fordítása közismertté lett, még a Központi Vezetôség is megtárgyalta.

A Pándi-cikk megjelenése után — ekkor kezdték el a MAT-ban a rádió adóállomás kiépítését — Erdély több helységében megjelent a Constanta Craciun mûvelôdési miniszter vezette bizottság, hogy a helyszínen vizsgálja felül az elkövetett hibákat, s hogy a Pándi-cikkben foglaltak megfelelnek-e a valóságnak. Kolozsváron is megbeszélésre hívták meg a magyar írókat, amely összejövetel három nap, három éjjel tartott. A magyar értelmiség követelése: a kétnyelvûség visszaállítása, az Akadémia magyar tagozatának megszervezése, magyar alminiszterek kinevezése a kulturális és a közoktatási tárcánál, a mezôgazdasági fôiskola újraindítása, a Bolyai egyetemnek a román egyetemekkel való egyenjogúsága volt. Rendkívül éles bírálatok hangzottak el és a román hatalom hajlandó volt engedményekre a kultúra és az oktatás területén is. 13/

Az RMP KB Politikai Irodája október 5-iki ülésének 11 napirendi pontjai a párt válaszát tükrözte. Ezek közül a legfontosabbak: a Nagy Nemzetgyűlésben állandó bizottság alakítandó amely az együttlakó nemzetiségek problémáival foglalkozna; a Bolyai Egyetemet új épülettel kell gazdagítani; a párt Ellenorzo Bizottsága vizsgálja felül többek pártba való visszavételét. Az ülés után összeállított magyar javaslat sokkal bővebb volt. Tartalmazta például azt is, hogy az 1945-ös februári "Nemzetiségi Törvény"-t korszerűsíteni kell, fel kell hagyni a magyar nyelvű iskolai oktatás felszámolásával, a Mezőgazdasági Akadémián tapasztalható hasonló folyamattal, a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjában a magyar tudósokat, értelmiségieket a korábbinál nagyobb számban kell bevinni a tudományos kutatásba. Néhány nappal rá jelentették be hivatalosan is, hogy a szaktárca keretei között létrehozzák a Nemzetiségi Oktatás Vezérgazgatóságát.

Ezek voltak a legfontosabb, a romániai magyarságot és a magyar-román viszonyt érintő események, a magyarországi forradalom és szabadságharc előestéjén

Megállapítható: 1956 a Gheorghiu-Dej-i stratégia fontos állomása.

A/ Életműve kiteljesedett, kimentek a szovjet csapatok az országból. Az osztrák államszerződés aláírása és a szovjet csapatok Ausztriából való kivonulása után vetete fel a kérdést. A román kérés ekkor nem talált meghallgatásra. 14/

B/ Akadálymentesen láthatott hozzá a nemzeti homogenizálási programhoz, a nemzeti kisebbségek, nemzetiségek, mindenekelőtt a legnagyobb számú, a magyarság megtöréséhez, asszimilálásához

Első perctől kezdve ellenforradalomnak minősítette a Magyarországon történeteket, szorgalmazta a szovjet intervenciót (Gheorghiu-Dejnek tudomására jutott, hogy Hruscsov le akarja váltani egy kevésbé dogmatikus vezetővel, igyekezett tehát túlteljesíteni a Szovjetunió elvárásait). 15/

Támogatta a kádári rendszert, beleértve a megtorlásokat. Gheorghiu-Dejét 1956 december 14-én jelentette ki Bukarestben a szovjet nagykövetség tanácsosa, V.F. Nyikolájev előtt – amikor még javában élvezték a politikai számuzóttek a román párt és kormány „vendégszeretetét” -, hogy Nagy Imrének lógni kell! „Mihelyt a népi demokratikus hatalom megszilárdul, átadjuk ot a magyar elvtársaknak,

és meg vagyunk gyozodve, hogy azokért a bunökért, amelyeket elkövetett, fel fogják akasztani.” 16/

Ürügyül szolgált számára a személyi kultusz továbbélésére; politikai ellenfeleivel való leszámolásra; 17/ a Varsói Szerződéstől való fokozatos eltávolodásra; és a külön útra, ami a Szovjetunióhoz fûzôdô kapcsolatrendszerét illeti.

Ujabban sok szó hangzik el a határon túli nemzetrészek és az anyaország kulturális, szellemi egységesülésérôl, nemzetegyesítésrôl. 1956-ban nem volt szükség ilyen hivatalosan vagy félhivatalosan kinyilatkoztatásokra. 1956-ban a Kárpát-medencében élo magyarság egésze egyaránt részesült a gyozelem és szabadság illúziójában, ha fegyveres harcokra nem is került sor, és egyaránt sújtotta a megtorlás. (Kevés kivételtôl eltekintve, így Macskási Pál vérbírótól, Bartos kihallgató tiszttól, vagy Fazekas Jánostól, aki azzal oktatta ki a reformkommunistának számító Tóth Sándort, Csehi Sárít és Weiszmann Endrét, hogy pártellenes a magatartásuk, amikor a magyar sérelmeket hangoztatják, “mert eloször internacionalisták vagyunk, s csak utána magyarok és románok.”)

Az érzelmi megközelítésen túl, a magyar forradalom romániai hatását több szinten kell vizsgálni.

Az országos visszhang.

Románia egész területén szolidaritást vállaltak a magyar forradalommal.

A rendszerellenes megnyilvánulások mellett, mint szobordöntögetés, falfirkák, Mihály király éltetése, a forradalmi csoportok kialakulása, memorandumok készítése nemcsak elôzmények nélküli, hanem spontán, szervezetlen volt és rövid távra (órákra, napokra) szólt.

A spontaneitás és a szervezetlenség ellenére az ország különbözô pontjain — Kolozsváron, Temesváron, Bukarestben Jászvásárban — hasonló követelések fogalmazódtak meg: a diákság helyzetének javítása, a beszolgáltatás eltörlése, az egyenlôség a szovjet-román kapcsolatokban, a szovjet csapatok kivonása, és csírájában a rendszerváltozás igénye is. 18/

A román hatalom reagálása.

A párt és állami vezetőség körében hatását két szóval lehet a leghívebben kifejezni: a helyzet drámai volt, igazi pánikhangulat uralkodott.

Féltek a forradalom továbbterjedésétől, a történelmi pártoktól és a pártellenzékeltől. 19/ (Közéjük lehet számítani: Miron Constantinescut, Josif Chisinevschit, Dumitru Petrescut, Constantin Donceat, Grigore Raceanut, Alexandru Birladeanut, Gaston Marint, Aurel Vijolit, Ion Gheorghe Maurert.) A félelem alaptalan volt. Romániában nem volt egy Nagy Imréhez vagy Gomulkához hasonló személyiség (az 1954-ben kivégzett Lucretiu Patrascanu lehetett volna), 20// nem volt a Petôfi-körhöz hasonló fórum amely a reformkommunistáknak nyilvánosságot biztosított volna, és egy olyan mozgalom sem, amely a tisztulást elindíthatta volna.

Nem utolsó sorban féltek attól, hogy Magyarország területi igényekkel lép fel. Ez jelentosen lefékezte a romániai román rendszerellenes mozgalmat. A revízió lehetősége az első perctől foglalkoztatta a vezetést, ezért is erősítették meg a román-magyar határt. A spanyolos, nagyváradi Neulander Erno, mozgalmi nevén Valter Roman aki október-november folyamán többször járt Magyarországon olyan értelmű tájékoztatást adott, hogy „a magyar elvtársak” Nagy Imre környezetében többször is felvetették az erdélyi határrevíziót. 21/

Nagy Imre sznagovi naplója ellenkezőjéről győz meg: Ebben kifejti álláspontját a kisebbségi kérdésben is. Pontosabban: a magyar-román kapcsolatok és Erdély kérdésében. Hozzá kell tenni: nem ezt tartotta Nagy Imre az új magyar út, a megreformált szocialista Magyarország elsodleges problémájának. Tehát nem is idozik sokáig el itt. „Ami a nemzeti kérdést illeti, én a marxista ideológia alapján állok, és a román-magyar kapcsolatokban lévo visszasságokat valamint a magyar kisebbségi kérdés megoldását a két nép és a szocialista fejlődés érdekében, én ezen az alapon látom megoldhatónak. A két nép között fennálló problémát, a két ország közötti szakadást sokkal összetettebbnek látom, hogy azt a magyar kisebbségi kérdésre vagy Erdélyre korlátoznánk. Magyarország és Románia közötti jövőbeli kapcsolatokat és a két ország közötti föderációt tartalmazó szerződéssel tudom csak elképzelni...Ahhoz, hogy kikerüljünk ebbol a jelenlegi tragikus helyzetbol amelyben vagyunk annak egyetlen egy fontos és kötelezo feltétele van: a két ország közötti föderatív viszony megteremtése.” 22/

Valter Roman az RMP legfelsőbb vezetőségének készített november 3-iki beszámolóban ezt azzal egészítette ki, hogy Kádár János autonómiát kért Erdély számára. Eddigi ismereteink alapján ezt kizártnak lehet mondani. Súlyos felelősség terheli ezért a félretájékoztatásért Valter Romant, mivel az 1956 utáni koncepciók perек egyik fő vádpontja: Erdély visszacsatolásának a követelése lett, és nemcsak az ENSZ-memorandum-perben vád alá helyezettek esetében, akik valóban foglalkoztak e kérdéssel. Nem menti, hogy ő terjesztette elő a Litvinov munkacsoportban az erdélyi autonómira vonatkozó tervezetet 1944-ben és az sem, hogy mint moszkovita és zsidó származású, alig úszta meg a párttagság felülvizsgálását az 50-es években. 23/

2. A forradalom és az erdélyi magyarság

a./ A reformkommunistának minosíthető egyetemi káderek, írók, filozófusok 1956 tavasza óta folytatták a pártvezetéssel párbeszédet részint a rendszer megreformálásáról, részint sajátos magyar nemzeti igényekről; mint a nemzetiségi törvény, magyar oktatási rendszer fejlesztése stb. 24/

b./ A nemzeti elkötelezettségű értelmiség részéről szerény igényként jelentkezett magyar hagyományok őrzése, magyar történelem tanítása, az ezzel kapcsolatos ismeretek átadása a diákoknak, az ellenforradalmi tevékenységüket egy-egy hazafias jellegű dal, vers nyilvános vagy baráti körben való terjesztése merítette ki.

c./ Fiatalok, diákok, szakiskolások "összeesküvését" elsősorban gyerekes, kalandvágy, olvasmányélmények, neves magyar elődök hostettei motiválták.

d./ A magyar egyházak képviselői, és mások a kommunista és rendszerellenességen, a demokratikus berendezkedés követelésén túl merészen és határozottan vetették fel az erdélyi kérdést, az autonóm Erdély lehetőségén túlmenően elmenve az elszakadásig, területi revízióig,

*

Kolozsvár, 1956 októbere

Felülről jövő kezdeményezés volt az RMP-nak az oktatás reformjával kapcsolatos határozata nyomán, az Ifjúmunkás Szövetség (IMSZ) mellett egy új diákszövetség megalakítása, és e diákszövetség alapszabályzatának és munkatervének kidolgozása. Minderrol tudomása volt az egyetem párt alapszervezetének. Kolozsváron a magyar és román egyetem diákjai komoly előkészületeket tettek ez irányban.

1956. október 24-én a Mátyás király szülőházában működő Ion Andreescu képzőművészeti főiskola nagytermében került sor a diákszövetség választási közgyűlésére. A diákszövetségi gyűlés természetesen váltott át a magyar forradalommal való szolidaritási nagygyűléssé. Az RMP KB október 25-i bukaresti kommunikéje a magyarországi helyzetről szólva „fasiszta huligánok”-at emlegetett, akik fosztogatnak és rabolnak, nem meglepo, tehát, hogy még ezen a napon, 25-én letartóztatták a diákszövetségi közgyűlés három résztvevőjét, Balázs Imrét, Tirnován Arisztidet és Walter Frigyest. Ok tekinthetők a magyar 56 első számú vádlottainak. A december 12-ig tartó kihallgatáson is összekapcsolták a diákgyűlést és „az ellenforradalmat” és „uszítás és lázítás” címén 7-7 évi fegyházbüntetést róttak ki Balázs Imrére és Tirnován Arisztidre. 25/

Az október 24-én megalakított 16 tagú diákszövetség vezetői megbízásából Várhegyi István elkészített egy részletes programtervezetet, amely a következőket tartalmazta (Koczka György, Kelemen Kálmán, Nagy Benedek és Páskándi Géza fűztek hozzá kiegészítéseket): közvetlen kapcsolat lehetősége a külfölddel, ösztöndíjak, az állami és pártvezetés vegye figyelembe a diákszövetség véleményét a Bolyai Tudományegyetemet érintő minden kérdésben, a tanügyi reform biztosítsa az egyetem autonómiáját, a szabad óralátogatást, új ösztöndíjrendszert, létesítsenek népi kollégiumokat, legyen ezeknek alapvető feladata az erdélyi magyar népi szokások felelevenítése, ápolása. 26/ November 17-én és 18-án Várhegyivel az élen letartóztatták a diákszövetség vezetőit, Kelemen Kálmánt, Koczka Györgyöt és Nagy Benedeket.

Erdély több nagyvárosában, így Kolozsváron és Marosvásárhelyen november 1-én gyertyát helyeztek el a magyar múlt neves személyiségeinek sírjánál. A kolozsvári megemlékezők, a Bolyai egyetem tanárai, diákjai bűne mindössze ennyi volt. 27/ A hatalomnak

azonban elégséges ürügyet szolgáltatott az újabb koncepciós perekhez, illetve a Bolyai egyetem megszüntetéséhez 1959-ben.

Marosvásárhely

A másik nagy egyetemi város, Marosvásárhely is megmozdult október 26.-a után. Az orvosi egyetem és a színművészeti főiskola tanárai és diákjai 100 tagú bizottságot alakítottak egy népgyűlés céljából, ahol a Rákosi rendszer törvénytelenégeit és a romániai magyarság sérelmeit egyaránt számba vették, és koszorút szerettek volna elhelyezni a Székely Vértanúk emlékművénel, Bolyai János és Bolyai Farkas szobránál és más emlékhelyeken. 28/

Temesvár, október 30–31 29/

Temesváron a Műszaki Egyetem menzáján 24-én este értesültek a diákok a budapesti rádióból a forradalom kitöréséről. 30/ Ennek hatására a román, magyar és német diákok és tanárok egy csoportja 30-ra az összes temesvári diák – mintegy 4500 foiskolásról van szó és a tanári kar bevonásával nagygyűlést hívnak össze. A temesvári diákok 12 pontja a következőket tartalmazta:

1. A szovjet csapatok azonnali kivonását az országból.
2. Gazdasági kapcsolatokat minden országgal, beleértve a kapitalista országokat is.
3. Mindazon feltételek nyilvánosságra hozatalát, amelyek között bármiféle gazdasági egyezményt köt az ország.
4. Sztálin személyi kultuszának tényleges felszámolását.
5. Az orosz nyelv eltörlését a felsőfokú oktatás kötelező tárgyainak sorából.
6. A marxizmus órák számának csökkentését.
7. Ösztöndíjat minden egyetemi hallgató számára.
8. A parasztokat sújtó „beszolgáltatás” eltörlését.
9. A munkásosztályt megnyomorító normák eltörlését.
10. A munkások fizetésének emelését.
11. A fizetési adók eltörlését.
12. Egyetemi autonómiát.”

A diákok egyik román vezetője Baghiu itt jelentette ki: Magyarországon forradalom van „egy egész nép forradalma, egy

népé, mely felkelt elnyomói ellen.” A diákok tombolva éltették a magyar népet és a forradalmat, de a Szekuritate közbelépésére 30–31-én kb. 2500 diákot tartóztattak le. Az első tárgyalásra a helyi katonai ügyészségen november 15–16 között került sor. Először „gyilkossági kísérlettel és az államrend elleni terrorcselekménnyel” vádolták az egyetemi hallgatók gyűlésének szervezőit. Végül „Nyílt lázadás” címén 30, többségében román diák (és egy tanársegéd) felett mondták ki a 3 hónaptól 8 évig terjedő börtönbüntetést. 31/

Bukarest, október-november

A román főváros lakossága, munkások, értelmiségiek, diákok és katonák szintén a rádióból szereztek tudomást: mi történik Magyarországon. 32/ Országszerte, így Bukarestben is együtt hallgatták a lakásokban, a közintézményekben és az utcán is a vezetékes rádiót. Akik nem ismerték a magyar nyelvet, a környezetükből kértek meg valakit, hogy tolmácsolja az elhangzottakat. Sokan hallgatták a Szabad Európa Rádió román adását is. A sajtó félretájékoztatása ellenére, amely a tömeghangulatot igyekezett Magyarországot és az erdélyi magyarság ellen szítani, sorok álltak az újságos standok előtt, és az emberek általában kifejezésre is juttatták az érdeklődésen túl, a rokonszenvüket.

Itt is az egyetemi ifjúság mutatkozott. A legfogékonyabbnak a személyi kultusz felszámolása, szovjet csapatok kivonása a marxizmus kötelező jellegének visszavonása voltak a temesvári, iasi-i, bukaresti diákok követelésében az azonos pontok. Annál többre azonban nem került sor, mint hogy október 23-a után elhatározták, „nekünk is azt kellene tennünk, ami Magyarországon történik”, illetve hogy majd megfogalmazzák az ország politikai, gazdasági, kulturális életének problémáit, s azt közzéteszik a Scinteia Tineretului-ban. 33/ Az írás szerzőit azonnal letartóztatták. Kiszabadításuk érdekében a filológiai kar kollégistái, közöttük Paul Goma elhatározták, hogy sztrájkot szerveznek. A szervezők közül többeket, így Gomát is letartóztattak. Bukarestből ekkor mintegy 30 egyetemi hallgató került a jilavai börtönbe. A Muszaki Egyetemen is többen követendő példaként emlegették egymást között a budapesti eseményeket. A közgazdasági karon felvetették, hogy miért tatózkodnak szovjet katonák Magyarországon és Romániában. A

bukaresti diákok november 5-re, délután 15 órára tiltakozó nagygyűlést hívtak össze a marxizmus és az orosz nyelv tanítása, illetve a letartóztatások miatt, s mert így akarták kifejezni szolidaritásukat a szovjet hadsereg által megszállt Magyarországgal. A demonstrációra nem került sor, a bukaresti katonai törvényszéken 1957. április 19-én mégis úgy ítélték meg, hogy a bukaresti diákok akciója miatt ellenforradalom veszélye fenyegetett. 34/

A diákmozgalman kívül a magyarországi események hatására Bukarestben és Iasiban a munkások léptek sztrájkba; Temesvár, Nagyvárad és Iasi gyakorlatilag katonai ellenőrzés alatt állt, mivel a szovjet csapatokat átvezényelték a magyar-román határra

Íróperek zajlottak Bukarestben is, nemcsak Erdélyben. 1957 májusában Paul Goma író a tiltakozó sztrájk miatt ítélték el. 35/ Alexandru Ivasiuc író a váddal állították bíróság elé, hogy „fasiszta és légionárius elemek” szervezték be. Hogy mennyire nem csak magyar ügy volt, bizonyítja 1956-tal volt kapcsolatos a szász írók 1959-es brassói pere, Schönfeld aradi forábbi pere, Piesch Miklós, 36/ Blumenthal Pál esete, és Teodor Margineanu román katonatiszt pere, aki a magyarországihoz hasonló felkelést akart kirobbantani Romániában és fegyveresen akarta megdönteni a kommunista rendszert.

A magyarországi események hivatalos megítélése

A román pártvezetés október 20-26 között Jugoszláviában tartózkodott. A román állami és pártküldöttség a Tito vezette júniusi látogatást viszonzta. Dej közvetlen bukaresti telefonos kapcsolata Nicolae Ceausescu volt. Mivel Románia egész területéről érkeztek a hírek a magyar forradalommal való rokonszenv megnyilvánulásokról, elrendelték biztosok kiküldését: Miron Constantinescut Kolozsvárra, Szenkovics Sándort Biharba, Muzsik Mihályt Nagybánya, Petre Luput Temes tartományba, Fazekas Jánost Marosvásárhelyre.

Az első hivatalos reagálás az RMP Kolozs tartományi napilapjában, az Igazságban jelent meg október 24-én. „Ellenséges elemek budapesti provokációját emlegették, akik kihasználva az október 23-i diáktüntétést az általuk „előre megszervezett csoportokat” kivitték az utcára.

A RMP Központi Bizottsága Politikai Irodájának október 24-i ülésén fontos, a román párt hozzáállását és a későbbi Magyarországgal szembeni politikáját előrevetítő határozat született. 37/

Be kell vezetni a cenzúrát a Magyarországról Romániába illetve a Romániából Magyarországra érkező levelekre. Ugyanez vonatkozik a sajtóra is.

Rendkívül fontosnak tartották a közös határ teljes vonalának megerősítését. Felfüggesztették a katonák szabadságolását.

Felvetették a két ország közötti szabad közlekedés felfüggesztését és a vízumkényszer bevezetését.

Elrendelték a Securitate egységeinek megerősítését a rádióállomásoknál, a postánál és egyéb középületeknél.

A magyarok lakta területen kívül a párt fontosnak tartotta a német kisebbség megnyilvánulásait is nyomon követni. Ezen kívül nagy figyelmet szenteltek a német kisebbségek egyházi képviselőinek, illetve Márton Áron püspöknek, akinek a háziőrizetet javasoltak.

Október 26-án abban a biztos tudatban, hogy az élelmiszer hiány kiviheti az embereket az utcára a Politikai Bizottság intézkedett az ellátás javításáról és a fizetések megemeléséről. 38/ Ezen a napon a szovjet csapatok átlépték Románia határát és bekapcsolódtak a magyarországi harci cselekményekbe. A Magyarország elleni katonai intervencióban kulcsszerepe volt az NKVD-s Bodnarnak, akit ekkor neveztek ki a Szállítási és Közlekedési minisztérium élére. 39/

Ezek után természetes, hogy 30-án létrehozták a Legfelsőbb Parancsnokságot. Ez tejhatalommal bírt. Alája tartozott a BM, a Fegyveres Erők Minisztériuma, a Ügyészség. 40/

Az RMP KB PB 1956. október 31-i 59. számú protokollja három alapvető kérdéssel foglalkozott: kinyilvánította a szocialista tábor egységének szükségességét; aláírta a Varsói Szerződés jelentőségét, és célként jelölte ki a szovjet csapatok és tanácsadók távozását az országból. 41/

A RMP KB 1956 december 27–29-i plenáris ülés 42/

Románia történetében az RMP 1956. december 27–29-i plenáris ülése korszakhatár is lehetett volna. Egy felkelést, netán forradalmat elkerülendő egy sor, a reform irányában ható intézkedést volt kénytelen a tenni a párt 1957 folyamán. A középpontban

mindenekelőtt a munkásság és a parasztság életkörülményeinek javítása állt. A román falu népe sokáig számon tartotta, hogy a magyarországi események hatására törölték el a kötelező beszolgáltatást.

Bevezették a családi pótlék rendszert, felemelték a fizikai dolgozók bérét és az alacsony nyugdíjakat. Kimondták az átlagbérek 15%-os növekedését. A határozatokkal a pártnak nem elsősorban gazdasági természetű céljai voltak, hanem az, hogy a politikai hangulaton javítsanak, és ezáltal erősítse a magyar forradalom hatására érezhetően megingott legitimitációját.

Intézkedések történtek a bürokrácia csökkentésére. A Nagy Nemzetgyűlés márciusi ülése előtt 30 minisztérium volt, 160 miniszterhelyettessel, több száz főigazgatóval, amit a felére csökkentettek. Több, a központi szervek hatáskörébe tartozó feladatkört a helyi közigazgatás, a néptanácsok hatáskörébe utaltak át. Javították a néptanácsok működési feltételein is. A közüzemi díjak 75%-át a város vagy a község kapta, a központ, a tartomány illetve a rajon 25%-ot. A néptanácsok a 75%-ból támogatták a lakásépítést, a kulturális életet, a szociális körülményeket. Az új normákat a termelésben a szakszervezetek bevonásával dolgozták ki. 43/

*

Megtorlások Romániában

A megtorlás szándéka az ország lakossága egészének megfélemlítésén túl : a magyarság megtörése volt. A nemzet fennmaradása , a nemzeti önazonosság őrzésének még két létező bástyáját vették célba: a Bolyai Állami Magyar Tudományegyetemet és az egyházakat.

Ennyit eloljáróban.

A perek történetét csak részben tárták fel Romániában, és csak egyes részletével foglalkoztak. Így csak megközelítő adataink vannak a perek áldozatairól, amely több mint 10 000 embert érintett. 44/ A Securitate jelentése szerint 1955-1958 között 30 személy ellen mondták ki a halálos ítéletet, de csak 17-es hajtották végre. Ezek között egy magyar név nincs. Holott két olyan per volt, amelyben 12 személyen végrehajtották az ítéletet. Kb. 40-50 ember a bántalmazásokba vesztette életét, Ismeretlen azoknak a száma, akik a Duna-delta megsemmisítő táborokban lelték halálukat.

Marosvásárhely, Nagyenyed, Szamosújvár, Jilava börtönei, a Duna-delta és a Braila Nagyszigete munkatáborai 1956 után ismét telítve voltak rabokkal.

Temesváron és Kolozsváron kívül, ahol Macskási Pável (Pál) katonai ügyész egymás után hozta a súlyos ítéleteket, ahogy a magyar elítéltek mondták: "úgy osztogatta a 15-25 éves börtönbüntetést, mint Mikulás a cukorkát" Bukarestben is 1956–59 között folyamatosan üléseztek a katonai ügyészségek. Itt 81 személyt ítélték el összesen 301 évre és 5 hónapra. 45/

Az első letartóztatásra már 1956 október 25-én sor került Kolozsváron, Marosvásárhelyen is nagyarányú letartóztatásra készültek — az 1000 fős listát állított össze a politikai rendszéggel együttműködve a párt, 150-en a orvosi és a gyógyszerészeti kar hallgatói voltak 46/ —, Temesváron 30–31-én hurcolták el a megmozdulás szervezőit, akiknek ügyét a helyi katonai ügyészség november 15-én kezdte tárgyalni. Három nappal később november 18-án kerültek letartóztatásba a kolozsvári Bolyai egyetem diákszövetségének vezetői: Várhelyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán – következő év márciusában mondtak ítéletet felettük. 47/

1957 a nagy letartóztatások időszaka volt. Kolozsváron sorra börtönözték be március 11-én Bartis Ferencet, 12-én Dávid Gyulát, 19-én Páskándi Gézá, 20-án Gyulafehérváron Dobai Istvánt. Az ő perében került letartóztatásra, 21–22-én Kolozsváron Gazda Ferenc, Bereczki András, Komáromi József, 27-én Varga László, Molnár Dezső, 31-én Nagy József, Kertész Gábor, Dobri István, július 24-én László Dezső. Szeptember és december között újabb országos letartóztatási hullám következett. Ennek következménye, hogy Szamosújváron, a 3000 férőhelyes börtönben 10 000-en raboskodtak, egy helyiségben 70–75-en voltak bezsúfolva, a politikai elítéltek 80%-a magyar volt. Itt és Jilaván folyamatosan működtették a „megsemmisítő részleget” – az elhunytak száma máig is ismeretlen. A lista nap mint nap tovább bővül Egy fiatal olasz történész, Stefano Bottoni adatai szerint 35.000 embert állítottak bíróság elé. 48/

A letartóztatásokat perek, azokat ítéletek követték.

Természetesen, a reformkommunistákat ez nem érintette. Oket úgy nyerte meg a román kommunista párt, hogy vagy visszavette a pártba, vagy egyetemi katedrát, szerkesztőségi kinevezést kaptak.

A Bolyai Egyetemen — csak sovinszta fészekként emlegették — 20–30 ítélet született. Sajnálatos, hogy az elitáltak nem tették közzé visszaemlékezüket, hajdani nomenklaturához tartozók igen, viszont ok végig manipulálták a történeteket. 49/ A Bolyain valóban szó sem volt összeesküvésről. Maga a RMP bízta meg még 1954 nyarán három tanárát, hogy foglalják össze a magyarság panaszait, tegyenek javaslatokat megoldására 50/ Az egyetemen valamelyest szabadabb légkör uralkodott: kétkedésüket, elvárásaikat diákok, tanárok egyaránt megfogalmazták. A tanári kar egy része az események alatt és után: próbálta visszafogni a hallgatókat, akár úgy, hogy ellenforradalomnak minősítették a történeteket, és felhívták a figyelmet eképp kell hozzá viszonyulni (Csehi Gyula, Balogh Edgár, Gáll Erno,) illetve eloször széleskörű propaganda indult az eseményeket elítéelő nyilatkozatok megtételére, majd 1958 nyarán, őszén a diákgyuléseken valósággal provokálták a hallgatókat (Bunta Péter, Szabó Sándor, Bretter György, Farkas Zoltán): személy szerint és egyenként szegeztek nekik a kérdést? Mi a véleménye arról ami Magyarországon történt: forradalomnak tartja-e vagy ellenforradalomnak? 51/ Elrettentésül aki nem fogadta el a hivatalos álláspontot, vagy csak kirúgták az egyetemről, vagy börtönbüntetésre is ítélték. Például Szilágyi Árpád, negyedéves kolozsvári diákot, az Irodalmi Ujsághoz írott levele miatt, amelyben lelkesen üdvözölte a magyar forradalmat, hazaárulás vádjával 20 évre ítélték. Zárójelben: hazaárulásért halálbüntelést is kiszabhattak volna. 52

A gyergyószentmiklósi Salamon Lászlót 1957. július 3-án tartóztatták le. Salamon az októberi eseményeket Budapesten élte át, ezért az ítélet indoklása a „magyar népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló megmozdulásban való aktív részvétel” volt. Salamont 1958 január 10-én ítélték el, és 1963. február 10-én szabadult.

Támadás az egyházak ellen

Az Erdôvidéki és Homoródmmenti unitárius papság fele került börtönbe, családtagjaikkal együtt „szervezkedés” és „ellenséges elemek támogatása” címén. A Kolozsvári Protestáns Teológia

unitárius karán 3 tanárt és 15 diákok ítéltek el. A Nyárádmentén szintén egyházi emberek kerültek a vádlottak padjára. Elitelték Török Mihály és Papp Géza magyar katonatiszteket, Kacsó Tibort és társait „államellenes összeesküvés” címén, hárman közülük 15, 18, és 25 évet kaptak. Fodor Pál és társai ügyében 6 személyre „rendszerellenes összeesküvés és szervezkedés” címén 10–25 évig tartó börtönt róttak ki. A csíkszeredai főgimnázium tanárát Puskás Attilát — és társait, tanárokat és diákokat, 11 főt — magyarérmű órái és 56-os verse miatt ítelték el, alkalmazva a BTK 209-es artikulását 15 év kényszermunkára lázítás címén.

Puskás Attila tanár vétké: 1956 november 4-én egy esküvön felolvasta 56 októberéről szóló versét, amúgy a névnap összejöveteleken a magyar és székely himnuszt énekelte társaságban. Néhány mondat erre vonatkozóan az ítéletből: Az esküvön „egy percnyi csenddel adóztak a harcokban elesett ellenforradalmárok emlékének. Mindannak ellenére, hogy a vádlott tisztában volt azzal, hogy a fasiszta lázadók kommunistákat akasztottak fel és kínoztak meg, hu maradt ezekhez a lázadókhöz, egyetértett a VSZ felmondásával, teljes egészében elfogadta Nagy Imre programját. 1957 március 15-én eltorzítva mutatta be a nap történelmi jelentőségét. Ellenforradalmi tevékenységének köszönhetően a vádlottnak sikerült reakciós hangulatot keltenie a diákok körében... és ha tehette minden alkalommal elénekelte a magyar és a székely himnuszt, hogy ezzel is ébren tartsa a nacionalizmust és a sovinizmust. “ 53/

Fiatalkorúak, mint terroristák és összeesküvők.

SZISZ Nagyvárad. 54/

Ezek a gyerekek, akárcsak társaik szerte az országban, a Sándor Mátyásom, Gróf Monte Criston, Timus és csapatán nottek fel. Romantikus szabadság és igazságvágy alakult ki bennük. Bár a magyar történelem nem volt tantárgy, de Erdélyben a magyar irodalomtanárok lényegében az egész magyar történelemmel megismertették diákjaikat. Ebben a korban még ezsményképeket keresnek: Petofi, Kossuth, Rákóczi, mind mind a nagyszeru magyar múlttól szóltak. Szabadságvágy, és függetlenség! Ez járta át lelküket. A szervezkedés annyiban merült ki, hogy önképzőköri összejöveteleiken elolvasták verseiket egyéb írásaikat. Természetes, hogy politikai síkra terelodtek a beszélgetések. A nagyváradai gimnazisták és ipari tanulók kis csoportja egyre nőtt, és már szóba

került a szovjet befolyás megszüntetése, a diktatúra megszűnése, a szabad élet és független Erdély. Ebből lett a nagy per, 1961-es letartóztatásuk után, amikor már el is aludt közöttük a mozgalom tuze, hiszen már elvégezték az iskoláikat és szétszéledtek az országban. Mégis egyszerre csaptak le rájuk-megvárva nagykorúságukat. A 151 letartóztatottból 57-es el is ítélték. A vád: a szervezet célja az volt, hogy Erdélyt a tokés Magyarországhoz csatolják, és a RNK demokratikus rendszerét felforgatássák.

SZIT, Székely Ifjak Társasága Sepsiszentgyörgy avagy a koszoruzók.
55/

Sepsiszentgyörgyön néhány diák azért állt össze, ha a forradalom odaér, ne érje őket készületlenül. A készülődés: kirándulásokból állt, kést dobáltak célba, fára. Ezen romantikus korban lévő kis társaság természetesen vérszerződést is kötött, olvasmányaik hatására. 1957-ben még tartották a kapcsolatot, de a rendszeres találkozás elmaradt. Úgy akkor lett belőle, amikor 1958 március 15-én megkoszorúzták a 1848/49-es emlékművet. Az ügyész fasiszta szervezkedés, a népi hatalom megdöntésére irányuló kísérlet miatt a szervezet tagjaira halálbüntetést kért, amit nehéz börtönre változtattak. Ítélethozatal után, 1959-ben azután marhavagonokba zárták az elítélteket, egy vagonba 50-60 embert, és irány a brailai nagysziget.

A kizárólag munkás fiatalok által alapított Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége (EMISZ) perben 1500 személy volt érintve, 76 ítélet született. 56/ Az EMISZ-t, amely a legkiterjedtebb mozgalom volt, csupa 14-22 éves korú diák, munkásfiatal tartozott hozzá, a KISZ ellen ifjúsági szervezetének szánták, és a magyar-székely hagyományok ápolását, magyar nemzeti és egyházi ünnepek megtartását tuzték ki még célul. Szándékuk volt a magyarelles atrocitások összegyujtése, a külfölddel való megismertetése, Szárazajtától, azt aktuális letartóztatásokig. A belső körnek volt egy távlati programja is: a szabad választások, szovjet csapatok kivonása, Erdély függetlenségének kikiáltása. 1958 nyarán kezdődtek a letartóztatások. A hatalom szándéka az volt, hogy robbantások, stb. elokészítését varrják a nyakukba, mert akkor alkalmazni lehetett volna a 153-as paragrafust, a terrorizmust, amelyért halálbüntetés járt. Végül a 209-esnél maradtak, a társadalmi rend elleni szervezkedés, összesküvés vádjánál.

Rendkívüli egyéni tragédiák is akadtak. Mojszesz Márton 1956-ban a tiltott határátlépési kísérletet megúsza, 1960-ban Vörös és fekete verse miatt letartóztatták, majd a Ceausescu-rendszer elleni tiltakozásul felgyújtotta magát. 57/

A temesvári diákok perében 32-en szerepeltek, közülük 9 fiatalkorú. 13–14 éves gyerekeket állítottak bíróság elé, s vittek rabláncon a börtönbe.

Nagyváradon a „Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete” perben 500 személyt tartóztattak le és 59 ítéletet hoztak. Szilágysomlyói volt az az 5 személy, akikre 3–15 évig tartó börtönt és kényszermunkát róttak ki. 58/ Szászrégen: 24 személy ellen indítottak eljárást, akiket 1–24 évig tartó börtönre ítélték.

Kolozsváron az Illegális Kommunista Ellenes Szövetség (IKES) 35 fiatalkorú rendszerellenes szervezkedése volt. A Kisküküllő-menti szervezkedés 6 vádlottja 6, 7, 10, 20 évi fegyházbüntetést kapott. Szászrégen: a 24 elítélt tanár és diák 1–24 évig terjedő börtönt kapott. 59/

A magyar revizionizmusról

Gheorghiu-Dej a Magyar Autonóm Tartomány 1956. december 16-iki pártkonferenciáján jelentette ki: Magyarországon az a veszély fenyegetett, hogy egy horthysta-fasiszta diktatúra kerül hatalomra, és az ország a szomszédos országok elleni agresszió tuzfészkévé válik. Ugyanitt az egész romániai magyrságot revizionizmussal vádolta meg. Ezzel kinyilvánította bizalmatlanságát irántuk. 60/ Arra való hivatkozással, hogy nacionalizmusuk és szeparativizmusuk akadályozza a testvériesülést, nagyarányú leépítések történtek a magyar felső és középszintű vezetők között. Lekerültek Erdélyben a két és háromnyelvű feliratok, korlátozták a magyar könyvtárak, egyesületek, színjátszó csoportok stb. anyagi alapjait, amely lassú elszorításukhoz vezetett. 1958-tól bevezették a zárt városok rendszerét, azaz megtiltották a magyarok beköltözését Erdély nagyvárosaiba, és országosan 10 %-ban állapították meg a munkahelyeken a felleendő magyarok arányát. (Ekkor még közel 10 %-ot tett ki az ország lakosságából a magyarság!) A magyar

intézmények önállóságát úgy szüntették meg, hogy egyesítették a román intézményekkel, akéárcsak az 50-es években, ennek betetőzése volt, a Bolyai egyetem megszüntetése 1959-ben.

*

1958 február 20-08 között Romániába látogatott a Kádár-Kállai vezette magyar párt és kormányküldöttség. 61/ Korszakhatár ez a két ország kapcsolatában és az erdélyi magyarság életében, közelebbrol a folyamatban lévo (1958 június: a katonai törvényszék kihirdeti az ítéletet a sepsiszentgyörgyi diákok ügyében, 15-16 évesek!); vagy a készülő perekben. Három nagy monstre-perben és több kisebb perben, akik szenvedoi igen jelentos arányban egyházi személyek voltak, érhető utol Kádár János felelössége az 1958 februári romániai látogatása után, amikor is ugymond lemondott Erdélyrol, illetve: a nemzetiségi kérdést belügynek minositette. 62/ Ez után szabad kezét kapott a román hatalom a megtorlásban. Hogy mennyire elvadult a román hatalom, bizonyítja, hogy 1958 június 15-én Szamosújváron, - csak sárga krematóriumként emlegették a rabok - az emberséges körülményeket miatt fellázadt rabokból 300-at meggyilkotak.

Magyar egyházi személyek a kisebb perekben:

1958 április: Bencze József református lelkész be nem jelentett vadászpuskája miatt terrorcselekményre való készítés vádjával 20 évi nehéz börtönt kapott; 1958 júliusban került sor Fülöp G. Dénes református lelkész letartóztatására. 63/ A vád: 1957 márciusában imádkozott a Szovjetunióba elhurcolt foglyokért. 11 év nehéz börtönt kapott; 1958 augusztus: Cseterki János lelkész letartóztatása és elítélése a szocialista rend elleni mesterkedés címén. Ugyanebben a hónapban Harai Pál brassói káplánt az EMISZ perben fel nem jelentés miatt 10 évre ítélik. Az év végén még több egyházi személyek ellen mondtak ki súlyos ítéleteket.

A három nagy per:

1958. április-május hónapban Szoboszlay és társai ügyét tárgyalták. 64/ A vádirat szerint: 1950-ben Keresztény Munkapárt néven ellenforradalmi szervezetet hoztak létre, hogy Románia belso és külso biztonsága ellen fegyveres lázadást készítsenek elő, a népi demokratikus rendszer megdöntésére és a burzsoá-földesuri rendszer

visszaállítására. A tényeknek megfelelt, hogy a Szoboszlai-féle szervezkedés terve magában hordozta többpártrendszert és a szocialista rendszer eltörlésének igényét. A szabad választásokat vetette fel és a Magyarországgal való szoros szövetségi rendszer kialakítását. Románia több helységében konspiratív csoportokat hoztak létre. Benne valamennyi társadalmi réteg és nemzetiség képviseltette magát. Román részről többek között: Draganita Constantin ezredes, Fintinaru Alexandru, a Nemzeti Parasztpárt Arad megyei vezetője, Dan Aurel ortodox főpap. 65/

A Szoboszlai-perben 1958-ban 200 személyt tartóztattak le, több tucat lelkészt és szerzetest. 56 személy felett mondtak ki ítéletet még 1958 májusában, ebből 10 halálos volt, a kiszabott börtönévek száma: 1300 év volt. 66/

2. Az érmihályfalvi-csoport vezetőjét, Sass Kálmán református lelkészt, 1958 február 19-én tartóztatták le. 67/ O bújtatta Maléter Pált akit a szovjetek 1944 októberében mint ejtóernyos partizánt dobtak le a barantói tanyavilágba 12 társával együtt. 2000 oldalt tett ki a vádirata. 1958 október 6-án végezték ki hazaárulás vádjával. Sírja ismeretlen helyen van. Az érmihályfalvi csoport ügyében 31 ítéletet hoztak, ebből kettő halálos, amit Sass Kálmán református lelkészen kívül dr. Hollós István egykori hadbíró századoson végre is hajtottak.

3. A „Kilencek”, vagyis az ENSZ-memorandum megfogalmazói és terjesztői 1956-ban az erdélyi kérdés megoldását vetették fel. Azzal a szándékkal készítették felmérést a magyar értelmiség körében, hogy fejtsék ki álláspontjukat ezzel kapcsolatban. Ennek alapján készült el egy memorandum hat példányban. Három álláspont képviseltette magát: Márton Áron római katolikus püspök és Dobri János református teológiai tanár Erdély és Partium Magyarországhoz csatolását tartotta egyedül helyes megoldásnak. Jordáky Lajos, Pásztay Géza a független erdély gondolatát támogatták. Dobai István, a református egyház világi gondnoka Erdély kettéosztásában és lakosságcserében gondolkodott. A nézetkülönbség ellenére mindannyian úgy látták: az ENSZ az egyetlen, amely méltányos megoldást adhat. 68/

Dobai István jogász által elkészített dokumentumot, amely az erdélyi kérdés megoldásáról szólt, az akkori erdélyi magyar társadalom szinte

valamennyi képviselője ismerte és véleményezte, de ismerte Németh László, Tamási Áron, Kodolányi János, Ravasz László, Illyés Gyula, Veres Péter, Sinka István is. 68/ A per során 16 személy ellen indult eljárás a katonai törvényszéken, ahol a bírák egy része magyar volt. 1957 márciusi letartóztatásuk után a vizsgálat során mindannyian fenntartották vélményüket, annak ellenére, hogy tudták: az ügyész halálos ítéletet akar kiszabni. Ebből csak 5 év és 25 év közötti börtönbüntetés, illetve Dobai és Varga László tszteletes esetében életfogytiglan lett. A vádlottjaiból ketten a kínzások következtében hunytak el. Dobait és hat társát a hazaárulóknak fenntartott börtönbe vitték, ahol a 400 elítéltből csak 40 maradt életben az elszenvedett éhezés, orvoshiány és a kínzások miatt. 69/

A testvéri segítségnyújtásnak van egy alig ismert, kutatott területe a román titkosszolgálatok szerepe az 1956-os ben

Magyarország szomszédai, Csehszlovákia és Románia készségesen vettek volna részt a Magyarország elleni szovjet katonai intervencióban. Hruscsovnak nem volt szüksége arra, hogy a Varsói Szerződés tagállamai is részt vegyenek a fegyveres intervencióban — emlékirata szerint figyelmeztette a román elvtársakat: nem akar egy, az 1919-eshez hasonló román megszállást Magyarországon —, viszont említettek hozzájárulását a beavatkozáshoz nem nélkülözhetette. Ha hivatalosan nem, de szovjet katonai egyenruhába öltöztetett román katonaság résztvett a szovjet intervencióban.

Az RMP KB Politikai Irodája 1956 október 24-i közzétett ülésének határozatából és egyéb pártiratokból tudható, hogy míg a román vezetés Budapesten tartózkodott, a BM állambiztonsági szervezete, a Securitate készen állt a tömeges letartóztatásokra

A román titkosszolgálat azonban – mértékadó román szakemberek szerint – ennél sokkal mélyebben kapcsolódott be a magyarországi eseményekbe. Cristian Troncota, történész, a hadtudományok doktora a román titkosszolgálatok történetével foglalkozó monográfiájában külön fejezetet szentelt a kérdésnek. 70/ O is és mások is ketté választják a kérdést: 1/ a román titkosszolgálat beavatkozása a forradalom előtt és a 2/ a forradalom után. 1956 nyaratól kezdődően a Securitate hamis osztrák, nyugat-német, francia és olasz útlevéllal ügynököket küldött Magyarországra, magyarul jól beszélő

személyeket, akik az ott gyűjtött információkat Bukarestbe továbbították, majd onnan a megfelelő szálakon a szovjet titkosszolgálat rendelkezésére bocsátották. Azon az ismert tényen túl, hogy Snagovban Nagyékat a Securitate egyik házában tartották fogva – itt hallgatta ki őket Borisz Sumulin az NKVD részéről, - a román küldöttség 1956 november végi látogatása alkalmával Bodnaras felajánlotta segítségét az ÁVH újrászervezése érdekében. Több száz magyarul tudó securitate alkalmazott érkezett Magyarországra, irányítójuk Einhorn Wilhelm (Vilmos) volt, aki fedéssel tartózkodott Budapesten, mint a román nagykövetség tanácsosa. 71/

Jegyzetek

1. 1956-ra vonatkozó válogatott bibliográfia: Hiányzó lapok 1956 történetéből, Bp. 1993; M. Dimitrescu: Revolutia din Ungaria (1956), o revolutie impotriva celei mai mari minciuni a secolui nostru: comunismului. In Memoria, 1956. Nr.18. 21.31 p. ; Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Bp. 1997; Gáll Erno: Az erdélyi magyar értelmiség 1956 után. In Kritika, 1992. 12 nr. 65-80 p.; Az 1956-os forradalom helye a szovjet kommunista rendszer összeomlásában. Bp. 1993.; Mihai Retegan: Conducerea P.M.R. si evenimentele din Polonia si Ungaria (1956). In Arhivele totalitarismului, III. 1995. Nr. 3. 137-162 p.; Tófalvi Zoltán: Az 1956-os magyar forradalom visszhangja Romániában, Erdélyben. In. Századok, 1998, nr. 5. 989-1018 p.; M. Salajeau-Vultur: 1956. The Hungarian Revolution and Transylvania. In Transylvania Review, 1999. 1 nr. 167-171 p. 1956. Explozia. Receptii romane, jugoslave si sovietice asupra evenimentelor din Polonia si Ungaria. Ed. Corneliu Mihai Lungu, Mihai retegan. Bucuresti, Editura Univ. Enciclopedic, 1996. Minoritatile etnoculturale. Marturii documentare. Maghiari din Romania. (1956-1968) Cluj, Centrul de Recurs pentru diversitatea etnoculturala. Ed. De Andreea Andreescu, Lucian Nastase, Andrea Varga.
2. A kolozsvári Gagyai Balla István és a marosvásárhelyi Tófalvi Zoltán foglalkozik az 1956-os forradalom erdélyi következményeivel. Gagyai gyűjtése az 56-os Intézet Levéltárában található. 56. Erdélyben. CD. VET, 2000.

- Magyar-román kapcsolatok 1946-1958. Dokumentumok. Az iratokat gyűjtötte, válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Lipcsey Ildikó. Paulus-Publishing Bt – Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2004. 5-9 p.
- Florin Constantiniu: O istorie sincera poporului roman. Bucuresti, Univers Enciclopedic, 1997. 484. p.
5. Jordáky Lajos naplója. 1956. március 11 – 1957. március 8. Közli Molnár Gusztáv in Medvetánc 1992. 3 nr., 281. p.
- Elôre, 1956. július 14.
- Igaz Szó, 1956. május.
- u.o. október
- Elore, 1956. október 19.
10. u.o. 1954. január 24.
11. UMKL KÜM Román Tük XIX-J-1-j 001 651/56
12. Magyar-román kapcsolatok 1946-1958. Dokumentumok. 79-83 p.
13. UMKL KÜM Román Tük XIX-J-1-j 007 588/56
14. uo. 007 418 (szig. titkos) 1956
15. Stelian Tanase: Elite si societatea. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948-1965. Humanitas, Bucureti, 1998. 181 p.
16. (Méryay Tibor: 44 év után. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001, 81 p.)
17. Constantiniu O istorie sincera poporului roman. Bucuresti, Univers Enciclopedic, 1997. 487. p., Robotos Imre: Pengeváltás. Nagyvárad, 1998. 173.
18. Retegan: Explozia... 190-091, 201, 229 p.
19. Stelian Tanase: Elite si societatea. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948-1965. Humanitas, Bucureti, 1998. 167 p.
20. > Dosarele ultra secrete. in: Ziua, supliment. 1998. május 23. 2–4 p. ; Lavinia Betea: Lucretiu Patrascanu. Moartea unui lider comunist. Bucuresti, Humanitas, 2001. 22 p.
21. Magyar-román kapcsolatok 1946-1958. Dokumentumok... 130-136.
22. Nagy Imre: Insemnarile din Snagov. Corespondenta, rapoarte, convorbiri. Editie ingrijita, selectie documente, note si studiu introductiv de Ileana Ioanid. Bucuresti, POLIROM. 2004. 486 p. (Sznagovi feljegyzések. Levelezés, beszámolók, beszélgetések. A kiadást gondozta, válogatta, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt készítette: Ileana Ioanid. Bukarest, POLIROM, 2004.) 99.

23. Tofik Iszlamov: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt. *Múltunk*, 1994. 1-2 nr. 29-32 p.
24. Dennis Deletant: Teroarea comunista in Romania Gheorghiu-Dej si statul politienesc. 1948-1965. Iasi, Polirom, 2001. 370-375 p.
25. Balázs Imre: A köd mögül. In: *Erdélyi Magyarország*, 1996. 10 nr. 42–46 p., Katona Szabó István: 1956-ról Erdélyben. In *EM* 1993. 11 nr., 6–10 p.
26. Várhegyi István periratában található a memorandum teljes szövege.
27. Fodor Sándor: Diverzió Kolozsváron. in *EM*, 1992. 12 nr. 13–14 p.
28. Alexandru Maier: Am fost medic la Gherla. (Orvos voltam Szamosújváron.) Marosvásárhely, Ed, Mentor, 1998, 7,8,10,43, 105 p. Az ellene összeállított vádirat a következőket tartalmazta:
- 1.) Ellenforradalmi szervezkedés tagja,
  - 2.) Új tagok rekrutálása,
  - 3.) Kiáltvány fordítása és terjesztése,
  - 4.) Sztálin szobrának felrobbantásának kísérlete,
  - 5.) Illegális fegyvertartás...
29. A legrészletesebben a temesvári és a Temes megyei eseményeket Mihaela Sitaru foglalta össze a *Rezistenta anticomunista Timisoara 1956*. Bbucuresti, Editura Sophia, 1998. 25 p. címu könyvében.
30. Adrian Pop: A temesvári és a bukaresti diákok tiltakozó megmozdulása. In *Korunk*, 1996. 10. nr. 48–50 p.
31. A temesvári eseményekről: In. *Magyar 56 a Kárpát medencében*. Bp. 1996. 1. köt. 189–196 p.
32. *Explozia...*
33. *Constantiniu... 487*
34. u.o. 29 p.
35. Paul Goma: *Gherla*. Paris, Gallimard, 1976
36. Piesch Miklós: *Börtönnapló*. Kráter Kiadó, Pomáz, 2002
37. *Explozia. Perceptii romane, iugoslave si sovietice asupra evenimentelor din Polonia si Ungaria*. Bucuresti, Ed. Enciclopedica, 1996. 76. p.
38. Dennis Deletant: Teroarea comunista in Romania Gheorghiu-Dej si statul politienesc. 1948-1965. Iasi, Polirom, 2001. 198 p.
39. Dennis Deletant: Teroarea... 200 p. Románia területe a magyar forradalom napjaiban a Szovjetunió számára kiemelt fontossággal bírt,

mert kitûnô logisztikai bázis volt a szovjet hadsereg számára. Ezen kívül biztosította a legteljesebb szabad mozgásukat és átcsoportosításukat Magyarországra is.

40. uo. 149–150 p.

41. uo. 147 p.

42. Gheorghe Gheorghiu-Dej: Articol si cuvintari. Ed. PMR, Vol. 3. 234-241 p.

43. UMKL KÛM Román Tük XIX-J-1-j 0001651/1956

44. Gagy Balla István és Tófalvi Zoltán arra hivatkozva, hogy a jelentos kutatásaik részkutatások, csak hozzávetoleges adatokat adnak, amikor az áldozatokat, és az érintetteket veszik számba.

Maier megjegyzése ezzel kapcsolatban: Szamosújváron “a 7 esztendei börtönben töltött éveimben túlzás nélkül mondhatom, hogy — 1957–1964 közötti idôról van szó — 50–55 000 fogollyal találkoztam..”

Maier: orvos voltam...

45. Dosarele istoriei. 1996. augusztus

46. Fazekas János: Emlékirat. Kézirat. Készült a Zrínyi Kiadó felkérésére. Vál. Szerk. bev. Lipcsey Ildikó

47. A kolozsvári egyetemi hallgatók pere. Dokumentum. in EM 1996. 4 nr. 20–

48. Stefano Bottoni: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma – a Földes László-ügy. A Hét, 2005. Február 17. A szerzo szerint 34.000 személy ellen indult eljárás Romániában 1956 után.

49. Dávid Gyula: 1956 Erdélyben és ami utána következett. Korunk, 1996. 10. Nr. 30-41 p.

50. A memorandum szerzoi: Csehi Sári, Tóth Sándor, Weiszman Imre. Másolata megtalálható és Lipcsey Ildikó birtokában.

51. Gagy Balla István: 1956. Szabadság (Kolozsvár). 1996. Október – november

Benko Levente: Volt egyszer egy 56. Kaláka, Sepsiszentgyörgy, 1998.1 104-110.

U.o. 180-182.

P. Sebok Anna: Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete. 1956. Hamvas Béla Kulturkutató Intézet. 2003.

A sepsiszentgyörgyi Székely ifjak Társaságáról: Balogh László: És te hol voltál Szent György? Sepsiszentgyörgy, Charta, 2001. 195.

Az EMISZ-rol: Benko Levente: 23, 57 p.

Mojszesz Mártonról: u.o. 26-30 p.

58. A szilágysomlyói esetet Finta Ella dolgozta fel. In Erdélyi Magyarság. 1996 4 nr. 28–34. p.; <^>108<F255D> Tófalvi Zoltán: Magyarok a vádlottak padján. In EM 1993. 11 nr. 3–6. p.; Takács Ferenc: Kései gyertyagyújtás. In EM 1992. 4 nr. 28–30. p.; Benko Levente: Volt egyszer... 21–23
59. Veress Sándor elsorendu vádlott öt hónapot töltött Szamosújváron Rózsa Sándor cellájában. in. Tófalvi Zoltán: Megismételték a halálmentet. Új Magyarország, 1996. november 4. 9 p.
60. Tóth Sándor Jelentés Erdélybol. Párizs, Magyar füzetek 13. 1989.165. p., Elore, 1956. December 22.
61. Elore, 1957. február 26, UMKL KÜM Román Tük XIX-J-1-j 1/a 001087/1957
62. Benko: Volt egyszer egy 56.
63. u.o.
64. Tófalvi Zoltán: Negyven éve végezték ki a tizenkét erdélyi ötvenhatost. In. Erdélyi Magyarság 1998. 4 nr. 44–45 p.
65. u.o.
66. Dobai István nyilatkozata perükrol: Erdélyi Magyarság, 1992. 4. Nr. 2. p.
67. Tófalvi Zoltán: Sass Kálmán. Kézirat. Erdélyi Magyarság díjnyertes pályázata. 1992.
68. Magyar-román kapcsolatok...323 p.
69. Magyar 56 a Kárpát-medencében.,. Benko: Volt egyszer...
70. 124 Cristian Troncota: Istoria serviciilor secrete romanesti. De la Cuza la Ceausescu. Bucuresti, Editura Ion Cristoiu A.A. 1999. 448 p.
71. Dennis Deletant: Teroarea...202 p.